Tartalom

LIII. ÉVFOLYAM, 12. SZÁM

1999. DECEMBER

BERTÓK LÁSZLÓ: Idő után; A végtelen ha kell ha nem 3
ÁGH ISTVÁN: Vizitációk 5
NAGY GÁSPÁR: Régi napfolt 7
BALOG JÓZSEF: Vers-mondás (Petri Csathó Ferenc publikálatlan versei elé) 15
PETRI CSATHÓ FERENC: A versírás rejtelmei; Rács és aranyfüst; Kődoboz; Kert Eszéken; Öröklét; Térdeplő; Merülés; Urna..... 16
TÉREY JÁNOS: Áldatlanság; Valaki 20
TÓTH ERZSÉBET: Reád hull; Égi ólomból 23
BALOGH TAMÁS: Balkéz Kettő 26
ORCSIK ROLAND: Óvodában; Ballada; Ennél többet ... 59
BORDÁS SÁNDOR: How are you?; Látogatás; A távoli kedveshez (Giccsóda) 61
ERDÉLYI ERZSÉBET–NOBEL IVÁN: „Igyekeztem fehéren, tisztán hordani az anyanyelv köntösét" (Beszélgetés Sütő Andrással) 64
DOMOKOS MÁTYÁS: Életreceptek levelekben 71
JÓKAI ANNA: Galilei igazsága 76

NÉZŐ

ALEXANDR BLOK versei *Galgóczy Árpád* fordításában 79

KRITIKA

BEDECS LÁSZLÓ: A szonettig és tovább (Bertók László válogatott verseiről) 92
KELEMEN ZOLTÁN: „Légy fegyelmezett" (Lászlóffy Aladár könyvéről) 99
FÜZI LÁSZLÓ: „Evilága a vers" (Fried István tanulmányai Baka Istvánról) 102
SZŐKE KATALIN: „Kultúrtörténések" Baka István verseiben (Fried István: Árnyak közt mulandó árny) 106
GAJDÓ ÁGNES: „...a felemás zoknim én vagyok" (Baka István: Az idő térképjelei) 109

MŰVÉSZET

PANEK SÁNDOR: Álló századok, álló pillanat (Mitikus témák Pataki Ferenc festészetében) 113

Szerkesztői asztal ..... a belső borítón

DIÁKMELLÉKLET

HUBA MÁRK: Az előszó, és ami *mögötte* van

ILLUSZTRÁCIÓ

PATAKI FERENC rajzai:

Csillagpöttyös hírnök
A születés helyén
Pásztortűz
Misztérium
Kőbezárt születés
Luca
Fehér Karácsony

BERTÓK LÁSZLÓ

Idő után

Lassabban dolgozik, lassabban
mint szeretne s mint szokott,
mintha valahol otthagyott, vagy
ottfelejtett volna valamit, ami
a normális működéshez
elengedhetetlen, s nem tudná
eldönteni, hogy visszamenjen-e,
sőt, hogy visszamehetne-e érte,
vagy várjon, amíg valaki utána
hozza, esetleg magától
eléje sodródik, miközben „minden
folyik", csak folyton marad az
alján valami, s egyre nehezebb
csinálni is, abbahagyni is. Hiába
jutnak eszébe húsz, harminc
évvel ezelőtti szitakötőszárnyú
öreg költők, akik ilyenkor
megrezzentek csak és hipp-hopp,
húsz, harminc évvel azelőtti
önmagukban landoltak, s a két
időpont között ugyanolyan hosszú
volt az út oda, mint vissza, csak a
testüket kellett kiiktatni, csak a
pillanatot kellett összegyűrni és
elhajítani, mint a papirost. Neki
ólommá lesz a szárnya, fölizzik,
elég, ha visszafelé száll, s jobb

megfordulnia a tengelye körül vagy
helyben szaladnia, könnyebb előre
elmozdulnia, mint emlékeznie,
sopánkodnia, netán utánoznia a
nyitott ablakon át ki-be röpködő
önfeledt, öntelt, húsz, harminc évvel
fiatalabbakat, vagy az ablakkal a
testükön le-föl futkosó rendíthetetlen
nemzedéktársait. Elmarad, félbemarad,
el sem kezdődik, idő után készül el,
amitől, ha pontosan akar fogalmazni,
az élete függ. Mintha ekképpen
kapna valamennyi esélyt még,
hogy a kész dolgok mulandóságán
elgondolkozzék.

A végtelen ha kell ha nem

A valamennyi változat
vagy legalábbis valamenny
az ez kihív az befogad
a nyüzsög minden mintha fenn

A lüktetés hogy annyi csak
hogy sorban és hogy melyiken
a kimarad ha kimarad
a benne lesz a többiben

Az egyetlen hogy része vagy
az önmagában semmi sem
az összes hogy szavak szavak
a súly csöndje a nyelveden

A tűz a kalapács alatt
a végtelen ha kell ha nem

ÁGH ISTVÁN

Vizitációk

Néha álmomban ott vagyok
a zuglói lakásban,
csak éppen az erkély felől
érkezem, vagy a nyárfa

zöldjéből lesem, mit csinál
az a gyanútlan gazda,
kinek pontosan akkora
tér van testére szabva,

akár valaha nekem is,
hol egyformán igazgat
magához bármely alakot
régi helyén a vízcsap,

ahogy most azt az idegent
abban a kis szobában,
hol tizenhárom éven át
nagy álmaim kuszáltam,

mégsem lehet, hogy annyira
magától értetődőn
végérvényes a távozás,
amit egy szobafestő

eltüntet, hisz elődöm is
itt mocorog falamban,
holttá fáradt életjelet
hallok néha, alattam

nem azért nyikkan-e olyan
esendőn ez a parkett,
s mikor egy cédula lehull
véletlen, pedig úgy ment

el innen, úgy költözködött
a bejáratnak háttal,
mint aki többé sose jön
Budára, hát ne lássam

arcát, csak utoljára ne,
egy végső arcvonást sem
hagyott emlékül, mint aki
a mindenétől vált meg,

s most egyszerre visszaveszi
a tizenhárom éve
fölszámolt, vele egyidős
századdal, mintha élne.

NAGY GÁSPÁR

Régi napfolt

Egy idő óta folyton csak ábrándozik, és ha teheti, mindig a függöny mögött áll. Figyeli az ablak alatt elsuhanó árnyakat, melyek különleges imbolygásban vetítődnek a szemközti templom falára. De a tűsarkak kopogása érdekli igazán. Nem látja, csak sejti a hozzájuk tartozó lábakat. Egyszer valaki jól hallhatóan azt mondta a nyáresti korzózó sokadalmat a sarokról fixírozó társaságból – meglehet, Buzek úr, a város híres fotográfusa volt az illető – „Nézzék csak, kérem, itt vannak a legszebb, legformásabb lábak, amelyekért egy férfiember elkutyagol a világ végére is!"

A város mélyéről jönnek a szombatesti párok, szépen összeborulva. Itt a gesztenyefák lombjai alatt suhannak el, mint karneváli víg hajók. a velencei csatornákon.

Így gondolja, és csak áll remegve a függöny mögött. Izgul, hogy I. néni be ne nyisson (*Sors ne nyiss nekem ajtót*... csavarja meg kínjában az idén tanult memoritert... Ha ezt hallaná most Efrém tanár úr...! Hát rágondolni is szörnyű!), mert akkor megszidja, mért nincs még a másik, udvarra néző szobában, abban a rövid fehér ágyban. A „lányos ágyban", így nevezik, melynek illata olyan felkavaró, mintha valami kétes hírű szállodában szerezte volna meg az izgatóan buja parfőmök között az elsőséget. Női kölcsönhálóingben tekereg az ágyon. A spaletta csak félig behajtva, jelzi, hogy meleg van. Az udvaron még matat valaki a csap körül. Talán az utolsó vödör vizet engedi D. néni, hogy löttyintsen a fal mellett kókadozó petúniákra. Aztán ajtó csapódik, és a bejárati kapu is megdöndül, s határozott férfiléptek indulnak valahová az éjszaka titokzatos méhébe: innen a Deák-térről lefelé a Fasor irányába.

Így van ez rendszerint nyáron, amikor itt forgolódik az ágyon s képzeleg, ábrándozik, mert az alvás aligha megy. Kiről is álmodjon, kérdezgeti a falaktól, az ovális tükrű fehér szekrénytől, a csillár képzelt helyétől, amelyben takarékosságból csak egyetlen villanykörte vakoskodik. Ha merne, most kiosonna az udvari vécére. De ez butaság, hiszen biztos, hogy valaki meglátná a nevetséges kölcsönhálóingben s holnap mindenki csúfolná. Pláne, ha D. néni kedvenc unokájába botlana, aki tegnapelőtt érkezett Pécsről.

Igen, most rá fog gondolni. Aztán holnap, de holnapután biztos eléje áll, s azt mondja neki, hogy... Hát nem lesz könnyű így, csaknem kopaszra csúfított fejjel sétát ajánlani a rátarti, kissé molett, de határozottan szép arcú lánynak, aki ráadásul vad is, mint egy igazi macska. Tavaly, amikor nem volt így

lekopaszítva, akkor is megkarmolta, s valami csúfolódó szöveggel hárította el ügyetlen közeledését. Aztán még moziban is voltak, kéz a kézben. Fagyizás is volt, kispad, megfelelő koreográfia szerint, ahol ügyetlenül csókolózni próbált, de M. kinevette. Ez a megalázó nevetés aztán egész iskolaévben ott visszhangzott a fülében. Sokszor azon vette magát észre, hogy nem a szigorú tanár úr hangját hallja, amikor egy fizikapélda megoldásához invitálja a tábla elé, hanem a nyári lánykacagást, mely az ő kárára történik. Gondolta is némi daccal: az idén majd minden másképp lesz...

De hogyan...? Ez itt kérdés. Fölkattintotta a kispárna mögé gondosan elrejtett zseblámpát, s a nyári takarónak használt lepedővel gondosan leborította. Nehogy kiszökjön a fény az utcai szoba felé, ahová amúgy, minden sötétítés ellenére a Felsőtemplomot erősen megvilágító lámpák sárgás csóváikat szépen behintették. S így I. néni a fénynek társbérlője lett éjszakára is. De már kis horkantásaiból ítélve jól és békésen aluszkált, s nyilván a reggeli piaci árakkal álmodott. Mit, mennyiért? Mit és hol olcsóbban? És melyik nagyszájú kofánál vásároljon? Meg hát mi is legyen a holnapi ebéd, hisz ez a szedtevedte kölök megint a strandra készül.

A zseblámpa fénye *Szindbád ifjúságá*t reflektorozta hajnalig. Ott járt a Felföldön, Podolinban s a nyírségi úrfiféle diákkal hallgatta a Poprád víg csörgését, amint a boldog randevúkat kotyogja ki a híd alatt. Aztán, átdobogott a karcsú hídon és természetesen a szép kalapos patikusnéba ütközött, kinek hullámzó keble csaknem kibuggyant a kegyetlenül elszorított derék fűzős abroncsozatának ormain. Mint gejzír és láva, kiáltott föl, s aztán a kispárnába fúrta arcát, nehogy kihallatsszon a váratlan éjszakai kommentár. Pedig szűzies, csakugyan Vezúv-mellű internátusi lányok, fiatal vagy pirulós állomásfőnöknéjelöltek voltak még az első bálokon, csak amíg Szindbád hanyagolta őket, bizony fonnyadtak, aszalódtak egy kicsit... (mert ki tudja merre utazgatott a hajós halaszthatatlanul fontos ügyekben, az országos unalom közepén, amikor a nemzet a nagy csaták után nyugtatta vérét, és persze jócskán vegyült is a mohóbb jövevényekkel, akiknek tetszett, hogy a *romlás virágait* szálanként szakíthatják le szomorú tekintetű amazonok képiben.) Olvasta és közben látta, sőt hallotta is ezeknek a kissé már korosodó, de annál inkább a szerelem vad ízeit minden porcikájukban átélő hölgyeknek hajnalig tartó lázas sóhajtozásait. Legkivált azután, hogy a hánykódó tengerekről hosszú évek után megtért hajós megkoccintotta ablakjukat, de még annak előtte egy nagyon is emlékidéző, mondhatni beszédes virágokból összeállított szalagos csokrétát küldött előre a hajdani Török Szultánból. (Amit most legtöbbször Centrálnak csúfolnak.) Azután jött az őrült öltözködés, a divat korabeli tombolása, a hús földíszítése az illő fogadásra. Nincs az a film, ha mégis van, akkor nagyon elvétve, amely a könyv bennünk pergő moziját helyettesíthetné! Itt megint csaknem vissza

kellett gyömöszölnie az önkéntelen kiáltást. Ebben a bölcsességben érkezett el a reggel hamar derengő partjaihoz.

Istenem, hogy milyen őrülten fáradt lesz! Kipirosult szemmel, kóválygogva akar majd hódítani...? De aztán szerencséjére reggelre megjött a a fölmentő sereg: zengett az ég, és dőlt az áldás a városra.

A nagyon várt eső továbbra is csak a nagy hajóssal, Szindbád úrral zárta egybe. A késői ebédig végére is járt a szép bőrkötésű Krúdy-sorozat ama híres példányának, mely P. sógor gavalléros iparegyletbéli buzgalmából régtől ott mutatkozott az üveges tékában. Talán kissé poros állaga is fölkínálta magát az olvasásra. Szóval csak éppen reá várt, hogy ismereteket szerezzen belőle a női lelkek bonyolult szerkezetéhez. Zárat nem mondanék, gondolta, mert abba beletörhet a kulcs. S akkor mi van? Akkor bizony nagy baj van. Inkább P. sógor városszerte híres világ-márkájú zsebóráját hasonlítaná e lelket szabályozó műszerhez. Mint afféle kényes szerkezetet, amely állandó kitűnő bánásmódot követel a szerencsés vagy szerencsétlen birtokostól, aki ott csetlik-botlik a szebbik nem körül. A kollokvium eztán következik a tanultakból. Ha kisüt a nap és fölszárad a Sétatér (mondják ezt sokan Sétakertnek is) szívekkel telepingált padjain a víz.

A szívekben nevek, s nevek a szíveken kívül is, ahogy Ámor nevű vitéz, mint valami céltáblát körbelődözte őket. Csak a női nevek lennének érdekesek, akik voltak. Ilyen nevű lányokat gyűjt majd, gondolta, mint az ifjú Báthory Gábor fejedelmi nagy futásában, amíg rövid életében kitárta sebes vérének kapuit. Hát legyen, futott a vére után! Mondhatnánk ezt durvábban is, de nem mondjuk, kedveseim, mert tekintettel, avagy tekintet nélkül a szép nevek be vannak jegyezve ama „főkönyvbe", valahogy ilyesformán: Annák, Márták, Máriák, Évák, Ágnesek, Erzsébetek, Violák, Liák, Juditok, Ilonák, Dórák, Bettyk, Gizellák, Verák, Györgyik, Zsuzsannák, Klárák, Angélák, Irmák, Franciskák, Gabriellák, Irének, Arankák, Katalinok, Margitok, Maricák, Cecíliák, Magdolnák, Sarolták, Hajnalkák, Ibolyák, Virágok, Editek, Nórák, Eszterek, Olgák, Piroskák és... (Piroska volt a legelső név, amely megbabonázta, s akinek valóságos lényétől a legjobban tiltották, hisz jószerivel gyermek volt még... ezért is érthetetlen az egész história.)

Szindbádi ezeregyéjszakás hercegnek, valamint török pasának képzelte magát egyszemélyben, aki szert tehet előjogainál fogva mindama gyönyörűségre, melyet a bevésett nevek testi valójukban az élet nagy gyümölcskosarából szerencsésen előgurulva jelentenek... Jaj, dehogyis gurulva, hisz mind kivételes alakú nőszemély, és csakis kopogós tűsarokban vagy könnyű szandálkában járul elé, mondván: tégy velünk szépet és jót, nagyúr az *kévánságod* kiművelt fortélyai szerint. ... Erre aztán most mit feleljen? Lapoz a „főkönyvben".

Hümmög... lesimítja majd a padról a az esőcseppeket, mert hisz lehettek azok könnyek, könyörgő könnyek, ha mégse történtek volna kedvezően a dolgok... Bizony ám, angyalkáim!

Bőszen fésülte a gyűlölt csikófrizurát s átkozta magában B. urat, aki így elcsúfítja (rendszeresen) a nyári szünidő kezdetén. Ekkora hendikeppel még egy Gerard Philippe sem indulhatna M. előtt, aki bizonyára megint azzal kezdi az incselkedést, hogy végigsimíthatja kis kezével az ő holdvilágos tarkóját. Csúfondáros ajkbiggyesztéssel végzi a műveletet, s közben pedig, mintha a nullás gép zümmögését utánozná... Ekkor nevetni kéne, de ő sírni szeretne, és átkozni B. fodrászüzletét, ahol a gyalázat megesett vele. Igaz, most nem teljesen kopasz, ezt valahogy sikerült kivívnia. Otthon az a szent meggyőződés, hogy csak így lesz felnőtt korában dús, erős haja. A fene tudja, a nagybátyjának most szép tar koponyája van, s a sokszor megbámult katonaigazolványában pedig még, göndör dús hajjal feszített. De aztán a katonasipka alatt bizony rendesen eltűnt. Amikor megjött az amerikai fogságból, ahogy mondják a családi legendáriumban, még volt valami semmi haja kétoldalt, de mivel szégyellte ezt is, mindig sapkát tett a fejére. Így aztán valóban kopasz lett. Nos, persze momentán tökmindegy, hogy ő majd milyen sérót visel harminc év múlva... Addig úgyis föltalálják a hajszaporító kencéket, vagy esetleg napi egy tablettából kinő a haj, ahogy ezt Papp bácsi, a hölgyfodrász – itt a szomszédban – szokta kajánul az alkalmi férfi-kuncsaftok szemébe mondani, s aztán inkább vigasztalásul a legújabb, pikáns viccel szórakoztatja őket. Azok meg röhögnek és szinte örülnek is, hogy nincs hajuk, kivált így nyáron a döglesztő kánikulában, amikor az ember csak a vízben tartaná a kopasz fejét.

Hát igen, még divatos is lehet, csak éppen nem M. előtt, aki a hosszú hajú fiúkra bukik. Már tavaly is, a legelsői randin elregélte, hogy náluk, Pécsett két srácot vágtak ki a suliból, mert hosszú volt a hajuk, igaz cigiztek is, meg a pincérekkel piáltak a Nádor legbelső termeiben, de a haj volt a döntő momentum... és punktum. S ezért is jófejek. Most már a város legmenőbb zenekarában játszanak a híres Kaponyáékkal, mert hát a haj oda volt a belépő. A gimiből meg a kilépő, és büszkén vigyorgott, ahogy kisóhajtozta a szellemesnek hitt fordulatot. (Akkor mintha azt gondolta volna, hogy azért kicsit paciméretű fogai vannak ennek az M.-nek!) De megérte, mondja tovább M.

Csak bámulja a lányt. Mintha kisebbek lennének most a fogai. Vásnak azok is... A nyulak is állandóan rágnak. Biztos sok édességet zabál, akkor meg romlani fognak. Majd felhomályosítja erről is... Szívből utálta a fogorvosokat. Például Kázmér doktor úr két pofont szokott adni fájdalomcsillapító gyanánt, ha az a rosszcsont gyerek izgett-mozgott vagy nyöszörögni merészelt. A tejfogait is többnyire Kázmér doktor huzigálta ki. Kemény ember volt. Szigorú nézésű. Ha bement hozzá a gyerek-ember azonnal kiállt a fájás a fogából, de akkor már

nem volt egérút, semmiféle kifogás. Rendszerint megkérdezte, hogy hány egyese van matekból s ki a legszigorúbb tanár az iskolában, s aztán látva a remegést azonnal, minden különösebb kecmec nélkül lekevert egy taslit a gyereknek. Ha meg valamit próbált visszaszólni, akkor a másik oldalra is kapott egy flemmet s máris a jéghideg, ormótlan fogót tette arra a parányi tejfogra, s már kint is volt. Igaz, néha átsuhant valami halvány mosoly a doktor úr arcán, amikor a reszkető lábbal távozó után dörmögött ilyesformán, hogy no, látod, ennyiért nem kell ám úgy betojni... aztán szórakozottan kinézett az ablakon, s már a gyerek félszeg köszönését sem fogadta, hanem jóillatú cigarettára gyújtott. Várta a következő remegő áldozatot.

Szorgalmasan törli a szívekről a vízcsöppöket. Aligha jutnak ma valameddig... Rosszul indul az egész. A kölnivíz se kellett volna, amit futtában a füle mögé borított. Cefetül érződik, hogy valami békebeli kisasszonykölni. Szóval márkás pacsuli, amit inkább húsvéti locsolkodáskor lehetne hasznosan szét spriccelni... Akkor még bocsánatos lenne a vétek... De most kész égés. Sajog az arca és pirul a füle töve is, mint akit tetten értek. Rossz jel, hajtogatja.

M. mesél neki s fogja a csuklóját. Azt mondja, hogy futballista lesz mégis. Valóban elég vad és kemény ehhez a sporthoz. S ha gólt lő, akkor mámorosan ünneplik majd. Biztos lehúzzák a mezét is, gondolja. Ezért kell a futballista mese, s ez nyilván neki szól, mert ő, lám gyáva. A kezét is a lány fogta meg. Az ő ujjai meg fagyottak, kiment belőlük az összes vér. Pedig érzi csuklóján a heves lüktetést. Ezért fogta meg ott a lány, mint egy rutinos védőnő vagy ápolónő. Igen, M. anyja valami ilyesféle, egészségügyi nővi. Mintha mesélt volna is erről még tavaly, amikor már kicsit tovább kalandoztak vagy inkább csak merészkedtek a takarásban lévő sétakerti „műtőasztalon" (Ez a perverzió viszont az ő találmánya, amikor kínjában felfedezte az erősen rongált pinpongasztalt). M. azt mondja, hogy nem kell csöppet sem szégyenkezni, a mamája állandóan a férfiakat taperolja, de eszébe se jut semmi. Nyilván a férfiaknak igen, amikor a kedves mamát egyszál fehér köpenyben látják föléjük hajolni vagy előttük hajladozni.

Vonzották a fehér köpenyek. Egyszer (pár évvel később vagy tegnapelőtti szép álmában, nem is olyan lényeges most) éppen egy pécsi bombázó fodrásznőhöz került, aki ott dolgozott a színház közelében. Akkor (már) a hajával éppen azt csinált, amit akart. S láss csodát, a hölgy fölöttébb dús kebleivel szinte körbetempózta-úszta a nagy nyári hőségben megadóan fölkínált fejét. A bimbókat ott csiszolgatta a füle és a halántéka közötti roppant érzékeny helyen. Azt hitte, hogy valóban álmodik, s ezután következik a borotvával történő azonnali nyakazás... s hát utolsó kívánságában ez a gyöngéd, erotikus mutatvány szerepelt... Csaknem kiugrott a borbélyszékből. A nő persze nagyon élvezte (az ő szorult helyzetét is), és a szerencsés, erős hajú férfiakról

kezdett el szinte tudományos fokon értekezni. Sőt, egészen biztos ebben, susogta a fülébe, s beidézett valami német orvosi lapot, amit a minap olvasott otthoni unalmas óráiban.(Biológiából, anatómiából és ráadásul pszichológiából is jeles, gondolta kínjában.) Célozva arra, hogy az ilyen típusú haj komoly potenciálra enged következtetni. Sajnos, az ő férje tök kopasz, ilyen nagy mázlija van, otthon még hajat sem kell vágnia, nem beszélve a többiről..., s gurgulázva nevetett. Erősen kapaszkodnia kellett ott a szék karfájában, csontos könyöke kilógott, s a nőci a fehér köpenyét, mely alatt legföljebb egy parányi kis bugyi lehetett, elég egyértelmű magasságban és hevességgel a könyökéhez nyomta. Többször is jól érzékelte az alhas lüktető, kéjes mozgását, mintha a hullámok apály-dagály játéka zajlott volna az ő partszakasznak használt könyökcsontjánál. Szóval, de érdemi tettek nélkül is édeni helyzet volt, alig vette észre ezt a kis nyári frizuraigazítást. Szédülve fizetett, és a szokásosnál jóval több borravalót csúsztatott az erotikusan megnyíló köpenyzsebbe. Ez a becsúsztatás is olyan volt, mintha benézett volna magába a paradicsomba, ahogy Szindbád úr egyik élveteg, színházi hírlapíró barátja emlegette a híres Magyar ucca táján..., mert a fodrásznő szinte fölkínálta csinos kis zsebét, ahol már szépen gyűltek a forintok. Az erotika magas fokú művészetét játszotta el a hölgy, és nem a borravaló érdekelte akkor... Ebben szinte biztos lehetett. Így értékelte ki később többször is a jelenést. (Szemben bizonyos csábos mosolyú, kihívó öltözetű, bizalmaskodó pincérnőkkel, akik pontosan tudják, mire hajtanak. Ámbár itt is vannak kivételek, dörmögte némi tapasztalattal.)

Ez a széplány, M. meg azt mondja, vagy csak akarja inkább mondani, hogy elmegy majd professzionális szinten labdát rúgni s minden gól után akár le is dobhatja a trikóját s alatta semmi kebelfék. A stadion felhördül, kéjesen morajlik. De a lányt, a közönség tüntetése ellenére az öltözőbe parancsolja a prűd bíró. Aki természetesen férfi, kopaszodó, és alig szuszog már egy nagyobb poroszkálás után. Vastüdővel veszi a levegőt... különféle rigmusokban szavalják, hogy dobja csak el, s vigye a MÉH-be! (Legelőször a jó édes anyukájáét ajánlják némelyek... ez itt most nem annyira szellemes, eltekintve a tökéletes képzavartól.) Különben kedveli a drukkerek hol szellemes, hol meg alpári bemondásait. Egy „köznyelvész" a nyelv igazi, szép változásairól, az argó gyöngyszemeiről csak focimeccseken értesülhet. Bámulatosak a képszerű, eleven fordulatok. Nem a natúr, állandó kötőszavas monoton káromkodások vonzották, azok elmentek a füle mellett, hanem a nagy monológok, amelyek a közönséget szórakoztatták legtöbbször az igazi, ötletes foci helyett. Az alanyi rigmusszerzők láthatóan minden meccsre új repertoárral készültek. S nem csak a szegény perec-és fruttiárusok (akik minden vidéki meccsre elzarándokoltak, hogy csak Szigeti, alias Kalap urat említsem), törték magukat a portéka eladását könnyítendő jópofáskodással, hanem mások is, az ismeretlenség homályában maradt

városi folklórszerzők. Akik meglehet otthon a legbékésebb férjek, sőt papucsok, a hivatalban a kettőt se szóló kartársak, könyökvédővel, de a meccsen valóságos költők, énekesek, kabarémesterek. Egyszer már össze kéne gyűjteni ezeket a meccs-gyöngyszemeket s kiadni a szurkolók arany-kódexében. (Ajánlom, s csöppet sem *tamáskodva* a *Tarján-Reményi* ősfradista szerzőpárosnak!)

Hajdanán mi is gyűjtöttük az „aranyköpéseket" a gimnáziumban, amelyeket aztán gondosan rejtegetve egy vaskosra hízott osztálynaplót formázó keménykötésű füzetbe másolgattunk fölváltva. A féltett művet (ez is szamizdat volt, csak akkor még nem tudtunk róla!) leginkább a tanárurak páratlanul szép elszólásai, vagy inkább halhatatlan, ám sokszor triviálisnak tetsző bölcsességei töltötték meg. A diákok e téren is még kevesebbet tudtak produkálni. Igaz a diák szorongatott helyzetében örül, hogy él. De a tanár urak jó pszichológusként a feszültség oldására is használták ezeket, a biztosan kacagtató patronokat. Majdhogynem igazi pedagógiai célzattal...

Érettségi találkozókon, ha elkezdik a hajdani szép és főleg a múló idő jótékony hatása nyomán már megszépült történeteket aranyköpésekkel fűszerezni, hát alig lehet abbahagyni a csuklásig fokozott röhögést. Ezek a szövegek megunhatatlanul ismétlődnek. Újra és újra. És mindig valaki más mondja, de mégis ugyanazon a hangon, ugyanazokkal a gesztusokkal. S mindig ugyanakkor robban ki a kacaj.

Álmában is ezt hallja. Most is, ezeregyedszer jön a visító röhej ugyanarra az idétlen mondásra, amelyet a roppant szigorú magyar tanáruk mondott rögtön a legelső órán: „Ide vigyázz, gyerek! Ezerszer megmondtam, hogy semmit se mondok kétszer! Megértetted...? Nálam minden órán fújni kell a memoritert, mert anélkül érettségin megbuksz, gyerek! Megértetted...?!" Süvített a korpulens, vörösödő fejű tanár úr szájából az ige, miközben tömzsi ujjait egymásba kulcsolva farkasszemet nézett a megszeppenve is kuncogó osztállyal.

Aki először hallja ezeket a remek mondatokat, s aztán utána még millióegyszer a négy év alatt, hol megszokásból, rutinból, hol pedig halálos komolyan átélve, félelmes süvítéssel fölidézve az érettségi előrevetülő rémét, az bizony egy életre bespájzolja. Hát hogyne maradt volna meg! Tán sokkal jobban, mint egy szép, ám nehéz szövetű Berzsenyi-vers, mondjuk a *Fohászkodás* elemzésének izgalmai... Vagy amikor a tanár úr – a fejvesztés terhe mellett, persze a mi szegény fejünkről volt szó! – arra vállalkozott, hogy el is énekli a Tihanyban kóborló, tüdőbajos Csokonai versét, melyet nem átallott egyenest az *Echóhoz* címezni... De aki röhög, azt menthetetlenül kizavarja, beszekundáztatja s jó esélye van arra, hogy érettségin megbukik. S más hallatszott is Sulyok tanár úr éles hangján, hogy „*Ó Tihanynak rijadó* (és nem rianó, ezt is jegyezd meg, gyerek!) *leánya, szállj ki Szent Hegyed közül...*" Aztán megtanulták az első három versszakot a dallammal együtt. S már nem nevettek. Emlék és

örök memoriter maradt. Mint ahogy Berzsenyi, Katona, Madách meg leginkább Arany, akit a tanár úr Horváth János nyomán nagy szigorral, s tán szeretettel is tanított.

M.-nek mit mond erről? Aztán kiderült, hogy semmit. Megint itt ez a reggeli felhőszakadást újrázó s lepipáló zivatar. Bőrig áztak, de inkább csontig, mert közben nagyon lehűlt a nyári lég, amíg hazaértek. M. a szomszéd lakásban leveszi a trikóját, mindenét, és be a forró vízzel telt fürdőkádba... Mára ez jutott, gondolja megadóan. És azt is, hogy hosszú az éjszaka, bár nagyon kimerültnek érzi magát, de megint szindbádozik. Amikor I. néni lefejti róla a ruhákat és teát forral, nehogy megfázzon, ő már valami hintón ül és hallgatja a bölcs hajóst... aki M. nevű kedvesről mesél.

Akkor még nem tudta, hogy M. késő este táviratot kapott, hogy egyik diáktársát halálos baleset érte. Hajnalban el is utazott. Egy hosszúhajú, szép fiú volt, akibe őrülten szerelmes lett M. valami iskolai bulin, de mostanában már nem beszélt róla. Ezt néhány nap múlva tudta meg a lány rokonaitól, akit aztán soha többé nem látott. Nyaranta, amikor Szindbád úrral legtöbbször összejönnek, arra gondol, hogy mennyire jobban is alakulhatott volna ez a történet. És hogy M. nagyon szép lány volt. Akkor, azon a nyáron különösen, amikor utoljára látta. Hűvös kezét ott érzi a csuklóján, és ott, a bizony már megőszült tarkóján is.

BALOGH TAMÁS

Balkéz Kettő

„De itt még nincs vége a könyvnek. A befejezés még hátravan, és mindaddig nem is jöhet el, míg Blue el nem hagyja a szobát. Így szokott ez lenni a világban: egyetlen momentummal több vagy kevesebb, s oda a kényes egyensúly. Amint azonban feláll a székről, fejébe nyomja kalapját, és kisétál az ajtón, vége."

(Paul Auster: Kísértetek)

BK2 nem focista, ahogy neve sugallja, hanem a legjobb barátom. Van *rendes*, polgári neve is, de a rokonságán és a szűk baráti körén kívül más nem tudja, csak így ismerik: Balkéz Kettő. A rokonok, barátok is így szólítják.

Mert hát: illik rá.

Balkezes volt, azazhogy igazából jobbkezes, de mégis balkezes, a szó pejoratív értelmében, és ebből a balkézből volt neki kettő, innen a neve.

Amivel tudta, elvágta magát: PAX tollal (!) gimnáziumban, az egyik kémiaórán; késsel, nem is eggyel, minddel jóformán, de főleg azzal a vadásztőrrel, amit egész délután élesítgetett egy kaszafenő-kövön (kasza-fenőkövön?) és Bükkszentkereszten, mert éppen osztálykiránduláson volt, és aztán amikor kipróbálta, gyorsan meggyőződött róla, jó és alapos munkát végzett, írólappal, már nem tudni, hogy; borítékkal, a nyelvét, nyálazás közben; konzervesdobozzal, először kiskorában, az fájt és vérzett a legjobban, azóta tart tőle (gyerekkori aberráció), kővel, cérnával, boros-, sörös-, egyéb üveggel stb. Utoljára éppen söröskupaktól vérzett jobbik kezének hüvelykujja.

Annyira a legjobb barátom, hogy jóformán mindent tudok róla, mert állandóan figyelem és vigyázok rá, mert nevéhez méltón állandóan önveszélyben van, s ha netán vigyázó szemeim nem vetném rá, talán egyszer úgy elvágná magát, hogy... Éppen ezért lakását, munkahelyét poloskákkal (lehallgató-készülék értelemben), kamerákkal szereltem fel, útjain követem, tudom, mikor, kivel, mit csinál és hol és hogyan. Ő az életcélom: megmenteni. Jó ember vagyok én.

Egyvalamit azonban én sem tudhatok róla/belőle: a (ki nem mondott) gondolatait, az érzéseit, a vágyait stb. Ezért kellett volna az előbb (előző bekezdés, első sor, 47–54. karakter, mert 10–10 a margó a jobb és a bal lapszélen) dőlt betűvel írnom a „jóformán" szót, így: *jóformán*, mert valóban, bevallom, én nem vagyok mindent-tudó-ő-elbeszélő, mert 1.: tényleg nem tudok mindent, 2.: én-elbeszélő vagyok (E/1), magamról mindent tudok (ahogy azt a Móriczka), de én nem vagyok fontos, Balkéz a fontos, ő lesz a történet hőse, mert 1.: lesz történet, 2.: Balkéz pedig a hőse neki (hős benne), úgyhogy a történet mégiscsak E/3-as ő-elbeszélő módban lesz, de akkor sem tudok mindent, higgyék el.

A történet ott kezdődik (még itt vagyok benne, bocs), hogy utolsó nagy közös ivászatunk – ahogy szoktam mondani: „az íze miatt" – után a megfelelő módon beállva hazatántorogtunk és elkezdtünk enni. Hej, a részegek szeretnek ám enni! Mit enni?,

zabálni! (A másnapos – fordítottan arányosan – nem.) Én szeltem a kenyeret, Balkéz a kolbászt. Itt követtem el a hibát: az ő részeg kezébe (rész-egész viszony, vagy részeg-egész, he-he) adtam az élesebbik kést és (ez meg egy hülye rím volt) Balkéz ismét hű maradt nevéhez, akármennyire is nem figyeltem most rá: az acél megcsúszott a jó, száraz, tehát kemény bozóti disznóságon, élőhúsba vágott a paprikás és egyebes meg füstölt döghús helyett, fröccsent a vér. Egy üvöltés, de nem Balkézé; az enyém: jobb csuklómat éppen ott és éppen úgy érte a fém, ahogy az öngyilkosok könyvében meg vagyon írva.

Arról fogalmam sincs (nem emlékszem, mert 1.: túlontúl részeg voltam, 2.: életemben először talán elájultam), hogy hogyan éltem túl, de a lényeg az, hogy a Bozóthoz legközelebb eső, tehát negyven kilométerre levő kórházban éledtem fel, mindenféle gépek és csövek között; egyik-másik (mármint cső) mintha belőlem jött volna ki – vagy oda ment, befelé? Alig ismertem magamra.

– Bocs, nem akartam – mondta Balkéz, aki ott ült az ágyam mellett és nagyon aggódva nézett. – Élsz?

– Úgy látszik. Baj?

– Azt mondták, lehet, hogy... izé... a vérveszteség. Úgy örülök, hogy élsz! Tudod, nem szívesen öltelek volna meg.

– Rendes vagy. Hogy kerültem ide?

Balkéz megrázta a fejét és most nagyon szomorúan nézett, látszott rajta, csupa lelkiismeret-furdalás az egész srác belülről, már majdnem lyukas. Aztán sóhajtott:

– Nem tudom. Én is itt ébredtem, csak korábban és a detoxban. Haragszol?

– Rád?

Most úgy látszik, kicsit hosszúkásra sikeredett a keret, a bevezetés, de a történet előzményeit ismerni kell, szerintem.

Szóval ott feküdtem a kórházban, a „Rád?" után a fájdalomcsillapítóknak meg miknek köszönhetően egy kicsit visszakábultam, aztán amikor ismét öntudatra ébredtem, Balkéz még mindig ott ült.

– Az orvos azt mondta, egy hétig bent kell lenned – szólt igazán nagyon sajnálkozva. – Majd minden nap meglátogatlak.

– Nem, nem, legjobb barátom. Engem itt nem érhet baj... ellenben...

És megbeszéltem (közöltem) Balkézzel a tervem, ami mindkettőnk érdekében fogant meg agyamban: erre a hétre szobafogságra ítélem szörnyű nagy bűne miatt.

– De nem akartam! – kiáltott. – Bocsáss meg!

– Tudod, hogy nincs bocsánat, hiába hát a bánat, légy, ami lennél: férfi, a fű kinő utánad.

– Akkor... már nem vagyunk barátok?

– Hülye. Balfék Balkéz! Csak vicceltem. A szobafogság neked kell, nehogy bűntudatodban esetleg véletlenül kárt tegyél magadban. Őrt fogok állítani szobád ajtaja elé, nem mehetsz ki, csak vécére és fürödni, de nagyjából oda is elkísér. Mármint az őr. Vendéget fogadhatsz, amennyit akarsz, mindent csinálhatsz úgy, ahogy eddig, a szobádban, ugye, de figyelni foglak, nehogy megvágd magad. Az ételt és ilyesmit – kávé, ez-az-amaz – készen, a sört bontva kapod, az újságokat frissen, meg minden, jó?

– Ahogy akarod... – felelte teljes beletörődéssel. – Igazad van.

Így került Balkéz a zárt szobába.

Szemmel (miért, mivel lehet még? ó, balga szófosás!) láthatóan BK2 az első napon még nem tudott mit csinálni. Azazhogy igen: pontosan azt, amit eddig: reggel felkelt, pisált, fogat mosott és megmosakodott, kinézett az ablakon (egy embert látott a sarki buszmegállóban; minden nap ott látta), aztán reggelizett (két pár virsli vajaskenyérrel, mert a mustárt utálta, meg a kecsöpöt is), közben elolvasta az újságot, aztán bekapcsolta a tévét és lerogyott egy fotelbe, lábát egy támla nélküi székre tette és bámulta a képdobozt délig; ekkor behozták az ebédet (húsleves csigatésztával, rántott szelet hasábbasült burgonyával), közben oda-odanézett a műanyagcsalikra és hiperszuper fogyasztó– és kondicionálógépekre, aztán megivott egy előre meglazított kupakú sört, majd még egyet és még kettőt, ettől aztán elszunyókált egy kicsit, de csak addig, amíg a fotelben ébredve rájött, hogy most videózni kéne neki, de mivel a kölcsönzőbe nem tudott elmenni, elővett egyet saját kazettái közül, valami jó kis agymosó lövöldözős/verekedős/kardozós/baszós filmet és megnézte; ezután a tévében éppen egy brazil sorozat három részét vetítették, amoda meg parlament – olvasni kezdett: egy modern klasszikust vagy egy klasszikus modernt, mindegy volt neki, minek nevezik, ő szerette (vékony kis könyv volt, gyorsan kivégezte), aztán vacsora (melegszendvics), tévé, benne jó hosszú film, közben egy sör, majd még egy és még kettő, amiktől kissé megálmosodott, de nem nagyon (csak „kissé"), úgyhogy gyorsan megivott még kettőt, hogy nagyon el legyen álmosodva; nagyon elálmosodott; el is aludt, és valamit álmodhatott, mert mosolygott, aztán forgolódott, takarója lecsúszott róla, megint mosolygott, merevedése lett, aztán elmúlt, lemúlt, forgolódott, álmában (ez is hülyeség, dehogy ott benne!; akkor csak álmodná, hogy), alvásában visszahúzta magára a takarót, most már nyugi volt reggelig, amikor is felkelt és ébren lett.

Ekkor történt a változás.

BK2 jelzett egyik őrének, hogy jöjjön be, kérni akar valamit.

„Minden az enyém, azt hiszem. És éppen azért, ahol és ahogy most vagyok.

Eddig milyen? Nem tudom, döntsd el te, kedves Olvasó. Habár ennyiből? Szerintem ennyiből – igazad is van – nem tudod, bocs; én sem. Akkor folytatom. Az az igazság, hogy most először ragadtam írás céljából ceruzát; tollat nem adtak, mondván, harmadikos gimnazista koromban – egy kémiaórán – elvágtam magam egy PAX tollal. Szóval először írok, vagy még inkább: jegyzetelek. Amire gondolok, ami az agyamban van.

Agy: kicsi, szürke valami, bezárva a koponyacsontok közé. Kívülről nem is látszik, és ha valaki ragaszkodik ahhoz, hogy „Hiszem, ha látom", akkor nem is létezik. Csak sebészek, boncnokok, helyszínelők vagy egy szerencsétlen baleset szemtanúi hihetnek benne eszerint.

Az agy tehát egy bezárt valami.

Én is be vagyok zárva.

Éppen ezért korlátlanok a lehetőségeim: bezárt szobám falai számomra nemlétező határok; vagy ha ott is vannak, csak a valós mozgásom terét szűkítik. Az emberét, Balkéz Kettőét, a humanoidét. Az íróét – mert aki ír, az író is mindjárt, ha másképp nem, hát folyamatos melléknévi igenévi értelemben – ellenkezőleg: kinyitják a sorompót. Ki látott már írót járkálva, biciklizve, sielve vagy úszva írni? A teljes szabadsághoz tehát bezártság kell; no meg egy piros spirálfüzet. De most már az is van, abba írok – az őröm küldtem el érte, ő hozta.

Most tehát a füzet lett az én ketrecem. Szavakba, mondatokba zárom magam, én lettem a szöveg, én nézek vissza minden betűből, de még a szóközökből is. A vessző, a pont

is én vagyok. A legutolsó, szövegvégi ponttal pedig megszűnők létezni. De addig még itt raboskodom a négyzetrácsos lapon.

Bezártak és nekem adták a szabadságot; de én ismét bezárkóztam.

Lehet, hogy így érzem jól magam?

Írok – ezek szerint igen. De szabad is vagyok, hiszen arról írok, amiről akarok.

A legszabadabb rab vagyok vagy a legbezártabb gondolat?"

Eddig tartott BK2 első szövege. Amikor kész lett, gondolkodott egy ideig, majd sietve felírta az első oldal tetejére a címet: EGY SZOBÁBAN ÉS PAPÍRON. Így, csupa nagybetűvel. Gondolom nagyon megörült annak, hogy rájött, tud írni, mert még aznap elküldte hozzám a kitépett lapokat (3. db, mert minden második oldalra írt, elég nagy betűkkel). Én – a kórházba zárt rab – lelkiismeretesen elolvastam, majd amikor szabadon bocsátottak, a következő beszélgetést folytattam BK2-vel:

– Miért kezdtél el hirtelen írni?

– Be voltam zárva, és megnyílt előttem a világ. Én voltam az a világ. Már minden, amit addig tettem, untatott, valami újat akartam, de nem látni, hallani, olvasni, hanem alkotni, hogy értelmes nyomot hagyjak magam után, ne csak véres kötéseket, ragtapaszokat vagy éppen papírzsebkendőket. És azért, mert az jött elő az agyamból, hogy még régebben olvastam egy könyvet, Balogh Tibor írta, nem, nem is, nem Tibor, hanem Tamás, és valami pepita borítója volt, meg valami címe, Egy füzet magánélete talán, de nem biztos; jó vékony volt. No, én azt elolvastam, és most arra gondoltam, hogy olyat én is tudok írni. Mit olyat, jobbat! Azok amolyan zsengék, utánzások, ráérzések, meg egy csomó önéletrajz... a vége felé viszont javul a kötet, hosszabb írások, de akkor is: én jobb vagyok. Versengés, felülmúlni akarás; igen, azt hiszem, ez volt az igazi ok.

– Nem ismerem azt a könyvet. Viszont ismerek egy másikat, ami – első szöveged elolvasása után – önkénytelenül is felidéződött bennem.

– Miért?

– Mert szerintem tőle vetted a motívumokat. Név szerint a bezárt szobát és a piros spirálfüzetet. A New York trilógiáról beszélek, melynek szerzője Paul Auster. Ebben a regényciklusban visszatérő motívum mind a kettő.

– Lehet. Őt viszont én nem ismerem.

– Paul Auster, amerikai író. Nem akarok rangsorolni, de Poe, Twain, Hemingway, Heller és a többi nagy klasszikus mellett ő a mai klasszikus. 1947-ben született, egyetemet végzett, de dolgozott is: volt tengerész, telefonközpontos meg miegymás. A New York trilógián kívül a Holdpalotát, A véletlen zenéjét és a Mr. Vertigót olvastam tőle, magyarul más nem jelent meg. Állítólag – ezt a fülszövegek írják – ő a tökéletes életmű megalkotója: sehol egy törés, sehol egy lejtő.

– Még csak nem is hallottam róla. Ennyi talán elég ahhoz, hogy a vádat visszautasítsam. De ha jobban belegondolsz, magad is rájöhetsz, hogy tévedtél: nálam a bezárt szoba nem motívum, hanem életkörülmény. Te zárattál be, barátom. Szobafogságra voltam ítélve. És hogy időm kitöltsem, kértem egy füzetet. Nem egy piros spirálfüzetet kértem, hanem egy akármilyen füzetet. Az őrt kérdezd, aki hozta, hogy miért éppen arra esett a választása. Szóval érted: szó sincs itten irodalmi utánérzésekről, meg már mások által használt és bevált motívumok újraélesztéséről. Amiről én írtam, az a valóság. Semmi fikció. Előttem volt a piros spirálfüzet (ráadásul négyzetrácsos, nem vonalas) és körülöttem a bezárt szoba. Én semmit ki nem találtam. Sőt, meggyőződésem, hogy nem is tudtam volna: mivel az ember egy valós világban él, akár akarja, akár nem, csak valós dolgo-

kat ismerhet meg. És az általa megteremtett képzeletvilágban létező dolgok mindig is olyanok lesznek, mint a valódiak; ha nem egészükben, de részletükben biztosan.

– Akkor szerinted fikció nem is létezik?

– Persze hogy nem.

– De hát akkor önmagadnak mondasz ellent a többi szövegedben, amik előtt hangsúlyozod, hogy megpróbálod *kitalálni* annak a fickónak az élettörténetét.

– Azok sem teljesen fikcionális szövegek. Ott volt az az ember a maga valóságában. Én láttam. Te nem. Neked fikció. Nekem nem.

Miután az őr távozott, Balkéz hátradőlt a széken és rágyújtott. Látszott rajta, hogy nagyon gondolkozik, vagy legalábbis gondolkozni akar; homlokán a ráncok akkorák lettek, mint a Móri árok vagy a víz nélküli Dunameder, aztán hopp, egyszerre eltűntek, Balkéz elmosolyodott és úgy is maradt most már egészen addig, míg őre meg nem érkezett. Egy piros spirálfüzetet hozott neki. Balkéz illedelmesen megköszönte, majd meg sem várva, míg egyedül marad, kinyitotta és nézni kezdte az első lapot. Aztán elnyomta a már füstszűrőig szívott/égett csikket, ceruzát fogott helyette valamelyik balkezébe (úgy láttam, most a jobb oldaliba) és írni kezdett.

Szinte megállás nélkül körmölt a ceruzájával, kettőt lapozott is, majd amikor utoljára megállt és felnézett a füzetből, kész is volt vele, azt hiszem. Mert többet nem írt, letette a ceruzát, rágyújtott. Kivett a hűtőből egy előre meglazított kupakú sört és miközben megitta, átolvasta a szöveget. Nem javított benne. Aztán kitépte a három lapot, hívta őrét és odaadta neki a lapokat. Az őr távozott, Balkéz pedig még ücsörgött egy kicsit a széken, majd felállt és az ablakhoz ment. Ezután napi programja ismét visszatért a rendes kerékvágásba: bekapcsolta a tévét és lerogyott egy fotelbe, lábát egy támla nélküli székre tette és bámulta a képdobozt délig; ekkor behozták az ebédet (gulyásleves, gombapörkölt nokedlivel), közben oda-odanézett a szupertakarékos mosószerekre meg a csudásan fénylő szőrű macskákra és -hajú nőkre, aztán megivott egy előre meglazított kupakú sört, majd még egyet és még kettőt, ettől aztán elszunyókált egy kicsit, de csak addig, amíg a fotelben ébredve rájött, hogy most videózni kéne neki, de mivel a kölcsönzőbe nem tudott elmenni, elővett egyet saját kazettái közül, valami jó kis agymosó lövöldözős/verekedős/kardozós/baszós filmet és megnézte; ezután a tévében éppen egy brazil sorozat három részét vetítették, amoda meg parlament – olvasni kezdett: egy modern klasszikust vagy egy klasszikus modernt, mindegy volt neki, minek nevezik, ő szeretette (ez is vékony kis könyv volt, gyorsan kivégezte), aztán vacsora (melegszendvics), tévé, benne jó hosszú film, közben egy sör, majd még egy és még kettő, amiktől kissé megálmosodott, de nem nagyon (csak „kissé"), úgyhogy gyorsan megivott még kettőt, hogy nagyon el legyen álmosodva – nagyon elálmosodott; el is aludt, és valamit álmodhatott, mert mosolygott, aztán forgolódott, takarója lecsúszott róla, megint mosolygott, merevedése lett, aztán elmúlt, lemúlt, forgolódott, álmában (ez is hülyeség, dehogy ott benne!; akkor csak álmodná, hogy), alvásában visszahúzta magára a takarót, most már nyugi volt reggelig, amikor is felkelt és ébren lett.

Ekkor azonban első dolga az volt, hogy belebámult pontosan az egyik kamerába és ezt mondta:

– Vége eddigi életemnek.

Közben persze én sem tétlenül töltöttem napjaim a kórházban. Elolvastam ezt-azt, újságokat, könyveket, néztem az ápolókat és a különféle nőket, betegeket vagy látogató-

kat... Az egyikkel meg is ismerkedtem. Nevét nem árulom el, mert a szöveg maradjon csak fikció; nem kell, hogy mások is ráismerjenek. Mások, mert ő – ha olvassa majd ezt a szöveget – talán felismeri benne önmagát. Ha jól csinálom, igen, de ha jól csinálom, akkor nem. Majd még eldöntöm, hogy mit csináljon. Szóval történt az, hogy ülök az egyik kerti padon és egy vaskos könyvet olvasok. Nem tudom, miért azt olvastam, nem is tetszett, egyáltalán nem tetszett, unalmas volt és nagyon hosszú és nagyon nehéz; egy beteg embernek bizony ez is számít: a könyv súlya. No, ülök és olvasok, amikor is enyhe szellőfuvallat lengette meg a fák és bokrok leveleit (most giccses vagyok, mi?, az is leszek, jó?), a napsugarak az arcomat simogatták és a rigók is nekem énekeltek, és a kis vakond is, amelyik éppen akkor bújt ki a túrásából, amikor jött a szél és a nap, az a kicsi, de nagyon aranyos vakond is rám nézett, ő is látott akkor, csoda történt vele is, mint velem is, mert azt történt, csoda, igazi nagy csoda, így, nagybetűvel: CSODA. Jött egy lány.

Mellette egy fiatalember sétált, őt ismertem. A lányt nem ismertem (de majd hamarosan ki fog derülni, hogy meg fogom ismerni). Persze, ezt csak így: (zárójelben) jegyzem meg, mert ez a történet nem arról szól, hogy én hogy írok meg hogy hogyan pörög az agyam, ha lejtőn van, hanem ez a szöveg Balkéz Kettőről szól, aki ekkor éppen otthon gubbasztott és talán éppen csinált is valamit.

Talán írt. Talán nem.

Nem tudom.

A lényeg az, amit tudok: hogy az az ember, ott, amellett a lány mellett, akit nem ismerek, az ismerősöm. Igaz, hogy régen láttuk utoljára egymást, de pár pillanat múlva már nevet is kapcsolni tudtam az archoz: Bényei Gáspár. Régen többször találkoztunk, zenéltünk is együtt egy ideig, aztán valahogy eltűntünk egymás életéből. Pedig, hejh, de nagyon jó cimborák voltunk! Igenbizony. Cim, cim, cimbora, van bora?, cimbora? Ivócimbora!

– Szervusz Gáspár. Hogy vagytok? – kérdeztem.

– Ő – és mondott egy nevet, miközben a vele érkezett lányra mutatott –, ő az én megmentőm.

– Örvendek. Köszönöm, hogy megmentette Gáspárt.

– Nincs mit.

A lány elmosolyodott. Én naiv, azt hittem, azért, mert szimpatikusnak talál, hogy van bennem valami tündéri, valami tüneményes vonzóság, vagy csak éppen a mondatom tetszett meg neki, vagy csak egyszerűen ő ilyen kedves, hogy mosolyog azokra, akikkel beszél, na mindegy, elmosolyodott (nagyon szép mosolya volt), azután közölte velünk, hogy úgy érzi, most magunkra kell minket hagynia, hiszen nagyon sok megbeszélnivalónk lehet, addig elmegy csocsózni, mert idefele jövet látott egy helyet, ahol nagy betűkkel hirdették, hogy bizony, ott van csocsó.

– Találkozunk ugye még? – kérdeztem tőle.

– Miért?

– Várok Reád mindörökké.

Ekkor adott két puszit az arcomra és elment csocsózni.

Gáspár is elmosolyodott – lám, ez mégiscsak egy vidám ország és egy vidám nép, hiszen lám, körülöttem is mindenki mosolyog. Hogy tovább javítsam az átlagot, én is elvigyorodtam.

– Aranyos.

– Igen. Ő mentett meg. Tudod, az egész úgy történt, hogy észre sem vettem. Olyan volt, mint Buda 1541-es ostroma: csak akkor vették észre, amikor már kész volt, a török

benn, a magyar meg kinn. Ez azért meglepő, mert én akartam így csinálni. De úgy lettem megmentve, mint ahogy egy talált szöveget olvas az ember: nem tudod, ki írta, de tetszik, és hatással van rád. Lehet, hogy megváltoztatja az életed. Olyan, mint egy szépséges álom, amelyből nem akarsz felébredni, mert tudod, nagyon jó helyed van neked saját álmodban, és ha felébrednél, már nem az lennél, aki álmodban voltál. Mások azt mondják: minden elalvás egy kis halál. Én azt mondom: minden ébredés egy kis halál. Az ember mindig meghal egy kicsit; mindegyik percben. Szerencsére azonban nem nagyon, én sem, látod: élek!, és ezt neki köszönhetem. Tudod, volt nekem egy elég felemás korszakom, amikor Zsuzsira vártam, és hát bizony valamivel oldanom kellett a feszültséget, amit a várás maga, mint feladat okoz. Aztán megismerkedtem vele, és megváltoztam. Régi énem meghalt, a mostani megszületett. Elhatároztam ugyanis, hogyha már itt van ez a lány, aki talán még az indexemet is kitöltötte volna egyetemista koromban, szóval ha ez a lány most van itt nekem, akkor ne nekem legyen hanem nekem. Mármint hogy az új-nekem. Mert elhatároztam, hogy a régit nem akarom neki megmutatni; éppen ezért abbahagytam az alkoholmámorba való látogatásaimat, összeszedtem magam, rendszeresen ettem, futottam, dolgoztam. És szerettem. Majd úgy alakult a dolog, hogy viszont lettem szeretve. És élek. Mert most élek csak igazán. Holnap viszont el kell utaznom: megyek vissza szülőfalumba, Erdőbényére, mert már három éve nem jártam otthon, nem láttam szüleim, rokonaim, barátaim, ismerőseim. Úgy határoztam, és hangsúlyoznám: én döntöttem így, hogy kell egy kis életkörülmény-változtatás. Helyváltoztatás. Hazamegyek és ott fogok lakni ismét a falu utolsó utcájának utolsó házában, melynek egyik oldalán hegyoldal, másikon szakadék... De nem egyedül megyek. És ez a lényeg, tudod?

– Igen. Irigyellek.

– Akkor én megyek is. Jó volt veled beszélgetni. Majd írok, meg majd írsz te is. A címem tudod: Fenyves utca 3. Most már tényleg mennem kell, mert a kedves már biztosan mindenkit megvert csocsóban, és nem szeretném, ha nagyon elkapná a hév és egykézzel kezdene játszani, aztán bekötött szemmel és háttal állva, mert akkor már az isten sem tudja leállítani, csak a csocsó és a csocsó, tudod, és akkor megint nem érnénk időben haza, pedig csomagolnunk kell, hiszen holnap utazunk. Na szervusz.

– Szervusz Gáspár. Jó utat.

Miután elment, én is visszatértem a szobámba. Gyanúsan ismerősek voltak nekem azok a mondatok, amiket mondott: hogy hogyan mentette meg őt a lány és hogy hogyan változott meg miatta. Nem voltam benne biztos, hogy hallottam vagy olvastam már őket, de mindegyik úgy hangzott, mintha a sajátom lett volna. Aztán kiderült: kézzel írt naplóm 1994. november 12-i jegyzetében ezt olvastam: „Az egész úgy történt, hogy észre sem vettem. Olyan volt, mint Buda 1541-es ostroma: csak akkor vették észre, amikor már kész volt, a török benn, a magyar meg kinn." És ott volt a többi mondat is, szóról szóra.

Ekkor az ablakhoz léptem, rajta kinéztem, mint annak idején K. D. mester egy hajnalon, és megláttam a lányt. Fölfelé nézett, éppen a szemembe, jött az elmaradhatatlan mosoly, utána integetett és végül csókot küldve elindult Gáspár után.

Én pedig gyorsan kinyitottam az ablakot, hogy a küldemény nehogy lepattanjon az üvegről. Ekkor lépett be az egyik nővér, kiabált, hogy nem szabad kinyitni az ablakot, mert veszélyes, kezd hűlni az idő és ki is lehet esni rajta, mint Bohumil Hrabal, de amit mondott, engem nem érdekelt, mert én a csomaggal voltam elfoglalva. Óvatos kezekkel kibontottam és végre hozzájutottam ahhoz, ami az enyém.

– Köszönöm, Csocsóhercegnő – suttogtam és bizony, könny szökött a szemembe.

Na de félretéve a csinált érzelgősséget, az ajándék annyira feldobott, hogy egy ideig le sem estem: ott lebegtem ég és föld között, mellettem szálltak a madarak, a felhők, a repülők, űrhajók, meteorok, üstökösök, láttam a csillagokat és hallottam a szférák zenéjét, mint K. F. mester, és még ott, a magasban, ideális körülmények között írni kezdtem én is.

Az alábbi szöveggel kapcsolatban előre ki kell jelentenem: az egész fikció. A kedves Olvasó – már ha vagy, de léted reménye legalábbis biztos – az előző látogatás ismeretében tudhatja, hogy semmit sem tudok Csocsóhercegnőről, csak azt, hogy egyek vagyunk mi ketten, hiszen – és most itt egy hosszas, bőbeszédű indoklás következne, de nem, mégsem, higgyék el nekem, nem hazudok, hogy azt hiszem, egyformán gondolkodunk, egyforma a mentalitásunk és az olvasásban is egyformán maximalisták vagyunk, tehát ha valamelyik szerző szövege nagyon megtetszik, akkor azon nyomban gyorsan végigolvasunk tőle mindent, amihez hozzájutunk, a könyvtesteket pedig mindketten egy olyan román gyártmányú összecsukható-kinyitható könyvespolcra tesszük, ami borul, de csak az egyik, mindkettőnké a jobb oldalra dől. Na ugye. Hihetsz nekem Olvasó, nem hazudok...

Persze, lehet, hogy hazudok, tegyük fel. Akkor is: honnan tudod, hogy igen? Tudsz te egyáltalán valamit? Mit tudsz te rólam? Még a nevemet sem. Csak azt, hogy ismerem Balkéz Kettőt, miatta vagyok itt, meg hogy ismerem Csocsóhercegnőt, aki miatt írtam egy s mást, meg hogy ismerem Bényei Gáspárt is, meg hogy szövegelek itt össze-vissza, olyasmit, ami talán egyáltalán nem is érdekel téged, de ha így van, és tényleg nem érdekel, akkor egy nagy marha vagy. Miért nem hagyod abba most azonnal? Miért olvastad el eddig? Azt hiszed, fogsz valami újat, valami mást is találni? Hát nem. Hagyd abba nyugodtan, ne fárasszuk egymást; elég fáradt vagyok így is, hidd el. Eggyel több vagy kevesebb ember, aki itthagyott rohadni ebben a rohadt kórházban, nem mindegy? Csocsóhercegnőtől legalább kaptam valamit... De tőled? He? Mindegy, nem szekállak tovább, bocs, csak még egy szöveg. Mondom, az egész fikció:

Munkacím: „Nők egymás között"

CSOCSÓHERCEGNŐNEK

Már két napja azon gondolkozom, hogy lehetne megírni azt a történetet, aminek – ha a címére gondolok – először a „Nők egymás között" jut az eszembe. Mintegy munkacímként, amit először felírok a képernyő tetejére, de csak azért, hogy valami formája legyen a szövegnek, elvégre egy szöveg cím nélkül olyan, mint parkoló parkolóőr nélkül: a mondatok csak mint hülye elhagyott autók állnának benne, senki se vigyázna rájuk, senki se figyelné őket. Bármelyiket ellophatnák bármikor; de ha van őr, aki mindet látja, akkor bizony nem. No, szóval azon gondolkodtam először, mi lehetne a címe, ami majd végleg a szöveg tetejére kerül, de ezzel még nem boldogultam, úgyhogy gyorsan át is tértem egy másik problémára: milyen legyen az a narrációs eljárás, ami van annyira érdekes és új, hogy egy viszonylag kimerült témát újféle megközelítésben el tudjak mesélni. Nők egymás között – ugyan, hányan megírták már... gondolj csak Karinthy Frigyesre... jaj, jaj... a Mester után mi újat tudnék én még mondani ebben a témában? Újat semmiféleképpen – csak újszerűen. Ehhez kell a szokatlan megoldás és a számomra elmaradhatatlan poén a végére. Ezenkívül

kell még egy olyan elbeszélői szemszög, amely elfedi azt, hogy bizony megélt események alapján dolgozom. Tehát van egy régi-új témám (mert új mégiscsak van benne, hiszen én ismerek olyan nőt, akit Karinthy nem ismert, sőt, ő még csak nem is csocsózott vele, de úgy, hogy amikor az első meccsen három-nullra elszaladt az ellenfél, akkor a lány azt mondta, innen még nyerünk, és nosza, tényleg, hét-háromra valóban nyertünk is, én meg csak röhögtem, mert mondom: na, végre egy igazi nő, aki sohasem hazudik (erre a mondatra figyelj, mert később még szót ejtek róla, annak ürügyén, miképp ejtettek át engem), no, örültem – és tudod, azt a meccset én játszottam, nem pedig Karinthy, tehát én mégiscsak többet tudok bizonyos szinten, mint ő, tehát mégiscsak van létjogosultsága annak, hogy én erről a témáról írjak valamit. Tehát újra: van egy téma, van egy munkacím, ez rendben, de kell még egy újféle narrációs eljárás, azon belül is egy új elbeszélői pozíció, egy nézőpont, egy hang és egy poén a végére, mert ugye a poén, az utolsó mondat van kész legelőször minden műben, úgymond: arról szól az összes többi mondat. Plem-pelem és arramanóbatka. Ezt azért mondtam, mert mostanában a modern a divat, az pedig általában tartalmaz olyan nem mindig érthető mondatokat, mint például ez is volt. Te értetted? Nem? Akkor jól van, elég modern vagyok. Szóval van egy téma, mert van, sőt, egy olyan témád van, amilyen másnak biztosan nincs, mert hát te ott voltál azon az estén annál az asztalnál, ahol és amikor a lányok beszélgettek és olyan megrökönyödve bámultál, hogy a lányok nevetni kezdtek – jaj, be szépen csengett az a hang – és mondták, ha ennyire tetszik a helyzet, akkor nosza, írd meg egy novellában. Jó, felelted, jövő hétre készen lesz. Mekkora egy marha vagy te, cimborám. Akkor még nem gondoltad, hogy ennyi gondod lesz ezzel a szöveggel. Akkor még azt hitted, elég ha hirtelen lejegyzeteled pár címszóban az elhangzott beszélgetés témáit és kitalálod az utolsó mondatot, amit meg is mutatsz a lánynak, akivel együtt csocsóztál, hogy tessék, olvasd el, majd amikor nem tudja, sőt, senki sem tudja elolvasni az asztalnál, még én sem, akkor megmondod, hogy mi az, amit te olyan rondán írsz, hogy nemcsak leírni tudod csak te egyedül ilyen rondán, de elolvasni is. Az a mondat, az utolsó mondat, a poén igazán a sajátod volt, csak a tied, erre te: szétosztogattad egyetlen igazi tulajdonod. De hát neked mindig is jó szíved volt, ez nem vitás. Szóval jegyzeteltél, és arra gondoltál, he-he, most fogsz majd csak igazán tündökölni, hogy milyen faszát írtál; aztán otthon rájöttél, hogy hoppá, ez a szöveg nemcsak hogy fasza nem lesz, de egyáltalán nem lesz, mert nem tudod megírni. Aztán arra gondoltál, hogy hoppá, gond van: ha nem tudod megírni, akkor a szöveg nem lesz, márpedig szövegnek lennie kell, hiszen te megígérted, hogy lesz, tehát meg kell tudnod írni, mert csak akkor lesz, mégpedig csak akkor lesz, ha nem lesz közted és a téma között referenciális összefüggés, ha el tudod idegeníteni magadtól annyira azt a beszélgetést, amit hallottál, hogy téma lesz belőle, akkor majd tudsz írni. Mert mire mennél azzal, hogy egyszerűen leírod a beszélgetést, amit a két lány folytatott, de előtte még elszívsz egy szál cigit, pedig aznap is megfogadtad, hogy leszoksz róla, de mégis elszívod, a csikket és a hamut gondosan eltakarítod (álcázod), szóval elszívod, mert úgy érzed, kell egy kis agypihenő, egy-két nyugodt perc, és amikor visszamégy, mielőtt leülnél a számítógép elé, bekapcsolod a magnót, ahol megszólal a Metallica Master of Puppets albuma, és akkor végre leülsz írni, de észreveszed, hogy a nikotin annyira vadul

ütött főbe, hogy hirtelen elfelejtettél gépelni-tudni, összevissza nyomkodod a billentyűket, valahogy így: nem is tudodm, miewről kaorrok most írni., deck azt, hogy kiről és mikorra (ez azt jelenti: nem is tudom, miről akarok most írni, csak azt, hogy kiről és mikorra), szóval leültél írni, de gyorsan fel is pattantál, mert a nikotin emésztésserkető, rohansz a vécére, de előtte még kikapcsolod a magnót, aztán szarsz és közben gondolkozol, eszedbe jut minden, ami új lesz a szövegben, aztán végzel és visszatérsz, újra bekapcsolod a magnót és végre írni kezdesz: megpróbálod rekonstruálni azt a beszélgetést, amit a két lány folytatott: szar ez a tea, igen, az enyém is, te, miért nincs benne citrom, nem adtak bele, hozzak, aha, az jó lenne, kicsi szünet, aztán: figyelj, én nem akarok megöregedni, miért nem, hát mert tudom, hogy akkor egy olyan hülye öregasszony lenne belőlem, aki utálja a fiatalokat, egy rigolya, el is tudom képzelni, hogy megyek az utcán és látom őket és mindegyikbe legszívesebben belerúgnék, vagy hogy ülök otthon egyedül, öregen, aztán jönnek a gyerekeim és unokáim, ők is mind fiatalok, és legszívesebben őbeléjük is rúgnék egyet-egyet, mert leszarják az öreg nagyit, hiszen évente csak kétszer jönnek, mondjuk húsvétkor és karácsonykor, szóval ezért nem akarok megöregedi, igen, én sem akarok, feleli a másik, aztán valahogy jön az új téma és korty (citrom már van): minden ember a kis problémáktól öregszik meg, nem a nagyoktól, igen, ez így van, mert tudod, a nagy probléma van, a kicsik meg csak arra jók, hogy elfeledkezz a nagyról, igen, ez így van, és ha csak a nagy problémád lenne, az milyen jó lenne, miért, mi szerinted a nagy probléma, az abortusz, á, az nem, hogyhogy, nekem nagyon is az, nekem nem, nálam egyértelmű, megtartanád, persze, ez nem kérdés, én nem, én viszont nem ölöm meg a gyerekem, miért, te elmennél kikapartatni, én igen, az nem is fáj vagy csak egy kicsit és rövid ideig, nem, az akkor is nagyon fáj, és én mindenféleképpen megtartatnám, mert én nem vagyok gyilkos, legfőképpen nem gyermekgyilkos, igen, igazad van, de akkor is, ha majd lesz egzisztenciám, én akkor akarok gyereket, addig vigyázni kell, igen, és utálom a majomcsíkos ruhákat, nagybátyám is vett egyet nekem a múltkor, de annyira nem tetszett, hogy visszaváltattam, de tudod, alig tudtam helyette mást venni, bezzeg a fiúk, ők teljesen máshogy vannak ezzel, nekik az anyjuk vásárol, nekik minden gatyájukat az anyjuk veszi, én viszont nem bírnám, ha a fehérneműimet nem magam válogatnám meg, igen, én sem, én is mindig magamnak vásárolok, és utálom a boxernadrágot, és utálok minden dugós ruhát, igen, én is, igen, igen, és, és, és... és hallgatnád tovább a beszélgetést, amit később emígyen le is jegyzetelsz, és a beszélgetés közben te szorgosan kussolsz, csak a szemed kerekedik egy-egy témánál és vigyorogsz, írás közben pedig azon gondolkozol, most azt leírd-e, neked mi volt a véleményed ezekben a dolgokban, hogy bevalld-e két mondat között, hogy igen, bizony, igenbizony a te gatyáidat is az anyád veszi, meg nagyanyád, mert náluk az a szokás, hogy mindig ruhát adnak ajándékba, és hogy már kezd kurvára eleged lenni belőle, inkább az ára kéne, és kurvára unod már, hogy mindenből annyi van otthon, és kurvára unod már ezt a mondatot is, úgyhogy gyorsan befejezed egy ponttal, mondjuk itt. Szóval mire mennék ezzel a lejegyzetelt beszélgetéssel? Ez még nem irodalom, ez még csak egy riport, egy szociográfia, annak is csak alapanyaga. Pedig a képernyő megtelt vele, most veszem csak észre, hogy már az ötödik oldalon járok és még nem beszéltem semmiről. Nem baj, együtt örvendek veled, hiszen jól

tudom, már megvan a poénod, amit megmutattál a lányoknak, tudod, amit nem tudtak elolvasni. Ez az, hogy „Ja, te is itt vagy?". Ez persze csak úgy poén, ha egy-az-egyben adod vissza a beszélgetést, szót sem ejtesz arról, hogy te is ott voltál, amikor a beszélgetés elhangzott, mert csak az utolsó mondatban derülne ki, igen, abban, hogy „Ja, te is itt vagy?", mert ez akkor azt jelentené, hogy a lányok annyira belefeledkeztek a dumcsiba, mint rólad el, és csak a legvégén vennének észre, hogy ja, te is ott voltál. Igen, ez jó poén, csakhogy szerinted már kevés. Szerintem is. És engem az is zavar, hogy tudom, hogy eme ominózus beszélgetés után mi történt veled: hogy Csocsóhercegnő – így hívod őt az ajánlásban, mert a nevét nem írod le, mert csak – olyan aranyosan baszta át a fejed, hogy csak na, hogy te csak néztél, te még csak ültél az asztalnál, és már akkor tudtad, hogy át lettél baszva, de nagyon aranyosan, és hogy semmi harag nem volt benned, inkább öröm, hogy végre, na, hogy végre találkoztál egy olyan nővel, aki ilyen aranyosan át tudta baszni az agyad, ezt ilyen csúnyán gondoltad, de közben kedvesem mosolyogtál. Igen, én tudom, mert én is ott voltam. Mondtam, hogy lesz még szó a hazudásról: életed legaranyosabb hazugságát hallottad. És azt is tudom, hogy ezért nem tudod megírni azt a bizonyos beszélgetést, mert közben megváltozott az egész helyzet, és hiába nézed a jegyzetet, amit készítettél, nem mégy vele semmire, mert a szöveg már régen nem arról szól, amiről eltervezted (utasításba kaptad), hogy megírod, hanem másról, és ez a más lehet Más, nagybetűvel, és lehet más, kisbetűvel, és akkor ez a kisbetűs más ez te vagy illetve kínlódásod, hogy mégiscsak megírd a szöveget, hiszen megígérted. Tudom, nem hagyod cserben ígéreteidet, nem vagy te áruló, éppen ezért nekiülsz újra, írsz és írsz, nem tudod, mit, de nem is baj, hiszen a szöveg úgyis alakítja önmagát, meg alakít téged is, átalakítja érzelmeid, gondolataid, átalakítja múltadat, jelenedet, és *reméled, jövődet is át fogja alakítani*, mert rádférne bazdmeg, igenbizony. Ez a mondatod szedd félkövérrel és húzd alá, mert fontos! Ez a szöveg most a legfontosabb az életedben. Nyugi, az enyémben is. Menjél, pihenj egy kicsit, majd én befejezem a történetet. Úgyis olvastam már, amit írtál, itt ültem én is végig. Tudod, az a baj, hogy ragaszkodsz az eredeti poénhoz. Jól van na, akkor megtartom én is, csak egy kicsit máshogy: kitalálok még egy csavart, ami aztán már végleg más jelentést fog adni a szövegnek. Én már tudom, mi az, de látom, hogy a hatodik oldalnak is mindjárt vége, és mivel ide már úgysem férne ki a mondandóm – máris átértem a hetedikre –, inkább itt folyatom, az új oldalon. Ez az irodalom: szófosás. Nahát, akkor fossunk tovább, már úgysincs sok hátra, érzik a beleim, hogy mindjárt készen vagyok és lehet törölni. Tehát szerintem legyen a szövegnek az új vége az, hogy kiderül, hogy nem is a két lány beszélget, illetve az, hogy két férfi beszélget arról, illetve egy férfi beszél a másiknak arról, hogy meg kéne írni egy olyan szöveget, ahol két lány beszélget egymással, úgy, hogy közben nem veszik észre a férfit, és a poén az, hogy stimmel az utolsó mondat, mert a szöveget elbeszélő férfi annyira belefeledkezik abba, hogy elmesélje neked ezt az egészet, hogy most felpillant és csak ennyit tud mondani a lánynak az agyában: „Ja, te is itt vagy?"

Jó mi? Érdemes volt elolvasni? Nekem megírni igen. No.

„No", mondtam itt az utolsó sorban. Englisül: nem. Tehát: régóta nem szóltam már Balkézről, itt az ideje. (Persze, megjegyzem, eddig nem tudtam mit, mert hát ő ugye ott van, én meg itt.) De kettőnk sorsa ismét összefonódott. Két nappal azután, hogy Csocsóhercegnő eltűnt a sarkon és így életem része lett, vaskos levelet kaptam Balkéztől. Kibontván a csomagot sok-sok teleírt kockás (négyzetrácsos) spirálfüzetlapot találtam benne, meg még egyet, de az nem volt teleírva. Azon csak ennyi állt:

„Ezeket itt és most írtam a bezárt szobában. Remélem jobban vagy. Olvasd el őket! Vagy ne. A te dolgod. Én csak megírtam őket, magamat. A lapok, szövegek én vagyok. Vigyázz, el ne vágjanak.

Barátod: Balkéz."

Nosza, meglepődtem: az én Balkéz barátom ír? Mióta ír? És egyáltalán: tud írni?

Eme önmagamnak feltett kérdésekre a választ a lapokon remélve elkezdtem őket olvasni:

ÖNMAGÁNAK FELADATOT ADVA

Csak egy névjegykártya volt a kezemben. Megbízóm sem tudott több információt adni, csak azt tanácsolta, szagoljam meg. Mármint a névjegykártyát.

A papírdarabnak Skorpió arcszesz szaga volt.

Ennyit tudtam az ügy elején.

Nem gondoltam én, hogy egykor majd az orrommal fogok majd pénzt keresni. Nyugodtan üldögéltem szerény irodámban, reggeli kávémat kortyolgattam és a legyeket hajtottam egy összetekert újsággal, amikor megszólalt a telefon.

– Halló! Itt James Space.

– A nyomozó?

– Maradjunk inkább a magándetektívnél. Mit óhajt?

– Megbízásom van az ön számára. Találkozhatunk személyesen?

– Hol és mikor?

– Fél óra múlva az irodája melletti kávézóban. Rendben?

– Igen. Az előleget hozza magával! Elvállalom az ügyet.

Volt még időm, hajtottam tovább a legyeket, aztán rágyújtottam és azon kezdtem el gondolkozni, vajon nem tettem-e elhamarkodott lépést. Látatlanba vállaltam el az ügyet, amiről semmit sem tudok. Lehet, hogy lopás, lehet, hogy féltékenység, de az is lehet, hogy gyilkosság, maffia, mindenféle rossz. De kellett a pénz. Éppen le voltam égve, hetek óta nem volt ügyfelem. Ezért mondtam azonnal igent. Meg aztán bíztam is magamban; eddig minden ügyet megoldottam; kivéve azt a nyolcvanhetest, amikor az összes gyanúsított, de még a megbízó is meghalt egy autóbalesetben. Azt az egyet hagytam félbe, de nem volt más választásom. Ez a mostani sem lehet túl különleges.

Fél óra múlva lent ültem a kávézó egyik asztalánál és nem csináltam semmit. Számban cigaretta, előttem híg kávé, de jóformán csak a szokás kedvéért: hogy néz ki egy magándetektív kávé és cigaretta nélkül? Még komolytalannak nézik:

nem is fáradt, nem is hajszolja magát, nem is ideges a sok rejtély miatt. Éppen szándékosan remegő kézzel kortyoltam a már langyos löttyből, amikor egy férfi lépett hozzám.

– Mr. Space?

– Az vagyok. Ha nem tévedek, önnel beszéltem telefonon.

– Igen. Kér egy italt?

– Egy sört, köszönöm. – A detektívnek ügye sört is kell innia.

– Köszönöm, hogy elvállalta az ügyet. Remélem, akkor sem lép vissza, ha hallotta, miről van szó. Ön a harmadik magándetektív, akit megkerestem.

– Mi lett az két kollégával?

– Az első nem vállalta, a második pedig fél év után teljesen megtörten, egy idegösszeroppanás után adta vissza az ügyet. Önben van minden reményem.

– Bennem bízhat. Miről van szó?

Az ilyen ügyek mindennaposak a szakmában: van egy férfi és van egy nő, akik szerették egymást, aztán megjelenik egy rejtélyes harmadik, és na... szerelmi háromszög alakul ki. A férj féltékeny lesz, figyelteti a nőt, aki persze mindent tagad, egyre rafináltabb helyen és módon találkozik a kettes számú férfival, „visszatér" az egyes számúhoz és látszólag helyreáll a rend. Azonban az egyes megsejt valamit, és átnézi a nő táskáját, ahol egy névjegykártyára bukkan. (Abban találja az enyémet is, amiről azonban nem tudni, hogyan jutott a nőhöz – talán az egyik ismerősétől kapta.) Ez eddig az évszázad legegyszerűbb ügye lenne: egy névjegykártyán ott az összes fontos információ: név, lakcím, telefonszám. Csakhogy ezen a névjegykártyán a feleség adatai vannak, és a Skorpió arcszesz nyoma. (Átvette az enyém is.) Tehát a nő odaadta egy Skorpió arcszeszt használó férfinak a névjegykártyáját; de miért volt ugyanez a kártya a táskájában? Miért adta vissza a férfi vagy miért kérte vissza a nő?

– Elég szokatlan fordulat. Maga mit gondolt, miért kapta vissza a felesége?

– Hát ez az. Nem értem. Mintha azt akarná, hogy tudjam: Skorpió arcszeszt használ a szeretője.

– Igen, valószínűleg arról van szó. Mikor kezdjek?

– Ha tudna, azonnal. Itt az előleg. Ötszáz dollár elég lesz? Utána – ha jól informáltak – napi egy százas.

– Úgyvan. Pár nap, és meglesz az illető, nyugodjon meg.

– Köszönöm. Tényleg, maga milyen arcszeszt használ?

– Skorpiót.

– Igen?

– Azért ne gondoljon rosszra, elég elterjedt márka. Nem én vagyok az, akit keresek.

Magyarázkodni kezdett, hogy bocsánatot kér a hangsúlyért, nem akart ő gyanúsítgatni engem, dehogyis, hiszen kiben bízna, ha nem bennem, mire én megnyugtattam, hogy nem történt semmi, és mondtam neki, hogy kösz a sört és majd jelentkezem, ha jutok valamire.

Nem szeretek ügyfélnek hazudni, de ez esetben elkerülhetetlen volt. Hogy mondjam el, hogy elhiggyék?

Megbízóm feleségét fél évvel ezelőtt ismertem meg, és szinte első látásra szerelem szövődött kettőnk között. A névjegykártya is az én ötletem volt: így tereltem el magamról a gyanút: a férjjel már az első beszélgetésünkkor tisztáztam

a kérdést; még ő kért bocsánatot, amikor „lebuktattam" magam. Igen, én voltam az, akit keresek. Meg kell találnom magam, és lezárhatom az ügyet. De le akarom-e zárni? Természetesen nem. Ezért úgy kezdtem el a nyomozást, mint mindegyik másikat: adatgyűjtést indítottam magam ellen. Figyeltem a szeretőm, hová megy, mikor találkozik velem (ilyenkor jókat nevettünk a férjén, hogy hogyan reagált arra, amikor megtudta, hogy én *is* Skorpiót használok), követtem a boltokba, az éttermekbe. Már ismertem napi rendjét, de sajnos az illető férfiról nem tudtam semmit. Telefonáltam a férjnek, hogy oké, halad az ügy, szorul a hurok, már tudom, kik nem lehetnek. Nagyon örült, s akármennyire is tiltakoztam, felemelte napidíjam százhúsz dollárra. Mondhatom, megdolgoztam a pénzemért: csak kerestem, kerestem magam. De nem volt szabad megtalálnom. Csődöt nem jelenthettem, eredménnyel nem szolgálhattam, de a pénzre szükségem volt. Kitaláltam hát, hogy azt mondom a férjnek, biztos tippet kaptam, hogy a felesége és az ismeretlen férfi hol fog találkozni másnap reggel. Javasoltam, jöjjön velem, és akkor majd rajtakapjuk őket.

Természetesen beleegyezett. Ott álltunk reggel a sarkon, jött is a feleség – de egyedül.

– Szervusz drágám. Hogyhogy itt vagy? – kérdezte férjét.

– Én csak...

– És ön? Önt nem ismerem. Drágám, bemutatnál az úrnak?

– Persze. Az úr James Space, jóbarátom és üzlettársam. A hölgy pedig a feleségem.

– Sokat hallottam már önről. Örülök, hogy megismerhetem.

Hát így történt, hogy ismét csak igazam lett: a feleség valóban találkozott a sarkon a szeretőjével, mégpedig a férj szeme láttára. Az ügy ezzel le volt zárva; szerencsére a szerencsétlen férj ezt nem tudta: másnap reggel újra felhívott. Arra kért, hogy azt a sarkot, ahol találkoztam a feleségével, állandó megfigyelés alatt tartsam, mert érzi, hogy ott fog eldőlni minden. A költségeimet továbbra is fedezi, nekem csak várnom kell ott a sarkon. Elfogadtam az új feladatot. Itt vagyok.

MINDIG ÖNMAGÁT KERESVE

Ő tudja legkevésbé, hogyan történt. Azt sem tudja, miért, mikor, hol történt. Csak azt tudja, kivel történt. Vele. De ő egy tudatlan ember, és azt sem tudja, hogy ki ő. Most éppen ez a legnagyobb gondja.

Arra ébred, hogy valaki rázza a vállát. Körülnéz, de nem lát senki mást, csak a kalauzt; ő pedig a vállát rázta.

– A jegyét kérem, legyenszíves.

– Ja, igen. Úgy látszik, elszunyókáltam. Bocsánat.

– Nem történt semmi.

Odaadja a jegyet, ismét körülnéz a kocsiban. Tényleg csak ő ül egyedül benne.

– Ez a vonat mindig ilyen zsúfolt? – kérdezi.

– Nem, csak most. Mi sem értjük az esetet: az egyik állomáson egyszer csak mindenki leszállt, érti, mindenki. Csak – úgy látszik – maga nem. Biztosan azért, mert aludt. Ha nem alszik, lehet, hogy maga is leszáll.

– Miért szálltam volna le, amikor még nem érkeztem meg? Én még megyek.

– Igen, tudom. De ezen a vonaton többen voltak olyanok, akik tovább mennek, ismerem őket, mindennap megteszik az utat oda-vissza. Azt mondja meg, ők miért szálltak le?

– Engem kérdez? Én aludtam.

Valami hiányérzete támad, de egyelőre még nem tudja szavakba foglalni. Újra körülnéz, aztán csak kifele az ablakon; ott sem lát semmit, sötét éjszaka volt.

– Egyébként, már elnézést, hogy megkérdezem – szól a kalauz, miközben visszaadja a jegyet –, miért vett kettőt?

– Mi kettőt? Miről beszél?

– A két jegyről. Ön két jeggyel utazik, pedig egyedül van.

– Nem értem.

– Maga két jegyet vett, egy útra. Miért? Vagy lemaradt a társa? Akkor visszaválthatja a kezeletlen jegyet.

– Nem tudom, miről beszél. Én egyedül utazom, mindig is egyedül utazom. Nem várok senkit, nem veszek senkinek jegyet; csak magamnak, ugye, he-he.

De ez már ideges kacaj volt. A nemértésé.

– Pedig biztos, hogy maga vette a jegyet. Egymás mellé szólnak.

– Nem létezik. De ha tényleg visszaváltják, akkor rendben, én csak nyerek az ügyön. Mikor érkezünk meg?

– Hova?

– Látja a jegyet. Számolja ki!

– Tíz perc múlva. Ha tud, most már ne aludjon el, mert föntmarad, és majd csak a takarítók ébresztik holnap reggel.

– Jó, azt hiszem, menni fog. Viszlát.

– Viszontlátásra.

A kalauz a vonat eleje felé indul, hátha felszáll valaki. Ő pedig már érzi, hogy nem fog újra elaludni. Sejti, hogy még nagyon sok ideig nem fog tudni újra elaludni.

Közben rájön, hogy semmit sem tud. Sem a másik jegy rejtélyét, sem azt, hogy meddig megy, sem azt, hogy honnan jön, sem a nevét, sem a foglalkozását. Semmit sem tud azon kívül, hogy ül egy vonaton, és hogy megérkezik valahová, mert minden utas megérkezik egyszer valahová. Hogy ő hová fog, talán kiderül.

Van némi ismerete az amnéziáról, hogy az ember elfelejti kicsoda, és hogy az emlékek vagy visszatérnek, vagy nem, és hogy a családtagok, ismerősök segíthetnek visszahozni őket. Vagy őt. Mert lehet, nem ő hagyta el az emlékeit, hanem ahogy az összes utas a vonatot, az emlékei hagyták el őt. És rokonok, ismerősök segítségében bízni? Kik a rokonai, ismerősei? Van felesége, gyereke? Apja, anyja él még? Van-e munkahelye, és ott van-e főnöke? Vagy ő a főnök? Nem volt a körmei alatt olajos sár.

Legelőször is a személyazonosságát deríti ki, dönti el. Benyúl zakója belső zsebébe az igazolványaiért. Nem találja őket. Jogosítványt, hitelkártyát sem. Táskája sincs. Úgy tűnik, tökéletesen nincs semmije – de volt-e egyáltalán?

Bűntény történt? De mi volt az indíték? És ki a tettes? És főleg: ki az áldozat?

Mindenki, aki nincs a vonaton, gyanúsított. Aki rajta van, ártatlan.

Most a mellette levő ülőhelyet vizsgálja: az ülés párnáján még ott az enyhe bemélyedés; tényleg valaki nyoma. Talál pár hosszú, szőke hajszálat, finomságukból és ápoltságukból arra következtet, valószínűleg nőé. Talán a felesége. Aztán a szemetest nézi meg; pár koszos papír zsebkendő, egy banánhéj és egy rágógumi, amin még ott voltak a fogak nyomai. Még mindig nem tud semmit; bár a papír zsebkendők tartalma tényleg nőiesnek tűnik.

Aztán a jegyet nézi, majd ismét a zsebeit, és a legeldugottabb, soha nem használt órazsebben papír zörög. Kiveszi: villanyszámla. Elég sok fogyasztást mutat; ez azt jelenti, nagycsaládos, és valaki mindig nézi otthon a tévét?

Nem sokkal bár, de okosabb. Azt már tudja, hogy melyik városban kell leszállnia, hiszen a számlán – ha az ő címe nem is, de – rajta van az áramszolgáltató címe. Elhatározza, hogy holnap reggel azonnal odamegy.

Közben letelik a tíz perc, és a vonat megáll egy olyan városban, amelyről semmi emléke nincsen. De le kell szállnia.

Visszaváltja ismeretlen útitársának kezeletlen jegyét, lesz egy kevés pénze. Elindul a városban, hogy keressen egy nyitva tartó helyet, ahol ihat egy kávét és elszívhat egy szál cigit. Nem emlékezik ugyan arra, hogy dohányzik-e vagy sem, csak azt érzi, hogy most nem. Ez pedig a hiány jele. Lehet, hogy éppen leszokófélben van? Vagy a cigarettáját is elvették?

Talál egy nonstop kocsmát, reggel pedig némi kérdezősködés után ott topog már nyitás előtt az áramszolgáltató vállalat épülete előtt.

– Elnézést, hölgyem – szólítja meg az egyik alkalmazottat –, meg tudná nekem mondani, hogy ki vagyok?

– Menjen a fenébe, bunkó! Szórakozzon mással!

– Nem, elnézést, nem érti. Nem értheti. Én sem értem még. Arra szeretném megkérni, hogy a villanyszámla száma alapján meg tudná-e mondani a lakcímet és hogy ki lakik ott.

– Éppen... megnézhetem a számítógépben.

– Lekötelezne.

A nő pár perc múlva egy nyomtatott lappal tér vissza.

– A lakástulajdonos neve Peter Stranger. Hogy hívhatnak valakit így? A lakcím pedig... De tudja mit? Itt a lap, úgyis magának nyomtattam.

– Köszönöm. Örök hálám fogja kísérni.

– Jó, nem bánom. Sok szerencsét!

Talánpeterstranger elindul a megadott címre.

Oda is ér, egy általagosnál szebb és nagyobb ház előtt találja magát. Az ajtó be van zárva, a csengetésre nem felel senki.

Elsétál a szomszéd épületig; ott egy nő éppen füvet nyír.

– Kezét csókolom, hölgyem.

– Jó napot. Segíthetek?

– Meg tudná mondani, kik laknak itt a szomszédban?

– Peter Strangerék laktak.

– Csak múltidőben?
– Igen. Ki akarja bérelni?
– Nem, nem. És ez a Peter Stranger... megismerné?
– Persze, két évig voltunk szomszédok. De nem hiszem, hogy találkozunk valaha is.
– És hogy néz ki?
– Úgy, mint maga: férfi. Magas, barna hajú. Ugyanilyen öltönyt, cipőt hord, és azt hiszem, van ilyen nyakkendője is.
– Nem lehet, hogy én vagyok az?
– Haha, jó humora van... Hogy maga lenne Stranger? Ez jó... nagyon jó... Bocsánat... Maga nem lehet Peter Stranger.
– Miért nem?
– Mert három éve meghalt. Azért költözött el a felesége a két gyerekkel.
– És nem tudja, hová?
– Nem, sajnos nem.
A lakásban megszólal a telefon.
– Bocsánat, szaladnom kell. Viszlát!
– Kezét csókolom – dünnyögi nempeterstanger magának –, köszönöm szépen.

Nemhogy múltja nincs, jövője sem. Nincs nyom, amin elindulhat. Egy volt, az meg... kiderült, hogy ő talán egy három évvel ezelőtt megboldogult férfi, akin talán azóta ugyanaz a ruha van, és nem ismerik meg, mert egy halottat soha nem szoktak megismerni. Nem tud mit csinálni. Elindul akármerre.

Találkozik egy postással, aki felismerni véli, de nem tudja nevét, viszont – azt hiszi –, nemegyszer látta már. Egy buszmegállóban szokta látni, hogy vár valakit. Elmondja, hogyan jut el oda, aztán továbbáll.

Ő is. A buszmegállóba megy. Az utolsó reménye.

Tíz évig minden nap ott vár. Lehet, hogy az a valaki, akit vár, minden nap megérkezett, de ő nem tudja, hogy őt várja. Viszont talán az nem ismeri meg, akit vár: megváltozott a külseje. A ruhája is rongyos már.

Aztán amikor letelik a tíz év várakozási idő, elgondolkozik azon, mit csináljon. Úgy dönt, vár még egy kicsit.

MERT NEM TUD MÁSRÓL ÍRNI

Jogos a kérdés: megérkezhet-e egy nemlétező személy a busszal (vagy akármi mással, akár gyalog is), és elindulhat-e? És ha elindulhat, akkor meg is érkezik? Vagy ha megérkezik, akkor el is indult? Ilyeneken lehet gondolkozni, tudom, többen teszik ezt, de nem érdemes. Badarság. Én tudom, hogy a válasz: igen.

Mint ahogy egy régi ismerősöm, Balogh Tamás is tudja ezt. Azért vár olyan sokat.

Mert vár, mert nem tud mást csinálni. Évekkel ezelőtt még írt egy-két novellát, aztán már csak jegyzetelt. Tavaly ezt is abbahagyta, rájött, nem megy neki az írás, impotens lett a szavak iránt, nem állt fel a fogalmazófütyije. Ennek a végső állapotnak a jeleit már korábban is észlelte: rosszabb perceiben elhitte

egynémely kritikus véleményét, miszerint ő tehetségtelen, csupán kiadói tévedés (mármint az, hogy kiadták az első könyvét, mert ugye semmiféle rokoni szál nem fűzte hozzájuk), és ezek a percek nem egyszer napokká, hetekké nyúltak. Egyre többször, egyre hosszabb ideig. Persze olyan időszak is volt Balogh életében, amikor napi tíz-tizenkét oldalt is tudott írni – ezek persze első változatok voltak, de akkor is: a számítógép billentyűit akkor is le kell ütni, ha a mondat később nem lesz a papíron.

Eleinte azt hitték róla és ő is magáról, hogy valami skizofrénszerű meghasonlottság van őbenne, mert hol Joseph K.-i depresszió, hol raszkolnyikovos felsőbbségérzet uralkodott el rajta; előbbi a terméketlen, utóbbi a termékeny időszakban. Aztán rájött, hogy eme kettősség bizony nem belőle fakad, hanem okozza valaki.

Rájött, hogy mindennek én vagyok az oka.

Amikor ír, illetve pontosabban: írt, akkor hősei akaratlanul is mindig hasonlítanak rá. Nem alteregók, ilyenek nincsenek, csak nagyon hasonlítanak rá külsőben és/vagy belsőben, ugyanúgy tesznek-vesznek a világban, ugyanúgy gondolkodnak, éreznek, beszélnek és írnak. Mert Balogh hősei általában szintén betűvető emberek, tehetségesek vagy dilettánsok, és általában önsajnálkoznak.

Legalábbis többen ezt hiszik. Pedig én tudom, hogy ezek a részek nem önsajnálatból, hanem haragból fakadnak. Mert amikor régebben találkozgattam vele, mindig valami hirtelen hangulatváltozáson ment keresztül: dühös lett, öntelt lett vagy éppen érzelgős. De mindig bizonyítani akart. Vagy azt, hogy igenis neki van igaza, és a sérelem, amit elkövettek ellene, aljas és előre kitervelt volt, vagy azt, hogy ő igenis jó író, és ő is tud olyat, mit olyat?, jobbat! mint mások, vagy azt, hogy jaj, mennyire nagyon szerelmes.

Az első két esetben nem mindig volt igaza, de az egészséges indulat és éntudat elengedhetetlen egy alkotó ember számára, foglalkozzon akármivel. A harmadik esetben pedig valószínűleg mindig úgy is érzett, habár ez nem bizonyíthatom; naplóját nem ismerem, nem leveleztünk és nem beszélgettünk soha.

Kapcsolatunk is végletek között ingadozott: ha jóban voltunk, jóformán minden percben együtt voltunk, ha haragban álltunk egymással, sokáig még csak az utcájukba se mentem.

De akármennyit is voltunk együtt, soha egy szót nem váltottunk egymással. Csak a jelenlét volt a fontos, a tudat, hogy ott vagyok. Ilyenkor mindig azonnal leült a számítógép elé és jóformán meg sem állt a gépeléssel, csak inni, rágyújtani vagy pisilni. Akkor hagyta abba az írást, amikor elindultam hazafelé. Bármikor mehettem, akár éjszaka kettőkor is, bármeddig maradhattam és bármikor el is jöhettem.

Ilyenek voltak együttléteink.

Amikor utoljára találkoztunk, éppen dühös volt. Dühös volt önmagára és másokra, az irodalomra és a nőkre, de dühös volt rám is, amiért olyan sokat kellett rám várnia; ez a harag azonban termékenységet hozott magával. Előtte gondban volt: hitét vesztette az irodalomban. Szerinte állandóan becsapták, hazudtak neki, lenézték, háta mögött utánaköptek és legyintettek, hogy ugrálj csak, majd elfáradsz. Nem tudni, igaza volt-e; a tények azonban nem zárják ki ennek lehetőségét: amikor megjelent első könyve, még csak tizennyolc éves volt. Bohó fejjel, megszédülve a korai és hirtelen „indulástól" aláírt egy Szerző-

dést, miszerint a Kiadójának elővételi joga van minden további munkájára. A Szerző (kamasz) azt hitte, ez azt jelenti, hú, de jó, fix Kiadóm van, szeretnek, hisz bíznak bennem, nem kell más Kiadót keresnem, nem kell rohangálni, csak írni, írni és akkor kész. Még dicsekedett is vele. A Szerződés tartalmazott egy olyan pontot is, amelyben az volt lefektetve, hogy a Kiadó a Szerzőtől regényt vár, ennek megírására bíztatják. Oké, gondolta Szerző, írok egy faszát, de úgy, hogy mindenkinek tessék, és legyen szomorú és vidám és szóljon mindenről, ami érdekli az olyan olvasót, aki levelet írt neki, hogy jé, de fura, te vagy az első ilyen idős fiú, aki le meri írni a gondolatait, érzéseit, mert az én ismerőseim hallgatnak a belső rezgéseikről. Három évet szentelt rá, aztán elküldte a Kiadóba. Azonban ők – Szerző szavával: – „ráültek" a 225 oldalas kéziratra, csak halogatták a róla való beszélgetést, aztán amikor nagy-nehezen végre kegyeskedtek visszaadni a szöveget, hogy biz'a mégsem kell, mert ne csak arról írj, hogyan lettél íróvá, Szerző azt mondta, jó, legközelebb nem erről fogok. Ám kiderült, hogy a Kiadó nem olvasta el (végig) a regényt. Szerző ezen mérges lett. Szerző ha mérges, ír. Szerző írt egy új könyvet (a regényt odaadta egy másik Kiadónak, de azok a mai napig nem jeleztek vissza semmit), nem regényt, hanem novellákat, és nosza, azt is leadta a Kiadónak. Fasza kis kötet lesz, gondolta, ezek az írások bizony jóval másabbak az előzőbenieknél. Kiadó mondta Szerzőnek, jól van, elolvassák, majd jelentkeznek. Szerző várt. Szerző ha vár, ideges. Szerző ha ideges, telefonál. Kiadó nem felelt, Szerző szerint „letagadtatják magukat", mert nem akarnak véle többet szóba állni. Szerző ha rájön, ideges. Szerző ha ideges, újra telefonál. Kiadó ha passzol, Szerző mérges. Szerző ha mérges, ír. Mégpedig ajánlott levelet, mert arra válaszolni kell, mert számonkérhető az átvétel, levélre nem-felelni pedig pofátlanság, főleg ha Szerződés köti össze a levelezőket. Szerző vár egy ideig, aztán megunja. Szerző ha unja, nem ír. Szerző lesz szerelmes. Szerző ha szerelmes, örül. Szerző ha örül, ír. Szerző most kisregényeket írt, meg pár inci-finci dolgot újságoknak. Szerző elhatározza, ezután még megír két kisregényt (egyiknek a fő cselekménye, másiknak a szerkezete van meg), aztán egy nagyregényt (ennek majdnem mindene, még a hozzá szükséges szerzőtárs is), közben novcsikat meg ilyesmit. De Szerző feleslegesen vár mindig, semmit nem olvasnak el tőle. Szerző lesz depressziós. Szerző ha depressziós, meg akar halni. Szerző ha meg akar halni, elgondolkozik. Szerző ha elgondolkozik, rájön: hülyeség. Szerző ha rájön: hülyeség, winchestert töröl. Szerző ha winchestert töröl, megnyugszik. Szerző ha megnyugszik, elgondolkozik. Szerző ha elgondolkozik, rájön: hülyeség. Szerző ha rájön: hülyeség, előveszi a biztonsági másolatokat őrző lemezeket és visszamásolja a letörölt szövegeket.

Négyszer-ötször így tett Balogh is, aztán úgy hagyta üresen a gépet. Ekkor már egy éve nem láttuk egymást, és ez idő alatt egy sort sem írt.

Csak várt. Rám várt, hogy tudjon írni.

Nem tudom, miért, de az egyik napon arra gondolhatott, hogy olyan mindegy, hol vár, ha jövök, úgyis megtalálom. Bezárta lakását és lement a sarki buszmegállóba.

Ott várt.

Ott vár azóta is rám. Mindennap látom, hogy csak ücsörög a padon és néz fel a buszra. Én őt nézem, tekintetünk minden nap találkozik. De nem vesz

észre. Amíg észre nem vesz, addig minden nap ott fog várni engem, a Múzsát, a nemlétező személyt.

Ez ugye három novella, mégpedig megírásukat tekintve időrendi sorrendben; Balkéz nagyon precízen mindegyik szöveg fölé odaírta a helyet és a pontos dátumot, hogy milyen év/hó/nap. Alá is írta valamennyit. Van ám öntudata a fickónak, máris autográfként kezeli őket.

Később megírtam a válaszlevelet, melyben észrevételeimet (kritikámat, véleményemet, megjegyzéseimet etc.) közlöm vele, el is küldtem neki. Láttam, ahogy elolvassa, járkál egy kicsit a szobában. Jól van, mondom, ezek szerint érti, amit írtam. Elmentem vécére.

Amikor visszaértem, már vadul csörgött rádiótelefonom az éjjeliszekrényen, és az őr ezt lihegte bele: „Balkéz Kettő megszökött!".

És valóban: ahogy odanéztem a képernyőre, Balkéz nem volt sehol. Hirtelen olyan ideges lettem, hogy legszívesebben ordítani kezdtem volna a hülye őrrel, de még idejében rájöttem, hol vagyok, ezért csendben maradtam.

– Hülye! – mondtam alig hangosan. – Hogy történt?

Az őr meséjének legelején ismét ideges lettem, nem is figyeltem a szavaira, annyira berágtam, hogy nem bírtam egy helyben, az ágyamon megmaradni, „Gyere ide, addig megnyugszom", mondtam az őrnek, kikapcsoltam telefont és felvettem a köpenyem, aztán az udvarra mentem. Ott aztán vártam közel másfél órát, egyre idegesebb lettem, hogy na, mi van, az őr is megszökött? Fél talán? Aztán mégis ideért.

A megérkezett őr az udvaron elölről kezdte, nekem meg azon járt az agyam, honnan szerzek én most egy szál cigarettát. Éppen arra járt egy ápoló, ismertem korábbról és a kocsmákból.

– Figyelj – szóltam hozzá. – Nincsen véletlenül egy szál cigid?

– Még nincsen, de sodorhatok.

– Mifélét?

– Jófélét. Sodorjak?

– Megköszönném – feleltem, aztán amikor kész lett és átnyújtotta a cigit: – Köszönöm. Tüzed is van?

– Nincs mit. Tessék. Egészségedre.

Elmosolyodott, aztán továbbment.

Az első slukkot sokáig bent tartottam, hadd érezzem az ízét és lássam magam előtt, hogy kavarog bennem a füst. A második slukknál kezdtem rájönni, ez valami igazán kivételesen finom dohány. Honnan lehet ilyen jó füve egy ápolónak, gondoltam, de a válasz helyett inkább bent tartottam a harmadik slukkot is. Ekkor éppen egy padhoz értünk, én leültem és így szóltam az őrhöz: „Ülj le, most levelet írok Hercegnőnek!", és elővettem a jegyzetfüzetem az egyik, a tollam a másik zsebemből és írni kezdtem:

Drága Hercegnő,
Nem vésem a betűket. Nem is sírköves vagyok, csak szárnyaim vannak, elrepültem, elszálltam. Most éppen Szövegvilág repterén várok, hogy javuljanak a meteorológiai-jelentés szerint a felszállásra alkalmas időjelentésekben van vége a mondat értelmének semmit sem értek pedig a gondolat az enyém és hol vannak a vesszők milyen vesszők és hová lettek a repülőgépek a Tisza fenekéből a gon-

dolat szép és aluszékony a párna is a kabáton én lehet hogy hasadok még tovább én atom tomi atomi a tomi vészhelyzet eltűnt a fél magom most már csak magom féltem éltem én itt a XX. század végi zöldkabátosok és a Szivárvány
pár perccel később megviaskodtam a Gázláng-Szörnyeteggel és győztem utolsó leheletével meggyújtotta cigarettám és most mintha szebbek lennének a zöld láncszemek fent a fehér felség felségterületén kívül van egy újabb reptér a Zöld Csillagjáró Luke lukas zoknit adtam ajándékba kedvenc verebemnek csipcsirip mondja Esti Kornél a hűtő előtt még ír egykét könyvet mert az ember egy-két egykét létrehoz de hová és mit hány kiló van a zsákodban Mikulás találkozott és nem is olyan fontos hogy igen nagyon kezemben vizespohárnyi amőbatenyészet természetbe vissza szólt Rousseau és visszamászott a fára ahonnan majd később Newton fejére esik az alma Éva kezéből a tudatlanság tudásának termékenysége a földre UFO-k jöttek-mentek és görcs állt a lábamnak helyébe elkopott és köpött egyet zöld volt és kék és lila Csokonai nagy szerelme aki szerelne biciklit de az akkor még nem volt
akkor hát kalandra fel a mondat vége már látszik az alagút végén ott vár egy manó huszonegyezik a zajjal együtt jár a fejfájás nem múlik hiába tavasz a télben vérben fekszik a fűben és nézi a hangyák hogy hordanak el engem már nem látni többé szaloncukor közelben nincsen semmi látnivaló többé és szúr a szív egy slukkot az étolajos-üvegből fölszállt a székre és a Gázláng-Szörnyeteg odvában szeretkezik a lehamuzott fatányérral fakanális kategória nincsen fején Glória a toalettre ment onnan lépre lépett lépesmézbe mártott lábbal tiporta szét a jégvirágmezőt ott talált a romok közt egy négylevelű heregolyót gurigatnak az utcán biliárddákóval kísérve a gitárszólót mossa a sörösüveget vissza kell vinni a fejek mellérendelő mondathalmaz alárendelve a hangerősök terrorszövetkezetének kertjében folyik az uborka az utcán már járt irány a lefolyó a kezdete annak az alagútnak ott fent

Jóformán fel sem néztem a papírból, csak addig, amíg elszívtam a maradék cigit. Aztán mintha megváltozott volna körülöttem minden, elfejeltettem Balkézt, azt is, hogy megszökött, nem érdekelt semmi, jókedvem volt és szárnyaim voltak, felemelkedtem a padról és repültem, leköptem az őrt és kacagtam hozzá, milyen ostoba, aztán felszálltam a város felé, körülnéztem, hátha meglátom Hercegnőt, de nem láttam, úgyhogy – szó szerint – szélsebesen a Bényei Gáspár megadta cím felé vettem utamat, csak kétszázötven kilométer, pár pillanat alatt ott voltam, és rögtön megláttam a keresett lényt, a lányt, Hercegnőt, ahogy éppen a ház előtti nagy gesztenyefa árnyékában üldögél és olvas.

– Szia Hercegnő – köszöntem neki és letérdeltem előtte, megcsókoltam kezét.

– Állj fel, és csókolj meg rendesen!

Megtettem. Aztán felemeltem magammal a magasba, egy napos virágmezőn szálltunk le, lepkék lebbentek erre-arra, nézték, ahogy szeretkeztünk, aztán meglepődtek, amikor gyorsabban kezdtünk el szállni, mint ők. Éppen akkor értünk vissza, amikor Gáspár jött ki a házból.

– Helló. Hát te, hogy kerülsz ide?

– Iderepültem.

– Értem, az jó. Hány órát aludtam, kedvesem?

– Hármat-négyet.

– Nem unatkoztál?

– Nem. Jól elszórakoztunk a barátoddal.

– Sajnos mennem kell. Várnak otthon – szóltam egy fél percnyi csend után és visszarepültem az őr mellé a padra.

Neki látszólag nem tűnt fel semmi, ugyanúgy ült ott, ahogy eddig, most is beszélt: Balkéz eltűnésének részleteit mesélte. Az én eltűnésemről egy szót sem ejtett.

– Ne haragudj, nem figyeltem – szóltam hozzá. – Nem kezdenéd elölről? Mondjuk odabent.

És elindultunk vissza a szobámba. Közvetlenül az ajtóban ismét összefutottunk azzal az ápolóval, aki a cigit adta.

– Na, jó volt? – kérdezte.

– Ízletes. Mi a dohány neve?

– Cannabis. Holland márka.

– Aha, megjegyzem. Hol lehet kapni?

– Magyarországon nem nagyon. De ha kell, tudok szerezni.

– Jó, majd megbeszéljük.

A szobába érve nem tapasztaltam semmi különöset: minden a helyén volt, ott, ahol hagytam. A maroktelefon sem csöngött és a képernyőn sem látszott semmi feltűnő. Csak eltűnő: most (újra)észrevettem, hogy Balkéznek hűlt helye: sem az íróasztalnál, sem a fotelban nincs, pedig ilyenkor szokta nézni a tévét, inni a söröket. De most nem. Értetlenül néztem az őrre:

– Balkéz?

– Eltűnt. De ezt már mondtam, főnök. Ezért telefonáltam, aztán jöttem, mert hívott, el is mondtam az egészet, mármint amit én tudok. De ez a tudás csak tapasztalati, hiszen csak a mintaszerző tud mindent, de ő is csak akkor, ha motiválatlan – ezzel szemben nekünk csak szemtanúink vannak. De már az ő „vallomásaikat" is elmondtam.

– Mikor?

– A padon.

– Milyen padon?

– A parkban. Miközben cigizett, főnök.

– De hát én nem is voltam ott: én a Hercegnővel beszélgettem egy réten, nem vetted észre?

– Nem. Elmondjam újra az egészet?

Szóbeli felelet helyett csak bólintottam, majd ismét saját gondolataim hullámai közé merültem: hogy lehet ez az őr ennyire hülye, hogy magában beszél a padon. Mert hogy én nem voltam ott, az biztos. Biztos, hiszen bizonyítékom van rá: a szeretkezés közben kicsapódott izzadság cseppjei még mindig ott párologtak lábszáraimon és hátamon, hónomalja is illatozott már, ágyékomon pedig jóleső könnyebbség áradt szét. Mindegy, gondoltam, az őr hülye és kész.

– ... és akkor onnan is elment... – hallottam a hülye őr hangját, és rájöttem, már megint magában beszélt.

– Ne haragudj, nem kezdenéd elölről?

– Negyedszerre, főnök?

– Ezért fizetlek, nem?

– Az élet mindig tartogat számunkra meglepetéseket, úgy is mondhatnám, hogy szül számunkra néhányat; ilyen meglepetés volt számomra az a hülye Balkéz szökése –

kezdte szerintem először a hülye őr az élménybeszámolót. – Nem néztem volna ki abból az idétlen szerencsétlenséghalmazból, hogy képes önálló gondolkodásra; eddig azt hittem, erre csak maga képes, főnök. Nos, történt az, hogy egyszer csak kiabálásra lettem figyelmes: Balkéz kiabált. De ne higgye azt, főnök, hogy értelmes dolgokat ordított, nem, csak ilyeneket: „Kiahjúájvé...! Harretalmux, hipallagé...! Meringális, laringális spiráns, illabiális metafora...! Szintetikus szinesztézia, színezve kruglimanó kakasmandikó...! Aaaarrrrghumentális empirike, jeeeeh...” Persze nem tudom pontosan visszaidézni őket, mert az értelmetlen dolgokat sohasem értettem, de szerintem senki sem értette volna őket, nem vagyok én hülye. Azt hittem, a bezártság teljesen elvette az amúgy is csekély észmaradékát, és bementem hozzá. Nem is sejtettem, hogy az egészet az ajtó mellett kiabálja. Belépem, erre leütött a videóval, és másra nem emlékszem. Amikor pedig magamhoz tértem, már nem volt sehol. Illetve valahol biztosan, mert az anyag nem vész el, csak helyet cserél. „Balkéz megszökött” – virradt fel bennem a felismerés, aztán a közvetkező, hogy mekkora lebaszást fogok én ezért kapni magától, főnök. Éppen ezért, miután telefonáltam, és megéreztem a főnök hangjában a jogos dühöt, gyorsan leszaladtam az utcára és kikérdeztem a szemtanúkat, hogy mit láttak Balkéz szökéséből. Volt pár tippem, kikkel érintkezhetett, be is jöttek: akikhez odamentem, tényleg látták őt és beszéltek is vele, már aki, mert nem mind, ugye, de azért ők is látták. Csak akkor mertem a főnökhöz jönni, amikor már nagyjából rekonstruálni tudtam az egész történetet. Ez úgy történt, hogy Balkéz a szobából először a házzal szemközti trafikoshoz ment. A trafikos ezt mondta: „Igen, felismerem. Jól emlékszem rá. Feldúlt volt, de mégis mosolygott; félelmetes egy gonosz mosoly volt az, valami sátáni, mint a kéjgyilkosoké abban a pillanatban, amikor elvágják az áldozat torkát és lenyelik az első korty vért. Mosolyogva kért egy napilapot, egy doboz cigit és egy doboz gyufát. Közben azt mondta, hogy »Szép napunk van ma, nem igaz? Jó hallani a szél süvítését a fülünk mellett, olyan, mintha tépnénk a keróval, pedig egy helyben állunk. Fura dolog ez a szél, amolyan intencionális: csak akkor van, ha fúj, ha működik. Nem is tud önmagáról, csak mások tudnak róla, mások észlelik, és akiket fúj, azokban születik meg a tudat, hogy szél van. Köszönöm. Mennyivel tartozom?« Amikor megkapta a kért dolgokat, a lapot tölcsér alakúra tekerte, a gyufával meggyújtott egy szál cigit, majd a lapot is, és mint egy égő fáklyával elkezdett rohanni és közben azt kiabálta, hogy »Szabadság! Béke! Szeretet! Éljen az Olimpia! Halleluja, Görögország! Halálujja demokrácia!» Aztán amikor leégett az újság, bement a sarki kocsmába. Többet nem tudok róla, mert ebédszünetet tartottam és bezártam a trafikot. Érdeklődjön ott.” Ennyit mondott a trafikos, de minthogy megnevezte a következő lehetséges informátor irányát, én is a kocsmába mentem. Megkérdeztem a csapost, látott-e úgy fél órája valami szokatlant, mondjuk Balkézt, és megmutattam neki Balkéz fotóját. „Igen” – felelte. „Tényleg járt itt, de nem volt rajta semmi különös, a viselkedésében sem. Persze hogy benne mi játszódhatott le, azt nem tudom, mert a behaviorizmus híve vagyok, és csak azzal foglalkozom, amit látok és tapasztalok, hogy egy adott ingerre a vendég milyen reakciót vált ki. Nos, megkérdeztem tőle, hogy mit kér, erre ő azt felelte, hogy egy sört. Ebben, azt hiszem, a hely szellemét és funkcióját figyelembe véve semmi különös nincs: az emberek egy kocsmában általában ilyesmit kérnek. Megitta, szépen lassan, de sietve, aztán kért még egyet, mert állítása szerint sokkal jobban szereti a csapolt sört, mint az üvegest, azt is megitta, aztán ment tovább. Mondom, az egészben nem volt semmi különös. Hacsak az nem, hogy egyáltalán nem mosolygott, sőt, semmiféle érzést nem lehetett látni rajta. Meg is lepődtem, hogy lehet

valaki ennyire pókerarcú, hiszen ha tényleg annyira szereti a csapolt sört – ráadásul barnát kért, a kedvencét –, akkor talán természetes lenne legalább egy halvány mosoly, vagy jóleső sóhaj, hogy na, végre, itt van a nedű. De nem, faarccal itta meg mindkettőt, aztán fizetett és távozott. Az ajtóból még visszaszólt, hogy köszöni, minden jót, és hogy boldog új évet. Igen, ezt mondta, és azért ez mégiscsak szokatlan volt benne, hogy november elején kíván boldogújat. Mintha meghalni készülne, de kötelességének érzi, hogy másoknak megkívánja azt, amit az illem diktál. Igen, ez furcsa volt benne, de mégsem annyira. Mindenesetre megjegyeztem, éppen ezért is tudom elmondani az egészet. Ön nem kér semmit?" Mondtam, nem, köszönöm a segítséget, és indultam tovább. Már két mozaik megvolt, már csak a többit kellett megkeresni, aztán összerakni őket, játszani puzzle-t, hogy végül meglegyen a kép, ami ha ügyesek vagyunk, nem esik szét újra, csak ha mi akarjuk. Mentem tovább. Tudtam, hogy a zöldséges egész nap ott árul az utca túloldalán; talán ő is tud valamit. Kiderült, hogy igen. Ő is látta a fotó alapján azonosított Balkézt, de csak annyit tud róla mondani, hogy a kocsmából a buszmegállóba ment, és ott nem csinált semmit. Dohányzott, nézelődött, de nem is nézelődött, nézett inkább, egy szakállas férfit nézett, aki szintén nem csinált semmit, csak dohányzott ő is, egyikük sem szállt fel a buszokra, amik jöttek aztán mentek, csak álltak ott, és akit figyelt, néha ránézett, de nem ismerték egymást, mert nem köszöntek a másiknak. Nem tudom, mit csináltak ott, de egyszer csak történt valami: akit a keresett ember figyelt, hirtelen érdeklődést mutatott az egyik közeledő busz iránt, és csak azt nézte. Kutatta a szemével, mint ahogy a tudósok vizsgálnak mikroszkóp alatt bacikat, vagy ahogy a vadászok lesik a lesről a vadat, amire majd lőni fognak. A busz megállt, a keresett személy által figyelt személy mintha keresett volna valakit a buszon, mintha várna valakit, de nem mozdult. A keresett személy viszont fellépett a buszra, talán kérdezett valamit a sofőrtől, nem tudom, aztán leszállt, a busz ment tovább, ők vártak ott ketten a megállóban, aztán a keresett személy mielőtt újra rágyújtott volna, megkínálta a szakállast, az elfogadta, rágyújtottak, a keresett személy öngyújtóval először a másikét gyújtotta meg, aztán a sajátját, de új lánggal, mert a búr háború óta nem gyújtunk meg két cigit egy lánggal, tudja ugye, hogy miért nem?, nem?, hát mert, ne haragudjon, főnök, nem tudna adni egy korty vizet, kiszáradt a szám a sok beszéd közben..., köszönöm, no, azt mondta a zöldséges, hogy azért nem szabad meggyújtani egy lánggal két cigit, mert amikor éjszaka az angolok és a búrok a lövészárkokban várták a reggelt, a búrok rágyújtottak, és egy láng járt körbe, az angolok észrevették ezt, megfigyelték, mikor, hol jár a láng, ebből tudták, hol az ellenség, aztán bumm, lelőtték szegény búrokat, akik előbb-utóbb rájöttek, honnan tudják az angolok, hová kell lőni, aztán már ők sem gyújtottak meg egy lánggal több cigit, nos, ezért nem szabad, mert a búroknak szurkolt az egész világ, Karinthy és Kosztolányi gyerekkori naplójában is benne van, hogy hajrá búrok, vesszenek a gaz angolok, szóval meggyújtották a cigit és a keresett személy ment tovább, a szakállas pedig ottmaradt a buszmegállóban, várt tovább. Ennyit láttam, nem tudom, hogy a keresett személy hová ment. Ennyit mondott a zöldséges, én meg előkaptam a maroktelefonomat és felhívtam a buszpályaudvart és megkérdeztem, ki volt azon a buszon a sofőr, és kértem, hogy ha ott van valahol, akkor azonnal adják. Megkeresték, beszéltem vele. Azt kérdeztem, hogy ismerte-e azt az alakot, aki ekkor és ekkor, itt és itt felszállt a buszra, és talán csak kérdezett valamit. Azt felelte, nem ismerte, nem is látta még soha, és hogy igen, valóban csak kérdezett tőle. Azt kérdezte, hogy nem tudja-e, hogy kire vár az a másik pacák, mert látta, hogy erre a buszra várt. Nem tudta, de ő is észrevette

már, hogy a másik férfi minden nap ott van. És még azt is megkérdezte tőle Balkéz, hogy észre szokott-e venni valamelyik utason valami különöset ebben a megállóban, és hogy a leszállók közül odamegy-e valakihez a férfi vagy fordítva. Nem, nem szokott, felelte, a férfi csak áll ott, nem beszél senkivel. Megköszöntem segítségét, aztán jöttem ide főnök, bocs a késésért, de azt hiszem, most már többet tudunk. Nem igaz?

– De igen. Csak azt nem, hová lett Balkéz.

A következő pillanatban azonban már erre is tudtam a választ: az őr beszéde annyira elvonta figyelmem, hogy nem néztem a képernyőre. Most, hogy befejezte, véletlenül odanéztem, és ott volt Balkéz. Ott, a szobában. Illetve nem is ő, csak a nyoma: egy papírlap volt az íróasztalon egy sörösüvegnek támasztva, úgy, hogy a jókora, megvastagított betűket a képernyőről is jól el lehessen olvasni.

Ez állt rajta:

„Voltam itthon, majd jövök. Balkéz."

Kezdett elegem lenni az élet nagy és kis meglepetéseiből: a hülye őr azt mondta, mindig van és lesz valami Fortuna tarsolyában, vagy jó, vagy bal, de mindenféleképpen szerencse. Ittam én is egy kevés vizet, aztán gondolkozni kezdtem: tehát Balkéz először megszökött otthonról, aztán pedig visszament, járt otthon, de valahová ismét elment. Nem értettem az okokat: először talán bizonyítani akart, hogy neki olyan, mint bezártság nem létezik, ezért. De akkor másodszor? Talán valami nagyon fontos dolga akadt, egy olyan, ahol ismét bizonyítani szeretne: hogy meg tudja egyedül oldani. Ezért nem szólt, de azt sem akarta, hogy nyomtalanul tűnjön el, ezért hagyott üzenetet. Ami azt jelenti – már a megléte is, és nemcsak a rajta lévő felirat –, hogy visszafog jönni. Akkor tehát gond egy szál sem. Ő tudja, mit csinál, legfeljebb egy mentő ide fogja hozni mellém, valami vágott sebbel; de hát ezen lepődnék meg legkevésbé.

Hazaküldtem az őrt, hogy ott várja Balkézt, én meg olvasni kezdtem. A könyv szerzőjének nevét most nem írom le, mert olvastam vagy hallottam valahol, hogy nem illik. Főleg ilyenkor nem, amikor nem is tudom, mi van. A lényeg, hogy olyan könyv volt, amelyről nem tudom, hogy mitévő legyek, illetve mitévő vagyok vele. Magyarul: nem tudom, hogy tetszik-e vagy sem. Nem tudom, hogy jó-e vagy rossz. Nem tudom, hogy a szerző tud-e írni, vagy nem. Nem tudom, hogy a szerző hülyének nézi-e az olvasót, vagy éppen nem. Mert ugyebár: vannak történetei, amelyek akár érdekesnek is mondhatók lennének, pedig nem nagyon történik bennük semmi, de mégsem lehet rájuk mondani, hogy se füle, se farka történetek ezek, mert fülük éppen van, de farka már csak a narrátornak/hősnek van, amit állandóan használ is. Meg Fantát isznak benne, mert jobb a Fanta, mint a kóla, állítja az egyik szereplő. (Igen, a Pepsinél tényleg jobb, de hát az nem is Cola, pedig arról volt szó. Mindegy.) Szóval nem tudom, hadilábon állok-e a történtekkel, mert ennyire „rosszul", ennyire alulstilizálva írhat valaki szándékosan is, majdnem azt írtam, direkt, de utálom az idegen szavakat, szóval ha így van, hogy tényleg szándékosan „nem tud írni", akkor irónia az egész, mert mindenkin röhög, olvasón, kritikuson, még magán is, állítom. Ha azonban nem így van, és természetesen nem tud írni, akkor... Hagyjuk, nem vagyok én kritikus. Csak egy laikus kis olvasó, egy porszem; mégcsak nem is fogyasztó porszem, mert ezt a könyvet is kölcsön kaptam az egyik betegtárstól. Ő nem tudta elolvasni, éreztem a lapokon: csak egy-harmadig voltak átlapozva. Addig könnyebben maradtak bal oldalon, onnan nehezebben; olvasó ember érzi az ilyet. És persze mondta is, hogy nem bírt vele.

Bezzeg én igen, olvastam rendíthetetlenül, közben persze jöttek a gondolatok (lásd fent), néha Hercegnőre is gondoltam, de egyre kevesebbet, pedig alig pár órája, hogy együtt voltunk, olvastam, olvastam. Szeretek olvasni.

Aztán – amikor a kétszázhatvanhatodik oldalon jártam, annál a mondatnál, hogy „Ha a mai nappal ténylegesen elmúlt a fejfájása, akkor változtat az életén, akkor most egy újabb fordulóponthoz érkezett, melyet sohasem felejt el" – csöngött a telefon. Nem lepődtem meg azon, hogy Balkéz volt az.

– Szervusz, én vagyok.

– Tudom – feleltem. Mi újság?

– Itt ülök a buszmegállóban, innen telefonálok. Az előbb fejeztem be egy újabb szöveget, de inkább csak vázlatféle jegyzetet. Beküldjem?

– Nem kell, holnap megyek haza. (Tényleg, ezt még nem is mondtam: holnap hazamegyek.) Csak legyél otthon!

– Jó, ott leszek. Az az igazság, hogy én most is otthon lennék, ha...

– Ha micsoda?

– Ha nem kapom meg a kritikádat. Tudod, amit a három – egyszerre – elküldött írásomra válaszoltál. Emlékszel még rá?

– Nem nagyon.

– Akkor figyelj: felolvasom és akkor megértesz mindent:

„Kedves Balkéz, nagy örömmel vettem, hogy végre normális elfoglaltságot találtál magadnak, és írni kezdtél. Az írás: hivatás. Vigyázni kell vele, mert a kimondott, és főleg a leírt szó: szentség. De te, úgy látom, jó úton haladsz.

Röviden a novellákról: a krimiről: érdekes, hogy hősödet Space-nek nevezed. Ez ugye „űr"-t jelent. Az ötlet jó, de vigyázz, szerintem már megírták. Egyébként sincs új ötlet, már mindet megírtak; ma már csak *máshogy* lehet írni. Jól viszed végig a szálat; néhol túlírod ugyan (s ez mindegyikre érvényes), de ezt ki lehet nőni. Javaslom: mindet írj meg kétszer, háromszor! Minden szövegen húzz, amíg lehet, aztán még egyszer, ha tudsz... Megjegyzem, itt még nem is sejtettem, hogy mindegyik ugyanott, a buszmegállóban fog véget írni. Így – utólag – azt hiszem, ez a szövegek legnagyobb erénye: hogy egy azonos végeredményhez többféle előtörténetet rendelsz. Ügyes húzás. Az amnéziás novelláról csak annyit, hogy nagyon tetszik, ahogy az idővel manipulálsz benne: észrevettem, hogy a szereplőnek minden cselekvése grammatikai jelen időben történik. Nem vonatkozik rá sem múlt, sem jövő idejű ige. Hiszen erről van szó: nincs múltja, jövője. Csak jelene van, semmi más. Csak a folyamatos cselekvés. A harmadikról: ne vezessen semmiféle indulat, mert akkor nagyon könnyen abba a hibába fogsz esni, hogy szöveged túlontúl didaktikus lesz. Nem szabad, hogy Balogh Tamást bántsd, csak azért, mert te nem kedveled. De nem baj, kezdeti szárnypróbálgatásnak ez sem rossz. Ami viszont a nyelvet illeti: kifejezetten örültem neki, ahogy szakítasz a hagyományos, köznapi nyelvvel, de úgy, hogy benne is maradsz egyúttal. A szikár tőmondatok és ezek ismétlése nagy erőt rejt magában. Fokozás. Így, a fokozás végső eredménye nem is lehet más, mint amit kitaláltál. Csak – mondom még egyszer – a végső poénra logikai úton kell rájönnöd, nem bántó szándékkal. Ennyi. Végezetül még valami: az írások jók, kezdetnek. De nem elég életszagúak. Ki kell menned az életbe, nézelődni és tapasztalni, és az ott megtapasztaltak alapján írni. Már ha komolyan gondolod az egészet, hogy folytatod. Én mindenesetre ezt tudom javasolni." Ezt írtad. Hogy válaszoljak: amiket írsz, nem tudom mindet elfogadni: én nem tudtam azokról az elvekről és pozitívumokról, amikről felvilágosítasz. Például én nem tudtam, hogy

a folyamatos létezést jelenti az, hogy csak jelen időt használok a középsőben; észre sem vettem. Én csak írtam pár történetet, mindenféle elmélet nélkül. Úgymond teljes alkotói szabadságban; a bezárt szobába nem hatolt be semmilyen információ, hogy hogyan kell írnom, mire kell figyelnem, hogy amit írok, jó legyen. Majd ti megmagyarázzátok úgyis, hogy hogyan gondolkodtam én írás közben.

– Oké, értem – feleltem –, de ez még nem indokolja a szökésed.

– Dehogynem! Újraolvasom azt a mondatot: „Ki kell menned az életbe, nézelődni és tapasztalni, és az ott megtapasztaltak alapján írni." Érted már? Te küldtél. És ezt meg szeretném köszönni neked: ha nem írod, soha nem próbálkozom a szökéssel, soha nem találkozok azzal a szakállassal, akit minden nap láttam az ablakból, akkor soha nem írom ezt az utolsó szöveget. Itt írtam, a buszmegállóban. Ha jössz holnap, majd odaadom.

– Jó. Addig mit csinálsz?

– Most visszamegyek. Szólj oda az őrnek, hogy nyugi van, tegyen be pár sört a hűtőbe. Helló.

Azt sem várta meg, amíg elköszönök. Halk búgás jelezte, hogy kikapcsolta.

Másnap már-már éppen befejeztem a csomagolást, amikor váratlanul megszólalt a telefon. Tényleg: a telefon legtöbbször váratlanul szólal meg, nem igaz? Kivéve, ha várjuk, hogy megszólaljon, mondjuk meg volt beszélve, hogy X vagy Y ekkor vagy ekkor felhív, na, akkor nem váratlan. Mint ahogy akkor sem, ha mondjuk egy utcai telefonfülkében állunk, és várjuk, hogy visszahívjanak, mert nincsen kedvünk egy csomó tízest, húszast, ötvenest beledobálni, hanem csak inkább gyorsan elmondjuk a készülék számát, hiszen a telefonkészülékek visszahívhatók. Én még emlékszem arra a reklámra, amikor a reklám hőse mellett elmegy a telefonfülke, mire a pacák (talán Gálvölgyi?) utánafütyül(?) és int(?) neki, hogy jöjjön vissza, és a telefonfülke visszajön, mert illedelmes, és mert a telefonfülkék visszahívhatók. Mindegy; ez persze nem akkor pörgött át az agyamon, amikor csöngött a telefon, hanem most, amikor írok; akkor az, hogy ki lehet az? De persze ez sem sokáig, inkább felvettem. Egy nagyon régi kedves ismerősöm már félig elfeledett – mert volt közben két év, amikor egyikünk sem volt a másik számára kedves, csak régi – hangja szólt bele:

– Helló! Na mi van, hallom, Balkéz majdnem kivégzett.

– Aha. Mi történt, hogy hívsz?

– Semmi, csak röhögni akartam egyet rajtad. Most, jó? Ha-ha! Hahaha! Milyen volt?

– Csudálatos. Te, már nem haragszol?

– Már régen nem. Csak a látszatot kellett tartani.

– Fasz. Két évig? És akkor most miért?

– Megtudtam, hogy kórházban vagy, és ki akartalak röhögni. Most is: hahaha! Nagyobb pancser vagy, mint Balkéz. Azt hittem, ha tudsz rá vigyázni, akkor magadra is. Mikor szabadulsz?

– Pár perc múlva. Éppen pakoltam.

– Jó, majd hívj fel, ha ráérsz. A számom tudod még.

– Igen. Oké, csá! Majd hívlak.

Megnyomtam a gombot a telefonon, mondhatni: letettem. Aztán rögtön arra gondoltam, hogy min is vesztünk össze Ferenccel, de aztán egy sokkal szebb gondolatra találtam magamban: hogy én ezt az embert régebb óta ismerem, mint mióta egy lány megszületett. Persze, nem maga a gondolat volt szép, hanem a következménye, mert

rögtön ezután arra a lányra gondoltam, akinek születése időpontjában mi már ismertük egymást Ferenccel: Júliára. És ez volt az igazán szép: rá gondolni. Emlékezni, akartam írni, de emlékezni csak elmúlt dolgokra lehet, például halottakra. Ezután, miután leírtam volna az „emlékezni" szót, rövid fejtegetés következett volna arról, hogy: „Még mielőtt arra gondolnának, hogy nekem nincsenek emlékeim, mert eddig csak a közvetlen velem-történteket írtam le, a jelent téve azonnal múlttá, ami ugye nem is igazi emlék, csak megtörtént esemény, mert az emlék az ugye eleve valami régebbi dolog, no, szóval hogy ne higgyék csak azért, mert én eddig nem emlékeztem vissza régebbi dolgokra, azért még nem vagyok amnéziás, csak eddig nem nyomakodtak föl, vagy ha igen, elfojtottam őket, mert az emlékezet háló, memóriaháló, minden összefügg benne mindennel, mindenről újabb emlék jut az ember eszébe, és ha egyszer elkezdi leírni őket, sohasem jut a végére, mert mindent leírni úgysem lehet, írta Füst Milán a naplójának végén, igaz, addig megpróbálta, de neki sem sikerült, akkor nekem miért sikerülne, eleve el kell kerülni a kudarcot, s bár hősies tett lenne, nem kell belevágni a lehetetlenbe, mely úgysem érhető el, csak egyre inkább megközelíthető, de el tényleg nem érhető, mert újabb és újabb jelen-pillanataink újabb és újabb múlt-pillanatainkká lesznek, tehát a múlt csak nő, mi több: végső felismerésem szerint az ember múltjának egésze már a születése pillanatában megfogalmazható: eljövendő életének tartalma. Az egészt pedig leírni nem lehet, mert akkor le kellene írnunk halálunkat is, erre pedig csak a „legjobbak" képesek, de azok nem igazi emlékek, vagy azok, akik visszatértek a klinikai halálból, azonban ők még élnek egy ideig, tehát ez sem ér.", de mondom: emlékezni lehet, talán mindenre lehet – Freud szerint –; mindent leírni nem. Csak egyes dolgokat. Például Júliát.

Júlia életem legnagyobb szerelme volt. És már be is csődölt az emlékleíró-képességem. Mert ugyebár ezzel az egy mondattal leírtam mindent, ami fontos számomra, mert én tudom a többit, és ez a lényeg. Akkor, amikor hirtelen rámtört a szép gondolat („Júlia"), akkor átpörgött az egész, mint most pörögnek az ujjaim a billentyűzeten, hú, de jól megy az írás, jelenleg azonban nincs erőm leírni őket. Túl hosszadalmas lenne elkülöníteni a fontosat a nem-fontostól, mert minden fontos, de mégsem. Most nem tudnám elkülöníteni az ő alakját az előzményektől és utózmányoktól, és akkor már le kellene írnom összes szerelemem történetét, mert a gondolat („Júlia életem legnagyobb szerelmem volt.") értékrendje („legnagyobb") maga után vonja, hogy voltak „kisebbek" is, és az érzékletesség kedvéért azokat is le kellene írnom, mint ahogy akkor egy pillanat alatt végiggondoltam mindet, de erre nincs időm, és különben is: erről hadováltam az előbb: az egészet nem lehet, pedig ez az egész lenne, mert az elmúlt szerelmekhez hozzátartoznak az elmúlt szerelem nélküli időszakok... és nincs is más, mert egy ember élete a szerelmes és a nem-szerelmes korszakok váltakozásából áll.

Amikor Ferenc felhívott, és én Júliára gondoltam, akkor arra is gondoltam, hogy ez tényleg egy olyan nagy szerelem volt, amit meg kellene írni, de csak szépen óvatosan, hosszú-hosszú ideig válogatva az emlékeket és a gondolatokat, mondjuk egy regényben, mert más műfaj nem nagyon alkalmas erre. Aztán arra is gondoltam, hogy ha ennyit gondolok most Júliára, akkor valószínűleg újra beleszerettem, hirtelen, ott a kórházi szobában, pakolás közben. És ha újra beleszerettem, akkor még nem ért véget életem legnagyobb szerelme, csak szünetet tartott, de most folytatódik, tehát ezt is bele kell majd írnom abba a regénybe, ami rögtön egy újabb probléma, mert akkor eme gondolat létrejöttét is le kellene írnom, az egész Balkéz-sztorit, benne mindennel,

amiről eddig szóltam és ezután fogok, benne Hercegnővel, aki ez idő szerint nem érdekel, mert kitöröltem fejemből, mert elegem van az elérhetetlen vágyakból – akkor inkább már az emlékek.

Ezek szerint nem jós vagyok, hanem történész.

Júlia valóban életem legnagyobb szerelme, zártam le a gondolatot, és szerelmesen pakoltam tovább bőröndömbe, arra készülődve, hogy miután elrendeztem a dolgot Balkézzel, azonnal és feltétlenül meglátogatom Júliát és megkérem a kezét.

Közben ránéztem a monitorra, és láttam, hogy Balkéz megérkezett, és nagyon elégedett képpel olvassa – gondolom – a legújabb szövegét.

És Balkéz annyira elégedett lehetett magával, hogy azt hiszem, elhatározta: megjutalmazza magát. Pihent.

(Az előzményeket csak sejtem, persze.

Előzmények:)

<<blokk kezd>> reggel felkelt, pisált, fogat mosott és megmosakodott, kinézett az ablakon (egy embert látott a sarki buszmegállóban; minden nap ott látta), aztán reggelizett (két pár virsli vajaskenyérrel, mert a mustárt utálta, meg a kecsöpöt is), közben elolvasta az újságot, aztán bekapcsolta a tévét és lerogyott egy fotelbe, lábát egy támla nélküli székre tette és bámulta a képdobozt délig; ekkor behozták az ebédet (húsleves csigatésztával, rántott szelet hasábbasült burgonyával), közben oda-odanézett a műanyag-csalikra és hiperszuper fogyasztó- és kondicionálógépekre, aztán megivott egy előre meglazított kupakú sört, majd még egyet és még kettőt, ettől aztán elszunyókált egy kicsit, de csak addig, amíg a fotelben ébredve rájött, hogy most videózni kéne neki, de mivel a kölcsönzőbe nem tudott elmenni, elővett egyet saját kazettái közül, valami jó kis agymosó lövöldözős/verekedős/kardozós/baszós filmet és megnézte; ezután a tévében éppen egy brazil sorozat három részét vetítették, amoda meg parlament <<be-szúrás kezd>>, *(én ezt láttam, tehát a jelen:) uncsi, elolvasta újra saját szövegét, elmosolyodott, tévé helyett inkább a jutalom: megivott egy sört, kiverte a farkát, majd elszívott egy cigit, aztán*[1] [2] [3] <<beszúrás vége>> olvasni kezdett: egy modern klasszikust vagy egy klasszikus modernt, mindegy volt neki, minek nevezik, ő szeretette (vékony kis könyv volt, gyorsan kivégezte), aztán vacsora (melegszendvics), tévé, benne jó hosszú film, közben egy sör, majd még egy és még kettő, amiktől kissé megálmosodott, de nem nagyon (csak „kissé"), úgyhogy gyorsan megivott még kettőt, hogy nagyon el legyen álmosodva; nagyon elálmosodott; el is aludt, és valamit álmodhatott, mert mosolygott, aztán forgolódott, takarója lecsúszott róla, megint mosolygott, merevedése lett, aztán elmúlt, lemúlt, forgolódott, álmában (ez is hülyeség, dehogy ott benne!; akkor csak álmodná, hogy), alvásában visszahúzta magára a takarót, most már nyugi volt reggelig, amikor is felkelt és ébren lett. <<blokk vége>>

(Ez utóbbiak pedig az utózmányok, amiknek már nem voltam szemtanúja, mert közben összepakoltam és elindultam hazafelé, de közben találkoztam egy-két régi ismerőssel, én is megittam egy-két sört, nem többet, de sokat beszélgettünk, úgyhogy amikor hazaértem, Balkéz már aludt. Én is lefeküdtem, és amikor felkeltem, Balkéz már ébren

[1] Kiemelés tőlem. *(Narrátor)*

[2] Kiemelést jóváhagyom. *(Mintaszerző)*

[3] Kiemelést végrehajtom. *(Empirikus szerző)*

volt. Ekkor beszéltem vele először személyesen azután, hogy én kórházba kerültem, ő pedig a bezárt szobába.)

Így hát egynapos késéssel érkeztem meg hozzá. Éppen csak megkérdezte, hogy vagyok, rögtön arra tért rá, mi a véleményem az első szövegéről, amit a bezártságról írt, és még annak idején elküldött nekem. Mondtam neki ezt-azt, ő is felelt ezt-azt, de látszott rajta, igazából csak előkészület ez a beszélgetés az utolsó, ötödik szöveghez.

Nem csalódtam: rögtön a kezembe nyomta azt is:

– Akkor ezt olvasd el. Kimentem az életbe, körülnéztem, és még ott, a buszmegállóban, miközben az a szakállas férfi alig pár méterre ült tőlem a másik padon, ezt írtam. Tessék, itt van, szerintem ilyen az élet:

ÉS VÉGÜL BELESZERETNI A MŰBE

A szöveg két szálon fut, mindkettő egy-egy történet. Az első szál egy könyvtáros kalandjait meséli el, vele történnek meg azok a dolgok, amelyek egy könyvtárossal megtörténhetnek/nének. De hogy azért mégiscsak legyen benne egy kis extravagancia[4], zenél: basszusgitározik. Ez az első történet első szála: a Fekete Pont nevű együttes karriertörténete a garázspróbáktól a koncerteken keresztül az albumig. Legyen ebben a szálban húrszakadás, zenekari veszekedés, utcai jelenet (például belekeverednek egy rendőrségi akcióba, amit végül is mesés módon ők oldanak meg), legyenek benne az életből vett történetek, mint például amit a múltkor Józsi mesélt a vonaton, hogy dolgoznak a fiúk egy építkezésen, de éppen szünet van, szól a zene egy magnóból, az egyik srác a betonkeverőnek támaszkodva táncol, és amikor arra jön egy idős úr, csak azt látja, hogy a srác rángatózik, gyorsan felkapja hát a lapátot és egy kurva nagyon üt vele a srác hátára. A srác elájul, jönnek a mentők, kérdezik az öreget, miért csinálta. Hát azért, feleli az, mert azt hittem, hogy zárlatos a keverő és rázza az áram. És legyenek benne még ehhez hasonló történtetek is, mert így lesz igazán életszagú az egész. A lényeg: a Fekete Pont eljut az albumig, nem kis kalandok árán. Ez az első sztori első száljának cselekménye. Ezzel párhuzamosan van ennek a résznek egy másik síkja, az pedig a basszusgitáros szerelméről szól. Hogy megismerkedik egy lánnyal egy buszmegállóban, szépen lassan szerelemre gyullad az ő pici szíve, de ez a szerelem egyoldalú, tudja nagyon jól. Aztán mégis történik változás, de ennek már a szöveg másik feléhez is köze van. Ez a másik rész pedig az írás történetét meséli el: hogy az egész együttes csak egy fikció: az elbeszélő találja ki őket, ő mozgatja a szálakat. Ez a szál az írásról szól, hogy az író mit csinál írás közben, hogy jönnek a gondolatok, hogy megy a gépelés, hogy kicsoda is ő tulajdonképpen. Mindenhol legyenek elidegenítő elemek, amolyan brechti módra: dalszövegek, újságcikkek, sőt, még talán számítógépes (mert ugye ezen ír az író) feladatok is. Dolgozik az író, szépen halad a történettel, azonban gond támad: túl tökéletesre teremti meg a női főszereplőt, akibe a könyvtáros szerelmes. Innen kezdve összeakadnak a szálak, nem lehet már követni, ki kicsoda. Végül egy olyan megoldás lesz, hogy eljussunk a buszmegállóba, ahonnan majd a harmadik történet indul.

[4] Ez a szó tévedés.

De előtte egy második: ennek nagyon egyszerű a cselekménye: van egy ember, aki lát egy másik embert, aki minden nap ott áll a buszmegállóban. A megfigyelő ember be van zárva egy szobába, de kíváncsi arra a másikra; és mivel nem jut ki a szobából, elkezd róla fantáziálni. Megpróbálja kitalálni, mit is keres, kit vár a buszmegállóban. Aztán megszökik, de végül is nem jön rá a megoldásra, visszamegy. Ez a köztes történet tehát végül is arról szólna, hogy egy naiv, szerencsétlen ember, akinek addig nem sok köze volt az irodalomhoz, a fantáziája segítségével teremt magának egy világot, abban egy férfit, és annak életét. De hogy ennek a sztorinak mi lesz a vége, még nem tudom, a lényeg az, hogy a megállóban álló fickóval történnie kell valaminek, mert

a harmadik történetnek már ő az elbeszélője. Elmeséli egy újabb szerelmének történetét. Hogy van egy nő, akit nagyon szeretett, de elbaltázta a dolgot, mert egy éjszaka úgy berúgott és akkora balfaszságot csinált, hogy a szépen induló kapcsolat egyszerre megbüdösödött, és már csak a nosztalgia és az utálat maradt belőle. A történet idő- és térsíkja teljesen szét van zúzva, össze-vissza vannak a részek egymás után, de végül is ki lehet bogozni a cselekményt: az indulástól a történetzáró végső gyilkosságig. Mert a férfi, aki a buszmegállóban áll, végül is nem talál más megoldást: meg kell ölnie a nőt, hogy ne szenvedjen tovább. Ez persze krimiszerű, de hogy életszerűvé tegyük a szöveget, eredeti, felismerhető helyszíneken (kocsmákban, benzinkutakon, utcákban, egyetemen) játszódik a történet, a szereplők is felismerhetőek benne.

Valami ilyesmi lesz: három külön-külön is érthető szöveg, de mégis: az egész egy, ami a jelentését csak akkor kapja meg, ha mindhármat elolvassa az ember.

Játék az egész.

Eddig tartott Balkéz ötödik szövege. Amíg olvastam, megivott egy sört, és úgy csinált, mintha nem figyelne: félig az ablakon nézett ki, félig befelé, mintha semmi sem érdekelné igazán, de semmiről sem akar lemaradni. De én tudtam, hogy a reakcióimat figyeli, az arcomat nézi, a szemeim, és alig várja, hogy befejezzem az olvasást, és kérdezhessen:

– Na, szerinted milyen ez az „életszagú" történet-vázlat?

– Elsőre nem rossz. Persze meg kell írnod, mert csak akkor lehet biztos véleményt mondani róla. Egy elképzelés lehet jó, sőt, minden elképzelés jó. Minden elképzelést meg lehet jól írni. Nagyon jól is. De rosszul, sőt, nagyon rosszul is. Mert ugye mindent el lehet rontani. És még valami: te is mondtad, és ebben egyetértünk: egy elképzelésből szerintem sohasem az fog kialakulni, aminek eredetileg indult; a történet alakítja magát. Megszüli önmagát, így a szerzőt is. Sőt, a hősét is a történet szüli meg. Az az alakot is, a megállóban.

– Miért, szerinted kicsoda az ott lent?

– Nem tudom.

– És te hogy fejeznéd be a történetet?

– Én valószínűleg olyan megoldást találnék, hogy lemégy megnézni, de nem úgy, mint a múltkor és azután is, hogy csak álltok egymás mellett, adsz neki tüzet, de nem egy lánggal, mert ugye a búrok óta azt nem lehet, és nem csak úgy, hogy ülsz a padon és írsz mellette, róla írsz és fantáziálsz, hanem beszélgetsz is vele, és megkérdezed, kicsoda is ő valójában, és legnagyobb meglepetésedre engem találnál ott. Hogy aztán most arról van-e szó, hogy mindvégig én álltam-e ott, tehát hogy én vagyok-e az, akit

láttál, kérdéses maradna. Lehetne, hiszen akkor kezded el látni az alakot, amikor a szobába lettél zárva, és amikor én nem voltam melletted, mert hiszen kórházban voltam, vagy legalábbis te azt hitted, mert azt akartam, hogy azt hidd. Ebben az esetben szó lehet egy kísérletről: én eltűnök mellőled, magadra hagylak, mindazonáltal végig veled maradok – gondolatban. Sőt: te maradsz velem. Hiszen végig rólam írsz. Tényleg: láttad egyszer is annak az embernek az arcát?

– Nem, tisztán soha. De szakállas volt, neked pedig nincs szakállad.

– Álszakállról nem hallottál?

– Tényleg kísérlet volt?

– Döntsd el, én nem mondok semmit. Illetve még annyit – és ez közben jutott az eszembe –, hogy befejezhetném úgy is a történetet, hogy te lemégy a sarokra és nem találsz ott senkit. Nem érted a dolgot, hiszem megkérdőjeleződik benned az egyetlen fix dolog, ami bezártságod alatt végig veled volt. Az az ember nem tűnhet csak úgy el, gondolod, mert ő a te világodnak a része, mégpedig pontosan úgy, ahogy eddig: ott, a sarkon kell állnia, ott kell lennie, mert a világot nem változtathatja meg egy kósza gondolat, egy jöttment akarat, hogy elmegy onnan, mert például unja. Nem, te tudod, hogy ez nem lehet így, de még mindig nem érted a dolgot: akkor mégis, hogy van az, hogy nincs ott. Elkezded várni, hiszen nélküle mit sem ér az életed, eddig is csak vele foglalkoztál, róla írtál. Az összes szöveged hősét keresed ott, a sarkon, őt várod. Lehet, hogy napokig, hetekig, évekig nem fog jönni, és te rájössz, hogy nem tudsz mást csinálni, mint várni tovább. Ő lettél te, te lettél ő. És önmagad várod, önmagad keresed mindig. A szövegeid hősét. Akiről mindig írtál. Na, mit szólsz?

– Érdekes.

– Vagy lehet, hogy valaki más téged fog nézni ugyanabból vagy egy másik ablakból. Lehet, hogy éppen én. Lehet, hogy Balogh Tamás. És lehet, hogy ő fog rólad írni.

– Jaj, így elrontani ezt a remek témát, mint én vagyok!? Nem, nem akarom, hogy BT írjon rólam. Ne ez legyen a történet vége!

– Ahogy akarod... Vagy legyek gonosz, és írjak neki?

– Ez viccnek is rossz.

– Pedig nem viccelek: tényleg, írok neki, hogy itt vagy te, aki írtál róla, és hogy milyen jó téma vagy, egy alak, aki mindig mindennel elvágja magát, aztán amikor egy bezárt szobába kerül, írni kezd, jaj, ez tényleg jó, és akkor majd ő kitalálja a végét... De nem, nem is írok, inkább telefonálok neki, biztos benne van a telefonkönyvben. Már megyek is...

– Ezt nem teheted!

– Miért ne tehetném? Én már nem hiszek neked; megtehetem. És tudd meg, hogy tehetségtelen „író" vagy, tehetségtelenebb, mint Balogh. Ezt onnan tudom, hogy a kórházban – vagy a sarkon, ugye – elolvastam ezt-azt tőle. És nem hiszem el azt sem, hogy nem ismered Paul Austert, mert szerintem igenis őt utánzod, mert igen: te mindig utánzol valamit... igen... nincs stílusod, nem is vagy önálló, csak egy függvény vagy, mások függvénye. Például Italo Calvinoé. Ja, persze, nem ismered... Calvino olasz író, ettől függetlenül a kubai Santiago de las Vegasban született 1923-ban, de gyermekkorától Olaszországban él. Korai írásai partizánokról szólnak, azután írt meseregényeket (A kettészelt őrgróf, A fáramászó báró, A nemlétező lovag), írt a nagyvárosról (A smog-felhő) és írt még sok mást is, de te nem ezeket utánzod, hanem a Se una notte d'inverno un viaggiatore-t, amely 1979-ben jelent meg olaszul, aztán 1985-ben magyarul is, Ha egy téli éjszakán egy utazó címmel. Utánzod, ez biztos, hiszen

ugyanazt csinálod, amit ő: írsz pár szöveget, megpróbálod mindet más stílusban... és ahol igazán lebuktatod magad, te, a Nagy Utánzó, az az, hogyha összeolvassuk a történetek címeit, egy újabbat kapunk. Vagy te nem vetted észre, hogy ez így van? Érdekes. Akkor figyelj! Az első történet címe: EGY SZOBÁBAN ÉS PAPÍRON, a másodiké, a krimié: ÖNMAGÁNAK FELADATOT ADVA, az amnéziásé: MINDIG ÖNMAGÁT KERESVE, a Baloghosé: MERT NEM TUD MÁSRÓL ÍRNI és végül az utolsóé: ÉS VÉGÜL BELESZERETNI A MŰBE. Mind csupa nagybetűvel, mint Calvinonál. De ez csak formaság, mindegy, csak egy kis utánzás. De olvasd össze őket: EGY SZOBÁBAN ÉS PAPÍRON ÖNMAGÁNAK FELADATOT ADVA MINDIG ÖNMAGÁT KERESVE MERT NEM TUD MÁSRÓL ÍRNI ÉS VÉGÜL BELESZERETNI A MŰBE. Mi ez? Ars poética? Már ilyened is van? Nocsak. Vannak szerzők, akiknek egész életük és munkásságuk alatt nincs. Mindegy, te tudod... Ja, és még valami: Calvinonál volt egy igazi történet is, a keret, az Olvasó és az Olvasónő szerelme, és ő tíz fejezetet írt, és abból lehetett összeolvasni az újabbat, de azért te nehogy írj még ötöt, ne pazarold a papírt és az írószert. Ne írj többet, hiszen mindig túlírod magad, minden második mondatot felesleges... sőt, mindegyik az. Ezért mondom, ne is fáraszd magad. Ha csak nem akarsz rossz írókat utánozni.

– Dögölj meg!

– Az a baj, hogy őszintén véleményt mondtam? Nem bírod a kritikát? Hát, akkor tényleg őszintén javaslom, hogy ne írj többet. Azt hagyd inkább másokra. Te hagyd pl. Baloghra – ja igen, telefonálni indultam.

– Dögölj meg!

– Miért tenném? Én csak jót akarok neked. Tudod, én mindig csak jót akartam neked. Most is.

– Ez nem igaz. Az egyetlen jó, amit eddig tettél velem, az, hogy bezárattál. Bár soha ne jöttél volna ki a kórházból – ha ott voltál egyáltalán. Végeztem veled, vége a barátságunknak!

– Ahogy akarod.

Így vesztünk össze.

– Igen, elmegyek, még mielőtt te mész el telefonálni – kiabálta Balkéz, miközben felvette kabátját és fejébe nyomta kalapját. Mikor kezével a kilincset fogta, még visszaszólt:

– Megyek a buszmegállóba, és megkérdezem tőle, kicsoda is valójában.

Ezzel kiment a szobából.

Én pedig odaléptem az ablakhoz és kinéztem rajta: nem láttam ott senkit.

„Mert eljött végre a pillanat, amikor feláll a székről, fejébe nyomja kalapját, és kisétál az ajtón. És ettől a perctől fogva már nem tudunk semmit."

(Paul Auster: Kísértetek)

PETRI CSATHÓ FERENC

A versírás rejtelmei

A kozmoszt nem lehet egyetlen költeményben
a párbeszédet sem halott apámmal
Minden kudarcunk: félhalál, a vers
nem írja meg kegyetlen önmagát magától

Anyám ma hetven éves és egyetlen szót se
szóltam és ő se szólt ebédre hús sütött
vannak szavak, amelyek nincsenek, csak a
halál után tudjuk őket kimondani
halál után lehet kimondani szavak

Rács és aranyfüst

Egy nyagda kerti széken
ül és ásít a lassuló idő
Darázs jövendöli halálát –
döngő aranyfüst Leng a bánat
hullik rám növeszti kérgem
most rácsnak látszik az eső

Az is talán Mögötte én
ki fadobozt csinál magának
akkorát épp hogy beleférjen
és vár amíg hosszú árnyéka és
mohos szakálla nő

Kődoboz

Ilia Mihálynak

hiába les fülel a kukucskálón
az őr nem hallja: titkontúli hang:
Kányádi verset mond egy kődobozban
a hátán is látszik: beszél
a megtörtekhez szól vigasztalásul
az őr azt látja áll egy néma rab
: pedig már nincs is ott
szabad mezőben ül függőleges lovon;
(itt csak a priccs a rács a zárka
itt csak az őr fogoly s a kődoboz
a kődoboz amely egy még nagyobb
(országnyi) kődobozba zárva)

Kert Eszéken

Katonás mozdulatlanul
mellén háborús rendjelekkel
egy karos kerti székben ül

légy áll az arcán
torkollattüzek gyermeksírás
üres szemében véraláfutásos ég

exit kezdődik minden újra
bokrok futnak körötte a kertben
águk szurony sipkájuk vasfazék

Öröklét

Halál, halálaink,
halálunk: kínban megfogant öröklét.
(Minden halál ezért törvényszerű.)
Lepillantunk a Földre Máriával;
Látjuk; a kilőtt szarvasok
utolsó fekhelyén kinő a fű.
És látjuk; mindig marad egy anya;
S kidugja anyja földkerek hasából
világlebíró kicsi öklét
halálra szánt újabb ember –
a magzata
a halál az öröklét

Térdeplő

Égünk már, uram, roncsolódunk
gyarló, emberi szerelemben.
Nézz le reánk – térdepelünk;
nézz le reánk – legyél velünk;
mutasd meg lelkem Máriának,
lásson, mert tudom, szereted,
s lát majd, ha szeretsz engem.

Merülés

ott állsz már a fák között
kalapban és nehéz ruhában
(mindig esik és értelmetlenül)
kinövöd kérgedet (kabátodat)

S. M.-hez mást küldtél magad helyett
te már deszkára festve csak
te már csak kép valahai szobában
látod a fák közül amott hogy alkonyat:
valahai szobád alámerül
időd lejár akár az óraszerkezet:

és ott állsz még a fák között
mint időn túli térelem
örök vagy mint a félelem
repedezik kérged (kabátod)
látod saját halálodat

Urna

elképzelem (nem is nehéz)
P. Cs. F. költő poralakban
(se fej, se test, se láb, se kéz)
nem árt neki villám se örvény
törvényeken túl ő a törvény
nem csalják többé csalhatatlan
nem hullik rá se vád se bomba
nem csukják be marhavagonba
P. Cs. F. költő poralakban
ágyak emléke régi nőké
bor emléke a poharakban

TÉREY JÁNOS

Áldatlanság

Magyar idő szerint éjszaka.

A panaszfalon még csak tizennyolc rovátka.
Kóstolódás Pesten, kevered a Blahát
és a Jászait (színésznő-színésznő).
Még zavarba ejtenek az aluljárók,
rajzasztalon komponált fő- és melléktémáikkal.
A felszíni közlekedés boldogít,
főleg Zugló archaikus villamosain.
Szemináriumok előtt egy-egy vodka,
filmszakadás-gyakorlat egyedül a gólyabálon.
Amúgy: a csigaléptekkel araszoló délutánok.

Magyar idő szerint éjszaka.

Pörög rengeteg óriás kislemez,
csodálod, mennyi újkeletű szemetet
megtűr a türelmes éter.
Vasárnapi levelező vagy; papíron
műveled a pusztába kiáltást.
Olyan nevetséges ez, mint hosszan
integetni alkalmi társalkodónődnek
az olajszagú, augusztusi állomáson.
Maradt egy tucat otthoni címed.
Füstfüggöny mögött a félelmetes kikötő,
álhír érkezett: elmentek a kérők,
és magukkal vitték Penelopét is.

Magyar idő szerint éjszaka.

Ezt sem a tűzhely mellett töltöd,
mérföldekre jutottál a házi boldogságtól.
Még csak az eredendőt ismered,

a Két malom utcait, a tágasabbikat.
Máris többet éltél, mint Nemecsek
Ernő, volt időd bepiszkolódni
– épp csak, amennyire kell –,
és a hamvasság hamar odalett.
De a tűzhely is. Azt kell visszapörölnöd.
Magnetizálva vagy, rabja a réginek,
az egyetlenegynek. Süketen az újra.

Magyar idő szerint éjszaka,
találgatások a Második Eljövetelről.

Valaki

Az a feneség, hogy ilyenkor
az alapoktól kell kezdenem.
Alkalmazom a tanult beszéd alakzatait.
Hangyaszorgalommal vagy dögletes rutinnal
– mikor hogy – föltérképezem az ismeretlent.
A Szentkuthy-féle kategóriák
egyikében se sorolható be.
Nem „hetéra”, mert nem tompa fényű közkincs,
igaz, elsősorban a test hálája köt hozzá.
Nem „mondén divatnő”, mert nem él
nagy életet, és nem is szép különösebben.
És nem „hitves”, mert olyan csak egy van.
(Rögeszmém szerint, mely eleven még
ez ínséges időben.)
De másokkal alszom, ezért megtanultam
a közlekedést meg a boltok
fekvését a lakásuk környékén.
Jellemző, hogy kifakulásom
tanúi mindig budai nők.
Terápiás vonalak, visít a telefonállat.
Szívtájékon semmi, de semmi.
Vacsorával várnak, de nem mondják békebeli

gráciával, hogy megjött az uram.
Ugyanaz a széphistória –
kivonatosan, új füleknek.
Cserébe meghallgattam egy másik életet,
és meg is pihentem benne egy pillanatra,
én, a ballaszt.

PATAKI FERENC: CSILLAGPÖTTYÖS HÍRNÖK

TÓTH ERZSÉBET

Reád hull

Nagy Gáspárnak

Hány éve is már?
Álltál a kertkapuban egy lánnyal,
Tavasz volt, tél, nyár?
Az ablakban egy másik lány állt
szívdobogva –
„Te jó ég! Mindjárt megcsókolják itt egymást!"
– volt-e csók aztán? Fontos lenne most
minden apró részlet, de
leselkedni visszamenőleg is szégyenletes.
Azután más dolgod lett,
sürgősen el kellett temetned valakit,
Csakhogy a halott nem volt sehol,
téged meg mindenki bolondnak nézett,
teltek-múltak az évek,
előkaparták a hősöket is lassan,
hogy megkapják méltó sírjaikat,
a ravatalnál százezrek álltak,
ki fogcsikorgatva, ki sírva,
de lélekben milliók ünnepeltek,
bársonyos forradalmunk
nem ölt meg senkit,
„Ugye mi nem tudunk ölni?"
csak az halt meg,
aki már úgyis meghalt volna –
azóta is csak azok halnak meg
akik már nem tudnak élni –
jönnek új életformák és új halálnemek,
sajnos az égi pohárköszöntőket most
valódi bombázók írják,
nem földi lányok, nem édes kis bombázók fenyegetnek,

(és kissé túl élesen hasítanak a levegőbe,
a madaraimat sem hallom tőlük,
akiket ébresztőóra helyett szoktattam ide
az ablakomba, de minek
fölébreszteni azt,
aki el sem tudott aludni?)
a földön még rosszabb a helyzet,
úgy veszem észre, a temetési szokások
megint eldurvultak kissé,
több százezer halottal kellene már megint
elszámolni valahol valakinek,
úgyhogy még nagyon sokáig kell élned,
annyit mondhatok.
Ezért hát ne kérdezd, kire hull a bomba,
reád hull.

1999. április 11.

Égi ólomból

„húsz év múlva"

Nem múlik el, amit az ifjúság
egyszer beragyogott.

Ahogy nem múlik Ady, Németh László.
A haza szikrázó örökmondatai:

állnak az időben.

Hidd el, még nem késő.
Jönnek majd, jönnek az ifjak,
és tiszta lesz tekintetük.
A sárdobálók akkor már rég halottak,
akik egy mondatodból nyakadra
hurkot fontak, nem tudják megfojtani
ezernyi kínzó, szenvedő, lélegző
mondatodat. Jöhetnek új istenek,

papíristenek, gépistenek, kisebbek,
nagyobbak, a mérleg belesüllyed
a mocsárba, vagy fölszáll a magasba,

te légy nyugodt.

A súly égi ólomból készül.
„az istenek halnak”,
a Golgota örök.

PATAKI FERENC: A SZÜLETÉS HELYÉN

ORCSIK ROLAND

Óvodában

Ő szerb én magyar
csoportos voltam félvérek
mind a ketten ugyanabból a fajtából
egyszer odajött hozzám
ismerkedni akart kezét
nyújtotta a szeme alá
csaptam – bunkó szerb! –
s elfutottam a sajátjaimhoz a
traktorgumis bunkerek közé
egy műanyag székre álltam
büszkén
senki sem figyelt rám
ötéves voltam akkor

Ballada

Halkan imádkozom.

Ő volt az első osztályunkban,
kit elfogott a pattanásos kor,
s ő lopta apjától a pornóújságokat,
melyeket tornaóráról lógva
bámultunk a budiban. Arról álmodoztunk,
milyen jó lesz huszonévesen.
Egy éjszaka pár kortytól berúgott,
tán anyák napi ünnepség lehetett.
Sokat nevettünk akkor rajta;
két éve, hogy belefulladt a Tiszába.

Ennél többet

Egy klozetben szarban
hideg télen szökött meg
huszonhat évesen huszonegy
volt mikor vitték mint
most én s parancsra
embert ölt önvédelemből
utána családot alapított
mit fia magjára is hagyott
tehetek ennél többet

PATAKI FERENC: PÁSZTORTŰZ

BORDÁS SÁNDOR

How are you?

„*vagy:* vagy-vagy *vagy, vagy:*
nem vagy vagy-vagy"
(Garaczi: Embernek maradni)

Aprópénzen vett sóssütemény
mit kedved belőled elém mér
billen-e a mérleg nyelve *vagy*
marad a morzsa
vagy vagyok; vagy
vagy-vagy *vagyok:*
döntsön a pillanat róla.
Így sovány akár a
fokhagymás nápolyi
úgy kevés ha zsebemben markolom.
Vagy – vagyok
így – úgy
'not bed,
ágy sincs
Te sem vagy
vagyok valahogy.

Látogatás

„Ha jössz, én indulok, sebtében
Összeér kezünk..."
(Simon Balázs: Árnyékbújócska)

...és holnap is eljövök:
végigjárom magányom csontfehér folyosóját
hol minden ajtó mögött a hiány motoszkál.
Innen persze mindent jól látni
(ám e mondat is egyfőtagú *csupán)*

és az ágyrácsok közé mint verssorba a szavak
beszorul a pirkadat: a párás félhomályban
ágytálba bukik le a Nap; oldalán csak
vizeletsugarak ragyognak.
Holdkórosként tovább botorkálva
pizsamád ránca átgyűrődik ünneplő ruhámra
de a reggeli nővér már hiába keveri teámat;
míg a kitépett infúzióból vérem csöppen
egy puha kéz kivezet innen.

A távoli kedveshez

(GICCSÓDA)

„El hulla! Virág! El iram! Lik az élet!"
(Bella István: A legszebb verssor)

Így a konyhában – zsírszagú álom
mosoly gyanánt paprikacsík számon,
mosdatlanul a lucskos homályban
arcod helyére csorog a nyálam.

Csorog megint, folyton *Teutánad,*
de hát hogy' is feledhetném szádat:
duzzadó ajkaid csáb' izzását,
szűzi-kék szemed hűsítő báját.
(Csökken a lista, szem, száj letudva.)

[Mert semmihez sem mérhető a kéj,
mikor összeér kezdet és a vég,
tépett szirom: beváltott ígéret,
de addig (is) hőn *becézlek Téged.]*

Elképzelni alig merem: drága
kelme puha kezed, gyöngyházába
visszabújva tíz kis szablyát láttam,
így vágyba felöltözve, ruhátlan.
(Kéz, kar készen, fogynak a testrészek.)

[Ha egymásra talál szomjú s a száj,
és égő szántástól bordás a hát,
szűnő irammal fogynak a bókok,
agyam elborul – elborít *csókod]*

Számba vehetném *minden tagod,*
s csak szómázzal hintem csodás alakod.
Inkább hű szerelmet vallok annak,
kit meg nem álmodhattam magamnak.

„Igyekeztem fehéren, tisztán hordani az anyanyelv köntösét”

BESZÉLGETÉS SÜTŐ ANDRÁSSAL

Sütő András néhány éve egy nyilatkozatában elmondta, hogy gyerekkorában egy ágyban aludt az öccsével, és mindketten csillagokról álmodtak. Az anyai jótanácsot megfogadva hogyan osztoztak meg a csillagon?

Várjunk csak! Ez a csillaghistória valamilyen nyilvános beszélgetésben is szóba kerülhetett, most azonban hadd térjek vissza eredeti formájához. „*Engedjétek hozzám jönni a szavakat”* című könyvemben meséltem róla ilyenformán, gyermekkorom emlékeiből merítve: „A téli hidegek négyünket – talán jómagamat s három fiútestvéremet – szorítottak a közös ágy deszkái közé, a szalmazsák hepehupáira. Egymás arcába, nyakába, hátába fújtuk a meleget és a kását, úgy aludtunk egymás ellen és egyik a másikra utaltan, hogy nemcsak kezünk-lábunk: az álmunk is összegubancolódott, reggelenként osztozkodni kellett, hogy melyikünk látta az ablakon beszálló csillagot. Nem te láttad, mert én láttam, hazudsz, álomtolvaj, engem rúgtatok vakszemen, a csillagot csakis én láthattam! Anyám szegény – arany kévekötőnk az oldódás ősi hajlamában – a azt sem tudta, melyiknek miként tegyen igazságot, akármilyen soványat is. Osszátok már el azt a vacsoracsillagot, vagy mit láttatok, ügyesen, testvériesen, és ne bakalódjatok! Lyukas a talpatok? Vizes a kapcátok és csillagokon akadtok fenn... Áldjátok a sorsotokat, hogy amit álmodtok, a tietek marad... majd eljön az idő, s reggelenként az álomhivatalban fogtok jelentkezni, hogy akár a tiltott fegyvert, adjátok le, amit hunyt szemmel látni mertetek. Akkor visszasírhatjátok a mai osztozkodást.”

Ez hát az emlék. Képzeletünk s álmaink gazdagsága a Móricz Zsigmond-i hétkrajcáros szegénységben. Saját szövegemet nem akarom értelmezni, magyarázni, annyit azonban – ha már szó esik róla – hadd tegyek hozzá, hogy anyám nem képzelgés folytán jósolt *álomhivatalt,* szigorú hatalmi számontartást, tiltott fegyvert és egyebet. A bécsi döntés következtében, mi, dél-erdélyi magyarok, a román hatalom szemében gyanúsabbak lettünk, mint valaha voltunk. Magyar vadászoktól elkobozták a fegyvert, betiltották számos iskolánkat, őrmesterek csaptak le ránk, ha magyarul énekelni mertünk. Volt, akit így faggattak az őrsön: „No mondja csak, mit énekelt?” A delikvens épp azt énekelte, hogy: csillagos ég, merre van a magyar hazám, merre sirat engem az édesanyám! Éppen ezt jósolta hát anyám: felelősségre vonnak majd azért, amit hunyt pilláink alatt látni merészeltünk. De vajon mi okból juthatott eszembe ez a gyermekkori emlék az említett könyv megírásának idején, 1974 táján? Mert akkor másodjára is ordas idők zúdultak ránk. Újfajta hatalom működtette az álomhivatalokat, azaz: cenzúrát, állambiztonsági hivatalt, káderosztályokat, besúgók hadát s mi mindent! Szerénytelenség nélkül mondhatom: egyedül csekélységemre háromszor három, összesen kilenc lehallgatókészüléket pazaroltak – marosvásárhelyi lakásunkon, a szerkesztőségben, és sikaszói hétvégi házunkban.

Erről más alkalommal bővebben szóltam, írtam is egyet-mást. Nem kell hát folytatnom annak történetét, hogy miként osztozkodtunk a csillagokon.

Pusztakamaráson, az író szülőfalujában temették el egykor Kemény Zsigmondot. Ez a külső körülmény, adat, jelentett-e valami indíttatást későbbi pályáján, vagy mindinkább Tamási Áron, Móricz Zsigmond fogta a kezdő író kezét?

Szóval annak a pusztakamarási jobbágyivadéknak a kezét – a báró fogta-e? Nem fogta. Több okból sem. Iskolai könyvtárunk százkötetes volt. Kemény Zsigmondtól benne semmi sem. De nem tanították őt nekünk a nagyenyedi tanítóképző alsó tagozatán sem. Négy évig voltam a diákja a Bethlen Kollégiumnak. Ezután átiratkoztam a kolozsvári Református Kollégiumba. Ott – 1945-49 között – a nyugatosok s az ún. népiek rántottak magukhoz. *Zsigó* báró munkáival sok évvel később kezdtem komolyabban foglalkozni. Itt most – megértést kérve – elkanyarodom a beszéddel. Nem látom sok értelmét annak, hogy klasszikusok, mesterek rám gyakorolt hatásáról szóljak. Kit érdekel az? Ha ezt a mi beszélgetésünket valaha is elolvassa valaki, tán használ lesz, ha arról mondok el egyet-mást, miként próbáltam megtörni a több évtizedes hallgatást, jeges közönyt, mely Kemény Zsigmond körül kialakult volna Erdélyben.

Hosszadalmas történet ez. Ott kezdem el, hogy 1949 márciusában szülőfalumból is elhurcolták a földbirtokosokat. Köztük báró Kemény Bélát és feleségét, báró Kemény Gézát és családját. Ez utóbbi kertjében nyugszik a regényíró, az 1875 decemberében elhunyt szellemóriás: Kemény Zsigmond. Míg otthonuk volt: emlékét gonddal ápolták a leszármazottak, de miután Kolozsvár pincéi és alagsorai elnyelték őket és kastély, kúria, park és szántó gyümölcsös közprédává lett, kiderült, hogy „forradalmi cselekvés" ürügyén sírgyalázókat is futni hagy a törvény. Kemény Zsigmond sírkövét ledöntötték, márványoszlopát valaki ellopta, végleg eltüntette. Ekkor, mint bárki más, én is szabadon bolyonghattam a feldúlt sírkertekben, a tarvágás folytán megsemmisült arborétum, fenyves, gesztenyés tönkmaradványai között. A rontás hosszadalmas volt, a romlás mai napig tart. Döbbenetes emlékem: a máglya, amely Kemény Zsigmond munkáinak első kiadásait, halála után Budapestről hazamentett kéziratait, leveleit, a 48-as szabadságharc becses dokumentumait elemésztette. Román katonatisztek rakatták azt a máglyát, hogy Kemény Béla többezer kötetes könyvtárának írmagja se maradjon.

– Menjünk, fiam, állítsuk talpra Kemény Zsigmond sírkőtalapzatát – szólt apám az ötvenes évek elején.

Mentünk, mások is mellénk szegődtek, presbiterek, megrendült magyarok, helyére állítottuk a ledöntött követ, aztán minden lehetséges módon közhírré tettem a jogos „népharagnak" hazudott gyalázatot. Feldúlt sírjáról szólva próbáltam visszaperelni szellemi örökségének becsületét is – olyan körökben persze, ahol azt kétségbevonták. Az irodalompolitika hatalmi fészkeiben, ahol megvető legyintés, gunyoros mosoly fogadta berzenkedéseimet. „Igazságot az arisztokratának? A megalkuvónak?" Cenzorok hallottak valamit arról harangozni, hogy Kemény Zsigmond Kossuthtal szembekerült a békepártiságban, a forradalom megítélésében. „Lobogónk Petőfi elvtárs! Le az arisztokráciával!"

Tapasztalhattam tehát hogy Kemény Zsigmond örökségét nem a közöny tartja jégveremben, hanem inkább a butaság, az osztálygyűlölet, az ún. pártos irodalompolitika. Azt is tudomásul kell vennem, hogy egymagam sokra nem megyek a rehabilitációban. Erős, hatalmas segítőre van szükségem. Tán sejtik, kire gondoltam akkor: őmaga volt, a halhatatlanságba költözött regényíró, vagyis az életmű, amelyre fényt, közfigyelmet kellett vetni és vettetni. Úgy gondoltam, hogy sok évtizedes szünet után valamelyik regényét kellene kiadni Erdélyben, amelynek virrasztó szelleme, rémlátásokban meggyötört látnoka volt. Németh László sugallatára az *Özvegy és leánya* mellett döntöttem

s ajánlottam kiadásra a Kriterionnak. Indokoltam nyilván írásban is. Bővebb előszó kellene, és egyetlen hivatkozás bár, hogy a marxista irodalomtörténet (sic!) is elismeri az értékeit. „Ilyen is lesz!" – fogadkoztam több reménnyel mint tájékozottsággal. 1964-ben megírtam *Élet és ábránd* című esszémet. Már címével is jeleztem küszködéseim aggasztó mozzanatait. A szellemi élet balpartjának baloldalán heves ellenzői támadtak „nyüsletéseimnek", a „méltóságos úr" feltámasztásának. Ehhez még budapesti író is akadt, írván ott az egyik napilapban: „Kemény Zsigmond? Olvashatatlan, élvezhetetlen ódonság." Szellemileg gyengén táplált kultúrpolitikai körökben még olyan aggodalom is elhangzott, hogy Kemény Zsigmond „ügyének" súlyos ártalmára lehet egy másik Kemény báró: a pusztakamarási Béla, akit 49-ben már elhurcoltak volt Kolozsvárra kényszerlakhelyre, ahonnan el is költözött már örök lakhelyére. Mi volt a vád? Hogy 1944 őszén – a környék magyar földesuraival együtt – maga is „részese volt" a sármási zsidó közösség – 126 személy – legyilkolásának. Mindhiába hajtogattam, hogy Kemény Béla ki sem mozdult otthonából akkoriban; hiába fogadkoztam: szülőfalum összes lakói tanúsíthatják ezt. Válaszként a romániai zsidó üldözések nemzetközi hírű krónikását idézték: Matatias Carpnak 1945-ben kiadott brosúráját, a sármási tömeggyilkosság tanúvallomásainak és más dokumentumainak kis gyűjteményét. Carp, sajnos nem ellenőriz(het)te a kolozsvári népbírósághoz begyűjtött iratok hitelességét. Az viszont föltűnhetett volna vizsgálódásai közben, hogy a főbűnös csendőrtiszt mellé vajon miért sorolják oda cinkos bandaként a környék összes magyar arisztokratáit, földbirtokosait. Annyit tudnia kellett volna sajátos erdélyi viszonyainkról, hogy a zsidóirtás vizsgálóbírói, nyomozói, tanúi nem csupán a gyilkosokat akarják fölfedni, hanem jónéhány magyar földbirtokot is igyekeznek megkaparintani. A kollektív bűnösség, a fasiszta nemzet vérvádja akkor már elnyomta volt a tárgyilagos ítélkezés követelményét. Hosszadalmas történet ez. Ami beszélgetésünkhöz tartozik: a sorsunkba költözött abszurditás. „Mindenki bűnös, aki él – legyen az akár halott is immár közel száz esztendeje!"

Vissza hát az elejére! Nyolc évvel azután, hogy előszót írtam egy álomhoz – álmom megvalósult. Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* című regényét – hála a Kriterionnak és Domokos Gézának – sikerült *itthon* is megjelentetni (1972-ben).

A félelem és közöny hallgatása megtört. Akkoriban, hogy némely ifjú íróval elhitették, hogy minden ami volt: máglyára vetendő, mert velünk kezdődik az Új Világ története: erős meggyőződésemmé vált a mellőzött és üldözött nagyjaink védelmének feladata. Némelyek szerint így lettem konzervatív módon *öregpárti*. Kik voltak ők? Például a nacionalistának bélyegzett Illyés Gyula, a klerikális-misztikus-ellenforradalmár Tamási Áron, a tévelygő Veres Péter, a fasisztává bélyegzett Sinka István stb. Ellenük akkoriban éppúgy kirontottak az ismeretlenségből a szellemi élet akasztológusai, akár manapság, csakhogy most nem balról, hanem jobbról ítélkeznek elevenek és holtak fölött.

Kemény Zsigmond védelmében, szellemi örökségének méltatásában a legtöbbet és leghasznosabbat Veress Dániel és Benkő Samu cselekedte. Erről azonban más alkalommal szólok bővebben, ha élek...

Az én pászmám maradt persze: Pusztakamarás. A regényíró földi porainak örök nyugvóhelyét zarándokhelyként próbáltam ismertté tenni. Ez főleg úgy sikerült, hogy *Anyám könnyű álmot ígér* című könyvemben, amely Erdélyben és Magyarországon közel félmilliós példányban jelent meg, Zsigó báróról is elmondtam egyet-mást. Aztán csodák csodája! Két évtizeden át ezrével keresték föl a sírját s a kis kúriát, amelyben

életének utolsó három esztendejét töltötte. Megsokallták ezt a valamikori Kemény-birtok bitorlói. A kúriát, mely emlékház lehetett volna: földig rombolták. Jogállamban újra lehetne építtetni velük oly módon, ahogyan Varsó öreg házait építették föl eredeti formájuk szerint. De ez már ködevés, fellegjárás, hiú ábrándozás. Hallgatok inkább.

Milyen motívumokból építkezik az írói-költői nyelv, amely Sütő András életművének egyik páratlan és nehezen utánozható remeklése?

Páratlan! Remeklés! Micsoda túlzás ez! Ezek a jelzők, csak úgy kapásból szólva: egy Tamási Áront, Németh Lászlót, Szabó Dezsőt illetnek meg. En magamról csak azt mondhatom, hogy az erdélyi Mezőség, a szórványállapot nyelvileg bizony gyengén öltöztetett föl engem. Nagyenyeden a tanítóképzőben úgy kellett hát igyekeznem, hogy kikászálódjam a szülőfalu nyelvi szegénységéből. Ez minden. Más kérdés, hogy mikor olvasmányaimat szülőfalum nyelvkárosultjainak mondataival vetettem össze: rémületbe estem. Majdnem olyanba, mint az a kamarási ember, aki tetszhalott állapotából magához térve riadtan motyogta volt: jajistenem, meghaltam, de hálistennek feltámadtam. S attól kezdve élete végéig fehér ruhát hordott. Valahogy ilyenformán igyekeztem én fehéren, tisztán hordani az anyanyelv köntösét.

Persze, hogy konzervatívnak mondják ezért az embert. Nincs mit tenni, én is mondom a magamét. Például, hogy a trágárságban megrühesedett, irodalminak szánt szövegek szerzői az olvasóban szánalmat keltenek inkább, mint élményt, örömöt.

Ön mondta, hogy ha a mű kinyitja egyszer a száját, az író elhallgat. Konfliktust jelent ez az alkotó és műve között, vagy éppen a harmónia jelenlétét bizonyítja?

Nem éppen így írtam, de lényegében ezt mondtam és – nota bene színdarabról szólva, amely ugyebár a színész nyelvén, hangján szó szerint is megszólal, aztán röpke három óra alatt vagy felszáll, vagy elhasal, s úgy marad elnyúlva a világot jelentő deszkákon. Tudom persze: magyarázat ehhez nem szükséges, mégis elmondok valamit. Az a meggyőződésem, hogy ha egyszer elkészült: a színdarabnak a saját lábán kell megállnia, miként a novella, regény is önmagáért beszél, ajánlás, protekció nem segíthet rajta. Ez különben nem is meggyőződés dolga, hanem törvény. Kivéve a még nem értett remekműveket ugyebár, mikor a szükség törvényt bont. Megvallom, saját követelményemet, hogy szerző, ha lehet, fogja be a száját: némelykor megszegtem. Nem sátor előtti kikiáltóként persze – nézzétek odabent az óriáskígyót! –, hanem rendezői, színházi kérésre szólván például munkám forrástájékáról, a témaválasztás sugallatairól stb. Ilyen szövegeket írtam, de munkáim értékéről soha nem mertem vélekedni, mert az Arany János-i kétely mindig is bennem volt.

Némelykor az a látszat támadt, hogy önmagamnak ellentmondva a bizonyítványomat magyarázom, holott valójában támadások ellen kellett védekeznem. Ezekre gondolva ma is elképesztőnek, abszurdnak tartom, amit az ún. *csipkerózsika-vitában* meg pl. a *fűszálvádaskodásban* a fejemhez vágtak, és nem csak szellemileg alultáplált munkásmozgalmi fanatikusok, hanem jeles férfiak, okos emberek is. Csak röviden említem föl: a hetvenes évek végén, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy asszimilációs mohóságában a román hatalom minden nemzeti, tehát sajátos értékünktől megfoszt, megpróbáltam a veszélyt szóvá tenni. A modern etnológiában használatos kifejezést vettem át Gáll Ernőnek egy tanulmányából, mely szólt ekképpen: *a sajátosság méltósága.* Mert épp ettől akartak és akarnak minket megfosztani. Többek közt anyanyelvünk használatának jogától – végső fokon tehát: nemzeti nyelvünktől.

Támadt aztán ebből akkora felzúdulás, hogy ép elmével csak ámulni lehetett rajta, miként a kétfejű borjún. Sajátosság és méltóság? Mit keres egymás mellett ez a két szó? Mily sötét, provinciális provokáció ez a művészet korszerűsége ellen! Stb. Egy időben úgy tűnt már, hogy a szellemi tisztesség feltétele: odasercinteni egyet a sajátosság méltóságára. Magyarázhattam én, hogy ha nincs éber cenzúra, másként fogalmaztam volna mondandómat fájdalmas hiányainkról. Magyarázhatta Gáll Ernő is mondván: „A nyelv paradigmájában a sajátosság méltósága ragadható meg." A mi tiltott, űzött, megcsúfolt anyanyelvünk! Fütyültek rá és tovább fenték rajtam a nyelvüket Idézhette Malraux találó mondását is: „Nem tudjuk, mi a méltóság, de nagyon jól tudjuk, mi az, ha hiányzik." És már csupa hiány voltunk és csupa követelés: ismerjék el végre mindazt, ami sajátos értékünk, ami a másságunk a többségi nemzettel szemben.

Nem emlékszem, hogy Gáll Ernőn kívül valaki megkísérelte volna a sajátosság méltóságát nemzetiségi követelményként értelmezni.

Ennél is abszurdabb jelenség, mikor bármely könyv bármelyik szereplőjének jellemből fakadó nézetét, felfogását, kijelentését a szerző nézeteként, felfogásaként, kijelentéseként, mi több: politikai hitvallásaként ítélik meg és olvassák unos-untalan a fejére megalkuvó természetének igazolásaként. Szegény nagybátyám, Gyümölcsoltó Gergely bukaresti kalandjainak egyikét úgy úszta meg, hogy lehajlott, mint a fűszál a szélben, és felfogása szerint ezt a Mindenható is elnézte neki, de nem, nézték el – horribile dictu – nekem, a szerzőnek, oly nagyon radikális ellenzékieknek képzelték magukat egyesek – meg aztán az *Anyám könnyű álmot ígér* kritikai és olvasói fogadtatását is túlzottan lelkesnek találták.

Ami történt: gyakori jelenség a szellemi életben. Ha valamely gondolat életre kel, roppant nehéz, némelykor lehetetlen elfojtani.

Ugyanilyen nehéz viszont írónak írói ráfogástól megszabadulnia.

Kétezerben lesz harminc éve, hogy említett könyvem megjelent. Három évtized után idén is – 99 nyarán – azt olvashattam valahol magamról, hogy írói kísérleteim egyike a szellőben is megalkuvólag lehajló fűszál példájának eszményítése volt. A hamisítás, a tetszetős vád olyan, mint a gleccserbolha; nincs az a jégpáncél, amiben végleg megfagyna.

Kevés magyar irodalmi alkotásnak volt, van olyan sikeres utóélete, mint az Anyám könnyű álmot ígér *című művének. Ez a népszerűség ösztönzi az írót, vagy bénítóan hat alkotói tevékenységére?*

Említettem már, hogy a kétely nyomasztó érzésétől soha nem tudtam megszabadulni. Munkakedvemet tehát semmilyen siker vagy kudarc nem tudta megbénítani. Annál inkább az önvizsgálat és a mindenkori megújulás vágya. Tessék elgondolni, mivé lettem volna, ha összesen 10-15 novella, karcolat után nem hagyom abba a „kollektív gazdasági" problematikát. Ki a kutya emlékezne rám, ha borzalmasan rossz és nagysikerű, Hajdu Zoltánnal közösen írt színdarabunk, a *Mezítlábas menyasszony* bemutatása után (1951 január) tíz évre a műfajt nem teszem félre, hogy aztán egy valamivel életrevalóbb vidám játék után Harag György színpadra vihesse 1967-ben *Pompás Gedeon* című háromfelvonásos, szatirikus játékomat. Ugyanígy szólhatnék persze arról is, hogy például *A dokumentum* című groteszk karcolat után miként találtam az ösvényre, mely elvezetett engem a *Zászlós Demeter ajándék élete* megírásához. Vagy említett naplóregényem után a nyelv és lélek kalandos napjainak rögzítéséhez *(Engedjétek hozzám jönni a szavakat).* Aztán a drámák! Valójában mindahány más-más irányú neki-

futások következtében lett olyan, amilyen. Akármilyen nagy lehetett a sikerük: önmagamat utánozni egy következő munkában képtelen voltam.

S hadd valljak itt meg valamit. Az önmagammal szembeni örök elégedetlenség részint sajátom volt, részint Harag György hatása. Egy-egy vastapsos bemutató után szokta mondogatni Gyuri: „Hiába igyekeztünk! Lám, ezúttal sem sikerült megbukni." „Talán majd a következővel" – mondtam ilyenkor, jól tudván, hogy mit akar mondani. Azt, hogy minden igazi művészi újítás kezdetben botránykeltő, még tán visszhangos bukás is. Hát ilyesmiben nem volt részünk. Mai drámairodalmunk gyökeres megújítása másokra vár. Nem volt kettőnk-hármunk lehetősége, következésképpen feladata sem. Tanácsom, ha érdekel valakit: senki se vállalkozzék olyan feladatra, amihez nincsen tehetsége. A bukást pedig az merje vállalni, aki valóban korszakváltó újdonsággal lepi meg a színi világot.

Szinte minden szépirodalmi műfajban alkotott. A sokműfajúság a szellem kalandozó kedvének tulajdonítható?

Teljes indokoltsággal ilyet például Németh Lászlóról lehet mondani. Regényt, esszét, tanulmányt, drámát, vígjátékot, verset írt. Hozzá – vagy Illyéshez képest – én nagyon keveset írtam. Az én szellemem kalandozó kedve csupán utánzata az én mestereim kalandozásainak. S hadd soroljam ide Babitsot is. Ha úgy tetszik: a szellem félévszázados rabságának idején, mely életem javát elvitte, elvégzett munkám volt az, amivel a lelkemet megmentettem. Többre azért nem futotta, mert képtelen voltam a fióknak dolgozni: mert türelmetlenséggel, hiúsággal, hatni akarással, hajszolt életritmussal megverten nem tudtam odaláncolni magam a nagyepika gályapadjához. A korszak nem a hatalmas életművek ideje volt. Évekig hallgattam például, mikor úgy éreztem, hogy amit elvárnak tőlem, azt *már* nem akarom és nem fogom soha megírni, amit pedig meg szeretnék írni, ahhoz *még* fölkészületlen vagyok. Abszurd vélekedés, de nem nyelem le: a szellemi parancsuralom éveiben szilveszteri szokásunk volt az ilyenszerű számvetés: eredményes évet zártunk, fiúk! Ezt, azt, amazt, nem írtuk meg, hiába rázták orrunk előtt a csörgőt, húzogatták szánk előtt a mézes madzagot. Jól tudom: ha szerzetes lakozott volna bennem, másként beszélnék most. Ám hiába próbáltam én szerzetes lenni. Szándék, vágy és becsvágy: *nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené.*

„Az írás sejtelem is, a holnap fenyegetése a mában" – írta egykor. Egyik drámájában (Káin és Ábel) a felvonásokat jajkiáltásoknak nevezi. Csupán a témaválasztás indokolja ezt, vagy magából a műnemből is következik?

A műnemből nem. De talán következhet abból az egyetlen munkából, amelynek jellege ilyet sugallt nekem, a szerzőnek. Mint az a dráma, amelyet így határoztam meg: *Magyarok három felvonásban. Az ugató madár*ról ki-ki úgy vélekedik, ahogy meggyőződése diktálja. Jómagam egyszer hiszek benne, máskor kételkedem, hogy életrevaló lenne. Ami bizonyosság bennem: hogy senki másról nem szól, csakis magyarokról. Rólunk. Ebből, tudom, nem következik semmi sem. Nem is azért mondom amit mondok. De ha már faggatják az embert...

Milyen gyökerekből táplálkozik az erdélyi dráma (különösen a történelmi dráma), amely csak az utolsó évtizedekben is – eltérően a többi nemzetiségi magyar irodalomtól – olyan jelentős egyéniségeket adott irodalomtörténetünknek Sütő András mellett, mint Székely János, Páskándi Géza, Kocsis István, Szőcs Géza?

Na jó! Maradjunk abban, hogy ezt a felsorolást mások, mondjuk négyen, éppenséggel négyféleképpen kezdenék. Vagyis olymódon, hogy nem Székely van mellettem,

hanem én vagyok Székely mellett, vagy Páskándi után Kocsis és Szőcs között – netán sereghajtóként mindahány mögött, aminek persze semmi jelentősége. Miért mondom mégis? Mert ha valahol igaz a hegeli megállapítás, hogy minden tudat a másiknak tagadója, hát ez épp az irodalmi életben ellenőrizhető. Okkal. Ugyanis ez a természetes. Hogy minden madár úgy énekel, ahogy a csőre áll, és jaj annak a madárnak, amelyik egy más madár csőrével próbálna énekelni. Szépen hangzik, ugye, amit mondok? Megértőleg, a szellem sokszínűségének tiszteletével s oly természetesen is, mintha árkádiai béke honolna köztünk. Mintha élne még az Arany János-i hagyomány, miszerint egyik tehetség a másikra nem árnyékot, hanem fényt vet szeplőtelen önzetlenségben. De ha így szólok: mintha sértődöttség beszélne belőlem holott erdélyiként talán senki íróember nem részesült annyi jó szóban, szolidaritásban, baráti szeretetben, a színházi közönség oly kitartó érdeklődésében, mint én – érdemen felül is nem egyszer, de sokszor. Akkor hát mi a baj? Az a baj, hogy úgynevezett népiek és urbánusok olyan súlyos konfliktusba keveredtek egymással, hogy Isten a megmondhatója, mikor lesz ennek vége. S annál inkább lesújt ez engem, mivel énnekem mindkét oldalon szellemi rokonaim vannak. Úgy vagyok én ezzel, mint szegény anyám volt örökös virrasztásban a rokoni békesség felett, mikor azt látta, hogy férjek, feleségek, unokatestvérek, keresztszülők és keresztfiak, lányok, magyarok és románok zsinatolnak ősi vegyes állapotban. Igaz, hogy akármilyen tártkarú volt is anyám a nyelvek fölé lobogózott emberségben: füstöt, lángot vető lármafává lett, ha csak félszóval is bántani merték magyar mivoltát, amiről azt szokta mondani: nem büszkeség, nem szégyen, nem több, nem kevesebb senki másnak fajtájánál, nem eladó és nem vásárolható, nem olyan, hogy azt mondod rá: mindegy, mert nem mindegy az, kinek a nyakába mit sózott a sorsa, nem eldobható, útszélin nem hagyható, mert akár az élet és a halál: Isteni rendelés. Akkor azt mondhatom tehát: ilyen helyzetben is megfoganhat, világra jöhet a történelmi dráma.

1988-ban írta a következő sorokat: „...csak egyetlen utat nyilvánítsunk járhatatlannak, lehetetlenségnek, tömeges öngyilkosságnak: azt, amelyik kivezet a szülőföldről és vissza már soha nem vezet." Ma, amikor több mint egy évtized után az utak visszafelé is nyitva vannak, érvényesnek érzi-e még ezt a szép vallomást?

Azt hiszem: nem szép, hanem igaz, mert egyéni és közösségi követelmény parancsát mondtam el vele – az erdélyi magyarság megmaradásának reményével. Tizenegy évvel ezelőtt az erdélyi magyarok kivándorlásában az volt a tragikus, hogy a román nemzetállam minden javaiktól megfosztotta, de vissza már nem fogadta őket, hiszen talanítási céljai voltak: magyartalanítás, zsidótalanítás, szásztalanítás... Ma már az akkori nyílt óhaj és akarat határozott kisebbségjogi küzdelmeinkkel találja szembe magát, viszont semmi okunk a megnyugvásra, még kevésbé győzelmi énekre. Aki elhagyta Erdélyt, kénytelen volt elvetni azt a reményét is, hogy otthonát valaha még visszaszerezheti. Szegénységből jobb módba kerülve egy életen át csitítja magában a sajogó honvágyat, miközben fészket ver szívében az önmegnyugtatás: ubi bene, ibi patria. Ott a hazám, ahol jó dolgom van. Ésszerűség. De gyakorta könnyes, ahogyan Amerikában is láttam...

Marosvásárhely, 1999. július 28.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Iván

DOMOKOS MÁTYÁS

Életreceptek levelekben

Németh László levelezésének első része, amelynek anyagát az író leánya, dr. Lakatos Istvánné dr. Németh Ágnes gyűjtötte össze, jegyzeteit pedig Grezsa Ferenc készítette, s az 1914 és 1948 közt kelt leveleket tartalmazta, hat esztendővel ezelőtt, az Életmű-sorozat utolsó darabjaként, az akkor már végnapjait élő Szépirodalmi Könyvkiadó gondozásában, 1993-ban látott napvilágot. Folytatására, különböző okok miatt, csak a közeljövőben kerül sor, s a késedelem okai közül elsősorban azt kell említenem, ami miatt a kiadvány alcímét: „összegyűjtött levelek" pontosabb volna „összegyűjtött" levelekre" módosítani, ha ugyan ilyen megjelölést elfogadna a könyvészet nomenklatúrája. Ez a hatalmas anyag ugyanis korántsem „összes", távolról sem teljes. A több mint háromezer levél mellől feltehetőleg nagy számban éppen Németh László levelei hiányoznak, amelyeket 1949 és 1975 között küldhetett válaszul a hozzáforduló jó félezer levélírónak. A Németh László-levelek címzettjeinek tetemes részét az ún. ismeretlen olvasókat az idők múltán ma már lehetetlen fölkutatni, pedig egészen bizonyos, hogy nagyszámú levél lappang ez idő szerint az országban és a nagyvilágban. Ennek a sajtó alatt lévő gyűjteménynek, amely korrektúrában várja, hogy törzsanyaga és jegyzetei mellé elkészüljenek a különböző tárgy- és névmutatók, amelyek nélkül ez az irdatlan anyag kezelhetetlen volna, egyik nagy tanulsága, hogy ez a zaklatott életű, beteg, megfáradt és munkákkal agyonhajszolt szellem lelkiismeretesen válaszolt a hozzá intézett levelekre; köztük azokra is, amelyek inkább pszichiátriai stúdium tárgyát képezhetik. Lelkiismereti kérdésnek érezhette, hogy ne zárkózzon el a bizalommal hozzáforduló lelkek elől a gőgös nagyság elefántcsonttornyába.

A sajtó alatt lévő anyagot hat esztendeig tartó, fáradhatatlan és olykor csüggesztő, de szívósan lelkiismeretes munkával Németh Ágnes varázsolta össze, amelyről rajta kívül e pillanatban csak nekem van teljes áttekintésem, de a kiadói munkálatok jellege következtében e beszámoló készítésekor még én sem férhettem hozzá technikai okokból a teljes anyaghoz, ezért jegyzeteimre és emlékezetemre támaszkodva jellemezhetem csupán vázlatosan néhány karaktervonását ennek a páratlanul gazdag és páratlanul terjedelmes gyűjteménynek.

Jelentős életműveknek a *méret,* a terjedelem is érdekes és írója természetéről árulkodó tulajdonsága. Mallarmé teljes költői életművének néhányszáz sornyi összterjedelme, vagy hogy magyar példáknál maradjak: Komjáthy Jenő vagy Pilinszky János igencsak karcsú költői életműve éppúgy kifejez valami lényegeset a teremtő szellem ihletének működéséről, mint az a díszes kötésű százötven kötet, amely Jókai Mór írói világát zárja magába. Kiszámítottam, mint évtizedek óta könyvkiadói szerkesztőnek van ebben jártasságom, hogy Németh László alig félévszázad alatt létrejött írói életművének összterjedelme kb. 975 szerzői ív. (355 ívnyi próza, 170 ív dráma, 450 ív esszé.) Hogy ezt a mennyiséget érzékelhetőbbé tegyem; ennyi szövegből kitellenék legalább nyolcvan *Fekete gyémántok* vagy majd ugyanennyi *Úri muri.* S ez a méretarány tükröződik a levelezésben is, amely legalább további 290 ív. Ez mindösszesen egyezer szerzői ív, negyvenmillió betű.

Ha majd a szóban forgó kiadvány is megjelenik, újólag bebizonyosodhat, hogy *A minőség forradalma* írójának levelezését indokoltan tekintjük az életmű szerves részének: „A Németh-levél nem csupán a személyes érintkezés foglalata – állapította meg a Tiszatáj hasábjain korábban már megjelent Illyés Gyula – Németh László-levelezés elé írt bevezetőjében az író monográfusa, Grezsa Ferenc –, annál sokkal több: sorskép is egyúttal. Az író dokumentumprózájának épp oly jelentős és szuverén műfaja, akár a napló vagy az önéletírás. Nemcsak önábrázoló igénye okán, hanem a megformálás választékosságával és a metaforás stílus eredetiségével is." Kiadásra kerülő leveleinek változatlanul ez a sorskép a vízjele, s hitelesítője a kiadvány címének is: valóban Németh László élete, amelyhez Németh Lászlónál mindig hozzátartozik a megélt gondolat nem halványuló izzása is – szinte hétről hétre követhető nyomon ebből a több száz szerzős monumentális levélregényfolyamból.

Ennek a több ezer levélből szőtt hatalmas virtuális regénynek, Dosztojevszkij szavával „a valóság fantasztikuma"; az 1949 és 1975 közötti magyar valóság – élet és történelem mögöttünk lévő magyar útjának a tragikomédiája – a sorvezetője, s a teljes anyag ismeretében felelősséggel merem állítani, hogy ez a gyűjtemény sok érdekessége mellett rendkívül becses mentalitástörténeti kútfőként is forgatható, mert akarva-akaratlanul megjeleníti az ötvenes-hatvanas évek láthatatlan történelmét, a diktatúrával eltakart magyar világ gondolkodásmódjának és érzelmi életének mélyáramait. A kor tudományos eszközökkel rögzíthetetlen közérzetét és légkörét, de mondhatnám úgy is, hogy „levegő- és szagmintákat" konzervált a jövendő korok érzékeny olvasói és kutatói számára.

E kútfő-értékű levélhalmaz roppant vázlatos ismertetését a levelekből föltáruló személyes réteg jellemzésével kezdem. – „Az otthontalanság világsorssá vált", állapította meg egyik tanulmányában a marxizmus-lukácsizmusból az egzisztencializmusba átigazolt „mérvadó értelmiség" új prófétája, Martin Heidegger. Ha a Németh László-leveleknek a keltezését nézzük, amelyek hol Vásárhelyről, hol Debrecenből, hol Pest-Buda és környéke különböző utcáiból, olykor Füredről és Szigligetről vagy Pécsről, majd Sajkodról datálódnak, akkor bizonyos értelemben Németh László helyzetét is kifejezi ez a heideggeri mondás: a bujdosóvá lett/tett író állapotát, aki állandóan „keresi, de nem lelé honját a hazában": az alkotáshoz szükséges és kívánatos polgári nyugalmat, a teremtő szellem cellájának, certosájának az ábrándját. A levelek olvasójának e közben olyan benyomása támad, ami levélről levélre haladva, helységnévről helységnévre ugrálva meggyőződéssé szilárdul, hogy e levelek írójának, teremtő ihletének talán éppen erre az űzöttségre és nemcsak lételméleti, de praktikus értelemben is megvalósult „kivetettségre" (Geworfenheit) volt titkon szüksége. A bánki sértődés mindennapi inzultusára, mert éppen ez sarkallta szüntelenül munkára – a bevérzésekig – az agysejtjeit. Ebben aztán egyformán szerepet játszott a politika is, meg a Németh László regényekből és színdarabokból jólismert családi szindróma is, aminek a családi levelekben fel-felvillámzó feszültségkisülései mellett azonban megjelenik a hétköznapi élet gyakorlati tennivalói közt csetlő-botló albatrosz-író megejtő öniróniával ábrázolt képe is, s ami a legfontosabb: az a megbonthatatlanul erős kohézió, ami ezt a családot – „nagy családot" – összefűzte, s aminek a neve, mágnese egyszerűen – a *szeretet*.

Németh László személyes sorsának azonban országos kisugárzása volt, illetőleg az ország sorsán belül Németh László személyes sorsa, mint azé az íróé, aki életprogramjává tette a mindenkori magyar élet antinómiáinak az elemzését esszéiben és ábrázolását szépírói munkásságában akkor is nagyobb közfigyelemben részesült, amikor a mű-

fordítás gályapadjához láncolta az irodalompolitika. A minőség forradalmárát a kontraszelekció diktatúrájának történelmi képviselőivel szükségszerűen sodorta permanens konfliktusokba írói éthosza, s az ő irodalompolitikai megítélésének az elgondolkodtató kontinuitása is szépen kirajzolódik a levelezésből. A Révaival, Rákosival való találkozások, Kádárral, Kállaival, Mód Aladárral, Király Istvánnal vagy a Népszabadság irányító elvtársaival való levélváltásokban tükröződik ez a különös-groteszk folyamatosság: érezhetően megmaradt a „fő ellenség" ideológiai státusában, amit az is jelez, hogy például a népi írókról hozott párthatározat is kizárólag Németh Lászlót illeti név szerint keményen bíráló éllel, miközben az idők során tagadhatatlanul „finomult a kín" is, aminek látványos metaforája „a fehér asztal melletti vacsorázgatások" fölemlegetése a magánszorgalmú erkölcsbírók részéről, akik közt a jó emlékezetű kortárs egyébként Aczél György egykori súgóit és titkos tanácsosait is felismerheti. Nekik külön is figyelmükbe szeretném ajánlani ezt a gyűjteményt, azt a levélrészletet például, amelyet 1958-ban, a Galilei-ügyek kapcsán írt valakinek általánosító érvénnyel: „vadállatokkal szemben nem lehet a becsületünket elveszíteni; ha valaki kannibálok közül csak úgy szabadulhat meg, hogy valami hókuszpókuszokhoz jó képet vág – az nem megalkuvás..." Persze, a velejéig romlott zsoldosmentalitás a másik ember indítékait és szándékait csak a saját képére és hasonlatosságára tudja elképzelni, s az ösztönösen jóhiszemű Németh Lászlónak éppen ez fájt a legjobban. „Annak örülök, ha valaki szándékaim tisztaságát érzi. – Írta, akkor éppen Budapestről, 1949. december 27-én Pilinszky Jánosnak. – Ez fájt a legjobban: akármit csináltam, azt mindig valami aljas indokra vezették vissza." No de, ennek is megvan a máig nyúló kontinuitása...

A levelezés másik metszete, a hazai és külhoni kiadókkal való levelezés főként az életmű befogadástörténetének és ezzel párhuzamosan a be-nem-fogadás eseményeinek a kutatóit érdekelheti. A külföldi kiadókkal és fordítókkal való levelezés révén érzékelhetővé válik, hogy annyi jószándék, baráti igyekezet és kritikai érdeklődés (például Gabriel Marcelé) ellenére sem tudta elfoglalni az őt méltán megillető helyet az európai irodalmi köztudatban.

Végül a gyűjteménynek arról a rétegéről, ami miatt komoly veszteségnek érzem, hogy Németh Lászlónak az ismeretlen levélírók soraira adott válaszait nem sikerült teljes mértékben felkutatni. Ebben a levélfolyamatban is nyomon követhető, hogy az öregedő író esztétikai nézeteivel és az írói erkölcsről vallott felfogásában hogyan hajol egyre közelebb Tolsztojhoz, s mivel kialakult benne az a meggyőződés, hogy itt a földön kárhozunk el ebben az istenét-vesztett világban, az író legfőbb kötelessége, hogy műveivel a „hogyan éljünk"? kérdésére adjon morálisan hiteles és követhető választ. *Életreceptet.* E nélkül ugyanis, Németh László felfogása szerint, aminek hangot is ad levelezésében, „az írás jellemrontó pálya". S azok a névtelen olvasók, főként a vidéki Magyarország népe, tanárok, református papok és papfeleségek, körorvosok, könyvtárosok, szegény életük keresztjét zokszó nélkül cipelő háziasszonyok, miközben az íróhoz eljuttatott leveleikben igen gyakran életük legbensőbb gondjait vetik spontánul felfakadó életgyónásként papírra, határozottan kérik is – és egyik-másik írás kapcsán szeretetteljes, de szigorú kritikát gyakorolva olykor – számon is kérik Németh Lászlón, mint a lélek szabadon választott világi orvosán ezt az életreceptet. Az ilyen levelekre adott válaszok hiányoznak részben ebből a rétegből, amelyben különben mint egy „roman trouvée", talált regény megmaradt fejezeteiben valamiképpen az *Égető Eszter* regénye, az ötvenes-hatvanas évek vidéki Magyarországának a száz és száz kéztől származó közös regénye íródik tovább.

A gyűjtemény vissza-visszatérő szólama Németh Lászlónak az a fogadkozása, hogy leteszi a tollat, mert részint a betegség, részint az érzékeny írói természet számára elfogadhatatlan irodalompolitikai kezelésmód következtében „a publikálástól visszahúzódom", „megszűntem író lenni", s „többé nem adok ki kéziratot a kezemből". Első olvasásra megmosolyogtató fogadkozás, hiszen főként a hatvanas évek elejétől kezdve áradnak a Németh László-művek újabb és újabb kiadásai, köztük új munkák is, zajlanak a régi és új színdarabok zajos sikerű bemutatói, elindul két kiadó összefogásával életművének gyűjteményes kiadása, ahol az egyik kötet előszavában keserű öngúnnyal így beszél magáról, mint színpadi szerzőről: „- A nagy író találkozik egyik darabom főszereplőjével. – Hová mégy? kérdi az. – I. E. bemutatójára. – Holnap meg a Németh Lacié lesz. – Hogyan, nem tegnap volt? – Nem, holnap lesz. – Hát nem mindennap van?" – Itt jegyzem meg, hogy a Németh László-levelezés bizonyos motívumait érzelmi hangoltságától függően ki-ki másként értelmezheti, s ítélheti meg; dehát ez az egész Németh László-jelenségre érvényes mindmáig... Mert mindeközben az életműkiadásból Németh László életében csupán a számára legfontosabbnak tartott, s legtöbbet bírált részt, a *Sorskérdések* anyagát nem engedik megjelenni, amely „alig egyhuszadát alkotja munkásságomnak – vallja a posztumusz kötet előszavában –, de noha teljesen hozzáférhetetlenek voltak, az elmúlt három évtizedben többet foglalkoztak vele, mint a többivel együttvéve. Méltányos hát, hogy összegyűjtött műveim végén ezek is az olvasók szeme elé kerüljenek, s néhány szóban én is elmondjam, mi az, amiben hitem szerint igazam volt, s mi, amiben tévedtem." A kor irodalompolitikája azonban egészen másként gondolkodott a méltányosság fogalmáról. Az *Iszony* a rendszerváltozásig kilenc kiadásban látott napvilágot, de nem kerülhetett színpadra a *Harc a jólét ellen* szatírája, nem kerülhetett az olvasóközönség szeme elé az *Életmű szilánkokban* két testes kötetének az anyaga, s benne *Ha én miniszter lennék* (Levél egy kultúrpolitikushoz), amelyben a nevelő Németh László legfontosabb elképzelései összegződtek a magyar művelődésügyet illetően, miközben írói világának egyes megfogalmazásai és metaforái a kor vezető politikusainak a beszédeiben és párthatározatokban is helyet kaptak. Ennek a Swift tollára méltó hermeneutikai ambivalenciának (hogy tudományosan fogalmazzak) a tünetei is bőséggel kiütköznek a levelezés anyagában. A magyarázat kézenfekvő: Németh László, ahogy egyik levelében kifejti, „a hiányzó nemzeti tudat megszövését" tekintette legátfogóbb írói feladatának, ezért érthető módon folyamatosan tapasztalnia kellett, hogy „fennmaradásunk gondjaitól szenvedni, azokra célozni is: nacionalizmus. A nacionalizmus szóval olyan visszaélés folyik, amely fölér egy nemzeti idegbénulással".

Ez a tapasztalat tette minden külső siker ellenére reményvesztetté Németh Lászlót 1956 után sajkodi certosájában, egészen haláláig. Bekerítettségét, magára maradását, ahogy ez leveleiből is kitűnik, teljesnek érezte, mert a hivatalos irodalompolitika éber gyanakvása mellett félelmetesen éleslátó diagnosztaként pontosan érzékelte azt is, hogy hívei táborában milyen sok „szájhazafi" található, hogy Széchenyi szavával éljek, s mennyi Babarczy alezredes dörgölődzik hozzá, a „Laci bácsihoz", hogy a Széchenyi darabból vett metaforával szóljak. Egy hónappal a „testvéri tankok" prágai bevonulása után írta egy költő özvegyének Sajkodról a következő sorokat: „Abban, amivel biztat, sajnos nem bízhatok, sőt ha őszinte akarok lenni, épp annak a bizonyos népi-szocialista értelmiségnek a véleménye, viselkedése az, ami miatt a magyar irodalomból, vagy ami az esetemben egyet jelent ezzel, a magyarságból kizártnak kell tekintenem magam. Mert hiszen azokat, akik erre a kizárásra a parancsot megadták s mostanában egyre

ügyesebben és nyomósabban szorgalmazzák, meg lehet érteni: én valóban a magyar irodalom emancipációjáért is küzdtem; s az ő értéktiszteletük egy-egy reflexe, időnkénti alibi-bizonyításuk serkentő is lehetne; azonban azokat, akiktől Maga az én felmentésem, igazolásom várja, s akik az én tapasztalatom szerint nyílt kárörömmel, a legjobb esetben sunyi bűntudattal asszisztálnak ennek a parancsnak, csak abban az esetben tudom megérteni, ha a művészet elvesztését, lesöprését nem tekintik a népüket ért veszteségnek." – Szeizmográfként érezte meg továbbá a borúlátó spengleri prófécia fokozatos térhódítását is a magyar életben, az új évszázad Faustjainak, „egy tisztán praktikus, messzire tekintő, kifelé irányuló tevékenység tipikus alakjainak" feltartóztathatatlan előretörését. Ez a jövő, melynek azóta átléptük a küszöbét, a reformközgazdászoké, a bankároké, a média VIP-sztárjaié, amely Spengler és Németh László szerint „civilizáció kultúra helyett, külső mechanizmus a benső organizmus helyett, az intellektus, mint lelki kövület az elhaló lélek helyett". Vagyis tegyük hozzá: globalizáció és chip, haza és neuron helyett, számítógép szürke agysejtállomány helyett.

Ez a globális reményvesztettség, írói léte értelmetlenné válásának a gyötrelmes hite azonban nem kezdte ki az írói magatartás éthosszáról vallott, s a Tolsztojéval hajszálra egyező meggyőződését, hogy tudniillik az írás „erkölcsi elfoglaltság", mert az élet igazi lényegét az erkölcsi erőfeszítésben vélte ő is fölfedezni, s ennek a parancsa, kötelezettsége tökéletesen független attól, hogy van-e az életnek értelme, vagy nincsen. „Nem azt kell kérdezni – jegyezte föl naplójába halála előtt egy hónappal Tolsztoj –: miért élek, hanem azt, hogy mi a teendőm..." S hadd tegyek ide egy Németh László-idézetet is abból a levélből, amit a nyírmeggyesi református papnak küldött: „A művészetben a halálraítéltek mellé állni, a múlt hibáit, de szépségeit is a végzet árnyékában mutatni be – kifizetődő 'rosszra játszás'. Csehov, Proust, Faulkner, Lampedusa – s még ki mindenki bizonyíthatja." Ez következik abból az életreceptből, amit a maga számára is, és minden hozzáforduló olvasó számára fölírt, s amit egyik kései levelében igen egyszerűen így fejezett ki: „Az erkölcsi harcnak a legmostohább körülmények között is van értelme, méltósága."

JÓKAI ANNA

Galilei igazsága

Németh László Galilei-drámája 1956. október 20-án szólalt meg először a Nemzeti Színház színpadán. Három nap múlva kitört a forradalom, amelyet rövid, heroikus tündöklés után a túlerő és az árulás eltiport. Németh László személyes sorsa – a politika packázásai és a színházi világ gyávasága miatt – hasonult hősének, a múltból megidézett Galileinek a sorsához. Az előadás története és a szerző kényszerű részvétele egy „húzd meg, ereszd meg"-típusú ravasz játékban mai szemmel tragikomikus – de az ötvenes évek légkörében egyértelműen tragikus volt. Németh László – hosszú fontolgatás után – 1953-ban írta meg a Galileit, egyik legfontosabb színházi művét. 1953-tól 1956 őszéig vajúdott a magyar történelem, hogy megszülhesse végre a szabadságot és függetlenséget – s ez alatt a három év alatt az ellenerők mindent elkövettek, hogy a magzatot még az anyaölben megfojthassák. A szovjet diktatúra függvényében manővereztek a „rákosisták" – az enyhüléseket folyamatos vissza-szigorítások követték. Senki nem volt biztos semmiben – a rendíthetetlen igazság hirdetése helyett hamis önés közigazolások irányították az életet. Az ideológiává züllött eszme a művészetet, az irodalmat kicsinyes, lélekpusztító követelményeivel erőszakolta meg – a kényes írói idegrendszert összeroppanás fenyegette. Németh Lászlóval is végigjáratták – Galileije kapcsán – ha nem is a poklot, de annak egyik bugyrát. 1953-ban a kész drámát a *Csillag* folyóirat elkéri közlésre, aztán fekteti; a színház tárgyal ugyan a bemutatóról, de egyúttal elindulnak a sanda gyanúsítások, a rossz lelkiismeret rémeket lát, fölnagyít illetve leegyszerűsítve belemagyaráz. Galileit a pártítészek egy-az-egyben a szerzővel azonosítják, az inkvizíció törvényszékében az államvédelmi hatóság vallatásait vélik felismerni. A színház dicséretbe burkoltan fanyalog: megalkuvással vádolja az írót, más befejezést sürget, s a darab szimpatikus pap-figuráját, Castellit is negativitásba akarja fordíttatni. Ugyanakkor – s ez még fájdalmasabb – az irodalmi közvélemény, a barátok egy része is értetlenkedik: nem helyeslik, hogy az egyház-üldözés idején egyházellenesnek is ítélhető művet adjon ki a kezéből az író... 1954-ben, mielőtt végképp tönkreteszik a szövegét, Illyés Gyula segítségével, huza-vona közepette Németh László visszaveszi darabját a Nemzetitől, 1955-ben azután mégis leközli a *Csillag*, a színház megint bemutatót ígér: 1955 márciusában újra leállítják – felső telefonra – a próbákat. 1956 lázas őszi napjai hozzák meg a színházi emberek bátorságát – 1956. okt. 20-án, az eredeti befejezést kicserélve a „töredelmesebb" változattal – Bessenyei Ferenccel a címszerepben életre kel a deszkákon a Galilei... Három hónap múlva bezár a színház. Egy írásmű azonban szerencsére nem romlik el, itt van az utókor ítélete előtt, fogyasztásra a jelenben is készen. Az alkotó megpróbáltatásai, megaláztatásai megmásíthatatlanok és jóvátehetetlenek – az életmű az, amit fénybe lehet emelni, szerető szívvel és figyelmes szemmel, tisztelettel vizsgálgatni. Október emlékezetes szép napjai különösen alkalmasak erre; szinte köteleznek. Megalkuvásra, árulásra és megtörhetetlenségre, hűségre – rosszra és jóra egyaránt példát ad az 1956 utáni idő. Van, aki erkölcsileg elbukik, van, aki inkább a halált vállalja. Sokan nem felejtenek, nem váltanak a körülmények hatására meggyőződést – de sajnos nem kevesen vannak azok sem, akik

szellemi amnéziába menekülnek, megtagadják az ügyet, amiért nemrég még olyannyira lelkesedtek... Galilei azonban nem áruló – s nem is megalkuvó, ilyesmit a darab egyik befejezése sem sugall. Alkat kérdése, kihez melyik „megoldás" áll közelebb... A történet maga ismert tényen alapszik: Galileit egyházi vád éri, hogy a „Példabeszédek" című könyvében pártolja a kopernikuszi tanokat, miszerint a Föld forog a Nap körül és nem fordítva... Eretnek, messze vezető gondolat ez a dogma számára, *látszólagos* ellentét a Biblia kinyilatkoztatásával. Fokozatosan rábírják, csellel ráveszik a már öreg, beteg Galileit, hogy érvelés helyett ismerje el vétségét, sőt, eskü alatt tagadja meg a *szándékát* is, esküdjön arra, hogy amit gondol, nem gondolja. A kínzástól meggyötört Galilei térden állva megesküszik: nem, a Föld nem forog... Házi börtönre ítélik, örökös önvádra kárhoztatva. Torricelli, a fiatal tudós látogatása csak fölerősíti kételyeit: tehetett volna helyesebbet, mint hogy engedett a kényszernek és hamisan esküdött? A negyedik felvonás végén rejlik az erkölcsi csapda és annak feloldása. Az első változatban Galilei önvádja és szégyene – hogy nem tartott ki a végsőkig, akár a máglyáig a felismert igazság mellett – valamelyest oldódik, elcsitul; Torricelli, a galileista ifjú is meggyőzi őt, ez volt a célszerű, éppen a tudomány érdekében, hogy a még előtte álló nagy felfedezéseket is írásba foglalhassa majd – élete főműve még hátra van. A felelősség a kényszerítőket terheli, a vallatók silány erkölcse és korlátoltsága esik az utókor ítélete alá, az áldozatra semmi féle árny nem vetülhet! Galilei – vergődve bár – elfogadja a mentséget: „Tán mégsem a csúzomért tettem – mondja – s én ezt még be fogom bizonyítani." Ezzel a „felmentő" befejezéssel nemcsak a korabeli kívánalmakkal, de saját meggyőződésével sem került teljes szinkronba Németh László; hiszen akkor mindenki hivatkozhat arra a jövőben, hogy egy „magasabb érdek" késztette hazugságra! Ezért hajlott arra, hogy a második változatban ne enyhítsen az öreg Galilei lelkitusáján. Sőt, Torricelli friss tudásával szembesülve, tévedését még világosabban látja: hiú áltatás volt azt hinnie, hogy a tudomány sorsa egy személy fejéhez van kötve – a fizika nem veszett volna el, ha maga Galilei meg is halt volna. Így a hamis esküvel az *ember* megmenekült ugyan, hogy az igazságot tovább menekíthesse, de az utókor joggal tör majd pálcát a jelleme fölött: „...Az erkölcsi törvény nem ismer tudóst és tudatlant, vagyonost és szegényt. Akár mi van a fejemben, a Sínai-hegy nekem sem adott külön tízparancsolatot..." – vallja a kétségbeesett, önigazolás nélkül maradt Galilei. Egyetlen kapaszkodója a ráboruló homályban a tudományos igazság további kutatása, amelyért nagy árat fizetett: „...hisz a becsületemet adtam érte... az üdvösségemet..."

Németh László később az első változatot érezte hitelesebbnek – mi magunk, úgy hiszem, hálásak lehetünk a variációkért, s nem kell szavazatunkat – fehér vagy fekete golyóval – az egyik vagy másik végkövetkeztetés mellett vagy ellen tévedhetetlenül leadnunk. A két gondolat összesimul, termékeny kételyt szül az olvasóban, a közönségben. Valószínűleg nincs teljes felmentés, de a kárhoztatás is igazságtalan. A drámában a szolga szavai a szövegkörnyezetben talán egy kissé elsikkadnak, de belőlük a népi bölcsesség üzen: „Nálunk a hegyekben azt mondják, a medvével nincs mit vitatkozni..." Történelmi tapasztalataink ezt a keserű realitást nem egyszer bebizonyították, de számunkra az ellenkezője, a heroikus, pusztulásra ítélt küzdelem sem ismeretlen; ezt éppen az 1956 novemberében vérbefojtott forradalmunk tanúsítja. Az Evangélium Színház ihletett előadásában egyensúly teremtődik: az öreg és a fiatal tudós koponyája szinte összeér, *együtt* figyelik a tudományos kísérletet, gyönyörűen, szabadon szárnyal a jövőt teremtő *gondolat*... mert a gondolat, ha egyszer létrejött, nem sor-

vaszthatóó el többé, hanem tovább-gondolható új- és új korokban. A *korszellem* a szintézisre törekszik, csak a *korlidérc* az, ami a megosztottságot konzerválja. Castelli, a *valódi* papi hivatás képviselője is így beszél: „A kinyilatkoztatás – amelynek igazát erkölcsiségünk érzi – nem lehet ellentétben a természettel, ami szintén Istentől van." S Galilei óhaja sem évült el, sajnos: „Szívesen vennék egy látcsövet, amellyel oly századba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia."

Manapság a tudomány eredményeit nem megsemmisíteni igyekszik az időtlen gonosz, hanem *kisajátítani*: élet helyett a pusztítást szolgálni. S ez sem kisebb veszedelem: a szintetikus, lelkétől-megcsapolt ember a nála tökéletesebb gépei között.

PATAKI FERENC: MISZTÉRIUM

ALEXANDR BLOK

Anyámnak

Nézd csak, a távoli égi határnak
Puszta terét felhők szelik át;
Látod, a lég hogy' szűri a sápadt,
Hűvös Hold közönyös sugarát?

Nincs mit nézned a csillagos égen,
Hallgatagon süt a Hold s hidegen!
Nem vagy-e boldog a földi vidéken?
Nem melegít a szived tüze sem?

Csillagözönben, égbeli pályán
Úszik a Hold, nincs válasza már...
Bús, kusza fények távoli táján
Bárhova mégy, csak a sír fagya vár...
1898

***

Mi jót és rosszat egyaránt lenézünk,
Harc nélkül hervadunk már pályánk kezdetén.
Lermontov

Midőn a csőcselék tombolva, ünnepelve
Bálványokat teremt vagy hűtlenül ledönt,
Reám, a vakra is, talán hajnalra kelve
Az ifjúság szent fénye rámköszönt!
Őt várom én, rá vágynom immár túl nehéz lett,
Remény-hajóm is lassan elmerül!
A szívhalál mély börtönébe zártan
Közömbös embergyűlölő vagyok...
Ha zúg a csőcselék – némán kivárom,
Ha hív a csőcselék – nem mozdulok.
1899

***

Szép lassan csendesül az őszi nap futása,
Lassan kering a megsárgult levél,
Áttetszőn friss a nap, lombillatú a szél,
S le nem lassítható a lélek hervadása.

És így öregszik napról napra már,
S ha sárgán hull a lomb keringve, szállva,
Úgy érzi, úgy emlékszik, úgy találja,
Hogy sok korábbi ősz nem volt ilyen sivár.
1900

***

A lelkemet még mindig tiszta fénnyel
Elmúlt napok varázsa tölti el.
De ím a kora ősz már bánatot lehel,
Körülvesz hűvös és borús lélegzetével.
Az éj sötét már. Válni kell.
S mint egykor, hallom én a messzeségen át:
Siralmas bűneim bocsánatáért
Ofélia, ó, nimfa, mondj imát!
S a lelkem megtelik s reményt veszejtve szárnyal
Szép, messzetűnt emlékeim rajával.
1990

***

Ott fent az esthomály s a fal már összeért.
Világos ablakot világos csend ölelget.
Az ajtók csendesek, a lépcső is sötét,
S a sarokban az est megannyi árnya reszket.

Az ajtó fényben áll, kint szürkül csendesen.
Az utcán végtelen a nyüzsgés és a lárma.

Rád várok én, szegény, késői kedvesem,
Árván maradt szivem utolsó esti álma.
1902

Péter

Jevg. Ivanovnak

Alszik, míg rőt az alkonyat.
És álmos rózsaszín a vértje.
A kígyó bronzpaták alatt
Sziszeg gomolygó ködbe nézve.

Halk esteken munkába fog,
Úgy tekereg magasba szállva.
Péter kezében fellobog
És táncra kél a fáklya lángja.

Az esti fények sík, kopár
Járdára, kirakatra hullnak.
Hol parkok tompa fénye vár,
Sorokban víg párok vonulnak.

Homálytól húnynak halk tüzek,
A szem csábító szembe mélyed,
Sarkok mögül hamvas szüzek
Kegyelmet esdekelve kérnek.

A szikla ormán most a cár
Megrázza bűzös füstölőjét,
S koromfelhő takarja már
A lámpa hívó esti fényét.

Fel! Fel! Fogásra hív a hang
A holdas téri utcakőre!
A nőké – mint az estharang,
A férfiaké – mintha bőgne!

Ő óvni fogja városát,
És reggel bíborszínben égve
Kinyújtja fénylő pallosát
A csöndes főváros fölébe.
1904

***

Minden ember elment. Minden elcsitult.
Minden gond a Földön mély álomba hullt.

Megmaradt a sok nap, sok vidám dalunk,
Maradt a valóság: mi – magunk vagyunk.

Minden, ami elmúlt, itt van újra ma:
Itt a zsenge hajnal sápadt mosolya.

Tó tükre a lelkem, oly nyitott vagyok.
Hogyha látni vágyod, jöjj, megláthatod
1903

***

Megmásztam én minden hegyormot,
Láttam megannyi táj egét,
Bagolyszemek s éjféli harmat
Világítottak fáklyaként.

Kövess! Kövess! Kérlelsz, de látom,
Hiszékeny és könnyelmű vagy,
De mégegyszer fel nem kínálom
A méreggel telt poharat!

Ó, nem! Minden jelt betemettem,
Felégettem minden nyomot!
Mit meg nem írtam, elfeledtem,
Nem éri fel a Csillagot –

A csillagot, melynek világát
Megélve – mind megfizetem
Dicsőségem s bukásom árát,
Amiknek terhét viselem!
1904

***

Szőke szellő röpte fárad,
Szürke est homálya támad,
Halk fenyőre varjú száll,
Álmos húrt pendítve már.

Idegen, sötét ligetben
Jutok-e eszedbe még?
Hallgatag, szerény szerelmem
Éjjelente fáj-e még?

Állhatatlan bár a lelked,
Egyre ott érzed feletted
Ifjú büszkeségedet,
Asszonyos hűségemet.

Hát ne kergess könnyű szárnyon
Röppenő kisértetet,
Hogyha szíved, drágaságom,
Más lánnyal boldog lehet...

Ég veled hát! Itt az este,
Alacsonyan száll a fecske,
Közeleg a förgeteg,
Kormos éjbe néz szemed.
1905

Fáradtság

Kinek keserves sors a része,
Azon a körtánc sem segít.
Mint csillag, úgy merül az égbe,
S új csillag ég helyén megint.

S az éjen át rövid az ösvény.
Közel van sírunk széle már!
S rövidebb rím sincs, mint a fösvény,
Sötét és szárnyas rím: halál.

Ha meg találkozunk, ha válunk,
Az arcunkon bús pír terem...
De fáradtságunk, majd bukásunk
S haláltusánk is győzelem.
1907

Kleopátra

A bús, komor panoptikumba,
Mely évek óta nyitva már,
Részeg tömegként, szinte futva
Megyünk... A múlt cárnője vár.

Üvegkoporsó zárja testét,
Nem élő, és nem is halott,
S akik tolongva felkeresték,
Illetlenül sugdosnak ott.

Aludna csak, feledni vágyva –
Lustán hever a váll, a kar...
A kígyó nesztelen fullánkja
Lassan viaszmellébe mar...

És én, a nemtelen, a hitvány,
Dagadt pillákkal érkezem,
S legeltetem nemes profilján
S viasz testén bágyadt szemem...

Mindenki bámul, ám ha tested
Valóban itt porladna most,
Gyakran belengené a termet
Borús, de büszke sóhajod:

„Hódoljatok csak térdre hulltan.
Tömjént, virágot hozzatok.
Én Egyiptom cárnője voltam.
Most – por, hamu, viasz vagyok.” –

„Cárnő! Meghódítasz, ha nézlek!
Hazádban rab voltam csupán,
Most meg kegyes hozzám az élet:
Költő s vár sorsa vár reám!

Te látod-e, hogy Oroszország,
Mint Róma, tőled részegül?
Hogy én most Cézár büszke sorsát
Kapom tetőled örökül?”

Nézem. Nem hall. De mintha keble
A vékony lenge vásznan át
Most lassan, ringva lélegezne...
Már hallom is csöndes szavát:

„Akkor vihar kisért, szilaj vész,
S hatalmam most is nagy lehet:
A részeg költő – sír, ha rám néz,
A részeg utcalány – nevet.”
1907

***

Te vártál. Elfogyott erőd.
Elmosolyodtál haloványan.
Hajad sötét vállad fölött
Kibomlott elterülve lágyan...

A nagyvilág apró, silány –
Ne lássunk hát olyan sötéten!
Az emberek mondják csupán,
Hogy várjunk hódolón, szerényen...

Itt meg – visongó síp dalol
Szivettépő bús szenvedéllyel:
„Más bölcsőjét ringasd, ahol
Csak gyűlölt gyermeket becézel...”

S én – itt vagyok. Az életem
Mint lírám, sértő hangú, káros,
S én megalázva, mérgesen
Bolyongok, mint egy vándorárus...

Hajad sötétjén nézve át
Hiszem, látom lényed varázsát.
Elárvult lelkem – hű kutyád,
A lábaidnál rázza láncát...

És újra csak, és újra csak
Kell, hogy sötét szemedbe nézzek,
Hogy neveden szólítsalak,
Melletted lélegzezzem, éljek...

Ábránd! Vak, puszta álmodás!
Csak méreg – méregért cserébe...
Úgy hagylak el, mint bárki mást,
Nem álnokul, semmit se vétve...

Oly furcsa élni s tudni azt,
Hogy földünkön nem új ma semmi!
Hogy tomboló derűt, vigaszt
Halott tud csak papírra vetni!

Mit bánja azt egy emberöltő,
Mi hasznom s tőled mit kapok,
Ha meg – bevégzem s meghalok,
Felírják majd fejfámra: Költő!
1908

***

A hosszú kínt sosem felejtem;
Már húnyni kezdett kint az éj,
S ernyedt kezét nyújtotta csendben
Az ébredő nappal felé.

A mindig értelmetlen élet
Kínzott, alázott, égetett;
A kupolák, míg hajnal éledt,
Úgy nőttek, mint kisértetek;

S a léptek sűrűbben kopogtak
A járda sok fénylő kövén;
S esőcsepp-gyűrűk sokasodtak
A szürke tócsák tengerén;

S a reggel nyúlt, csak nyúlt magában...
S egy kérdés kínzott szüntelen;
S könnyem tavaszi záporában
Nem oldódott meg semmi sem.
1908

***

A kocsmapult mellé ragadtam.
Minden – mindegy. Részeg vagyok.
A boldogság – csillám alakban
Egy trojkán messze vágtatott...

A trojka századok havában,
Idők ködében elmerül...
A felkavart ezüst homályban
Szivemre furcsa mámor ül...

A patkók, szikrákat lövelve,
Az éjbe fényt derítenek...
A csengő azt csacsogja egyre,
Hogy boldog én sosem leszek...

Csupán a hám, aranyban égve,
Hallatszik, látszik fényesen...
De lelkem... lelkem épp csak élne...
Tökrészegen... tökrészegen...
1908

Egy kisded halálára

Amíg az út homokja csendben
Csikorgott lépteim alatt,
Szomorkás és szabad szivemben
Az ember még békén maradt.

S bár egy ilyen halált megértek,
Míg szállt az ének, lelkemet
Sérelmek, megcsalt szenvedélyek
Izzó keserve szállta meg.

Már vészjósan szorult ökölbe
Mindeddig jóságos kezem.
Már mérgezett lelkembe döfte
Fullánkjait a gyötrelem...

Mérgem meg tudom zabolázni,
S felejtem búmat is talán.
Ha jön az éj, e szent, parányi
Koporsóhoz száll majd imám.

De – hogy e gyászt meg is köszönjem,
És térdre hulljak? – Nincs okom!
E boldog *kisdedért a könnyem*
Hullatni Nélküled fogom.
1909

A Démon

Jöjj, jöjj utánam – mint a szolgám
Alázattal s hűségesen.
Fényben sziporkázó hegy ormán
Szilárd sziklára szállsz velem.

Majd megragadlak, s feneketlen
Mélység fölött röpítlek el,
S a kába rémület szivedben
Vidítva hat rám, feltüzel.

Az éter szállongó porában
Szárnyam között elrejtelek,
És izmos két karomba zártan
Úgy viszlek, el nem ejtelek.

Hegyek között szűztiszta réten
Utunk fehér fényben vezet,

És égi-szép testem tüzében
Megperzselem a testedet.

A földi ember mind csak ámít –
Tudod te azt, hogy mily galád
Hazúgság, szánalmas csalárd, mit
Vad szenvedélynek mond a szád?

Ha majd a szél újból elernyed,
Te, elkábítva általam,
Vinnéd, emelnéd könnyü tested
Gyönyörtől, vágytól ittasan.

S ahol az ég tűzfénye csillog,
Oda röpítlek ezután –
Onnét a Föld parányi csillag,
S a csillag csöppnyi Föld csupán.

S míg hallgatsz ámulatba esve,
Száz új világ tűnik megint
Mint bűvös látomás szemedbe –
Varázslatom játéka mind...

Rémülten és halálraváltan
Súgod remegve: hagyj, eressz...
S én szárnyamat szélesre tártan
Mosolygok, úgy mondom: mehetsz!

S e szent mosolygástól kisérve
Már röptödben megsemmisülsz,
S a fényben úszó puszta mélybe
Mint hulló kődarab repülsz...
1910

A királylány

Nem találsz a földtekét bejárva
Szebb, fehérebb vállakat.
Hangja gyöngéd, hangja mint a hárfa,
Hízeleg, ha szól, ha felkacag.

Mind a költők, ha dalolni vágynak,
Őt dicsérik, őt.
Suttogó, irigy leányok állnak
Néma ajtói előtt.

Halk lovagja súlyos vértet öltve
Elment messzire;
Pusztító, halálos harcba küldte
Finom hófehér keze.

Ám amint a hűvös vártoronyból
Széttekint, s a szél
Zöld mezőkről, kéklő halk tavakról,
Zúgó erdőkről mesél,

Könnye csillan, míg a messzeségben
Darvak szállanak,
Felhők úsznak fent a tiszta égen,
S bíbor fényben ég a nap...

Bizton érzi – lelke bajnokára
Mindhiába vár,
Elfelejtett messzi otthonába
Nem tér vissza soha már.

1914

GALGÓCZY ÁRPÁD fordításai

A szonettig és tovább

BERTÓK LÁSZLÓ VÁLOGATOTT VERSEIRŐL

Ünnepi eseménye a költői életmű alakulásának egy reprezentatív válogatáskötet megjelenése, különösen akkor, ha a könyvet a szerző saját belátása és önértékelése szerint, legfeljebb terjedelmi korlátoktól akadályoztatva állíthatja össze. És ünnepi esemény az olvasó számára is, hiszen Bertók László négy évtizeden átnyúló költői pályájának tíz kötetéből készült válogatás vissza nem térő lehetőséget kínál arra, hogy végigkísérjük a költői fejlődés történetét a mostani interkanonikus pozícióig, amikor már minden jelentős értelmezői közösség kitüntetetten fontosnak ítéli Bertók költészetét. Ez a történet azonban a poétikai kérdésirányok változásának korántsem lineáris belső története is. S mint ilyen kétszeresen is beszédesnek ígéri a válogatáskötetek esetében elkerülhetetlen kérdést, hogy tudniillik mi az, ami bekerül a szerzői kánonba, és mi az, ami kimarad.

Aligha vitatható, hogy az életmű központja a *Három az ötödiken* című kötet, a 243 szonett. Az azonban kérdés, hogy mindez azt jelenti-e, hogy a szonettkönyv előtti verseket olyanként kell olvassuk, mint amelyek a szonetteket készítették elő. Ha így lenne, csalóka képet kapnánk a pályáról, hiszen többek között azt állítanánk, hogy ez az ötvenes években indult költészet nem is futhatott volna be más utat, mint a szonettekig elvezetőt. Ez azonban nehezen elképzelhető. A Bertók-líra változatossága és az újra való nyitottsága egy ilyen kvázi teleologikus értelmezéstől eleve idegen, másfelől pedig anakronisztikus lenne az ötvenes évek rímtelen, zsánerszerű, vallomásos verseiben a szonettek felé mutató jeleket keresni. Ha viszont azt mondjuk, a szonettek előtti versekben az esetleges ilyen jelek semmivel sem kitüntetettebb értékek, mint az ott található egyéb okból kiemelkedő poétikai megoldások, akkor aláásnánk az életműről mint egészről való beszéd lehetőségét. Annak ugyanis olyannyira a Bertókot a legjobbak közé emelő szonettek köré kell szerveződnie, hogy elképzelhetetlen és értelmetlen is lenne egy arról tudomást nem vevő diskurzus kezdeményezése. A kérdést tovább bonyolítja, hogy Bertók költészetének egyik legfőbb motorja éppen az, hogy nem ragad le egy „megtalált" poétikai eszközkészletnél, hanem még akkor is, amikor úgy tűnik valami igazán fontosat és újat talált, tovább kísérletezik, és ha kell, addigi eredményeinek legjavát is hátrahagyja egy még újabbért, egy többet ígérőért.

Unikornis Kiadó
Budapest, 1999
232 oldal, 2100,- Ft

Bertók László egy beszélgetésben Csuhai Istvánnak elmondta (*ÉS*, 1999. ápr. 9.), hogy a válogatás különösen az első négy kötet esetében eredményezett felemás helyzetet. Mivel ugyanis ezeket a könyveket egyszer már megrostálta 1985-ben, a *Hóból a lábnyom* című kötet számára, most tulajdonképpen nem is azokból, hanem a *Hóból a lábnyomból* válogatott – ahol egyébként a versek eredeti sorrendjét is megbontotta. Ez pedig azt jelenti, hogy mostanra az eredeti köteteket, immár kétszeresen fölülírva gyakorlatilag elnémította. Jellemző például, hogy a *Fák felvonulásá*ból, mely Bertók első könyve volt és eredetileg tizenhárom év verseit gyűjtötte egybe, a jelen válogatás számára már csak tizenöt maradt, ami még ciklusnak is csak nagy jóindulattal lenne nevezhető, az eredeti kötet erővonalait pedig már nyomokban sem képes felmutatni. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy a *Fák felvonulása* idején Bertók már harminchat éves volt, akkor azzal a meglepő ténnyel szembesülünk, hogy a költő, bőven túl a József Attila-i koron mindössze tizenöt „érvényes" verset tudott felmutatni. Az életmű súlypontjának kitapinthatósága szempontjából ez megfontolandó adalék.

Mindez tehát oda vezet, hogy csak nagy kockázattal lehetne egységes, egyirányú „történetet" írni a költői út mögé. Az első négy kötetből készült válogatás kritikusai például még központi helyen említették ki a hangütés és ezzel együtt az addigi életmű egységét, a jelkép- és motívumrendszer homogenitását, a képek és a meghatározó metaforák ismétlődését. (pl.: Csűrös Miklós, *Jelenkor*, 1984/11.) Ezt el is lehet fogadni, csakhogy *A kettészakadt villamos* című kötet után, amelyik a *Hóból a lábnyom* erényeit már csak ismételni tudta, de próbálkozásai és útkeresése miatt mégis fontos könyv, Bertók gyakorlatilag új életmű kezdetét jelentette be, ami leginkább a különbségeken keresztül említhető együtt az azt megelőzővel. Ekkor ugyanis nem csak a forma újult meg, nem csak a motívumok hálója vált terebélyesebbé, hanem a beszélő pozíciója is radikálisan megváltozott. A legutóbbi kötet, a *Deszkatavasz* pedig akár harmadik kezdetnek is tekinthető, bár itt azért megfontolandó, hogy a nyilvánvaló párhuzamok mennyire kötik a könyvet a szonettek előtti korszakhoz, illetve a beszédmód egyes elemei a szonettekhez. Ezek miatt a nagymértékű és az utóbbit tekintve kiszámíthatatlannak, ha nem is váratlannak mondható változások miatt látszik úgy, hogy aligha lehet olyan állításokat megfogalmazni Bertók költészetéről, amelyek minden megszorítás nélkül érvényesek lennének mindhárom pályaszakaszra. És hogy félreértés ne essék: ez az egyik nagy erénye ennek a költészetnek.

Az életművet bemutató válogatáskötet tehát furcsa módon olyan könyv, amelynél egyáltalán nem evidens, hogy egészként megkomponált, egységes szövegként kell olvasnunk. Ha ugyanis nem akarjuk az egész kötetet a szonetteknek tükröt tartó könyvként olvasni, akkor az egyetlen rendezőelv az időrend marad, és a legelső verset csupán az köti össze a közel negyven évvel későbbivel, hogy a szerzőjük azonos. Ez nem kevés, de nem elegendő ahhoz, hogy ne lássuk, a bertóki poétika óriási változásokon ment keresztül, a témává váló problémákról nem is beszélve. Mindezzel együtt vállalható feladatnak látszik az életmű alakulásának olyan csúcspontjainak megkeresése, melyeken keresztül megrajzolható az a kép, ami reprezentálni tudja Bertók László költészetét.

Feltűnő például, hogy már az első verseskötetéknél mennyire sajátos a formai sokféleség. A kétsoros, párosrímű, aforizmatikus költeményektől, a dalszerű gyors formákon és a többtípusú szonetten át, a hagyományos ölelkező rímű, tízes-tizenkettes sorokból épülő, négysoros strófákig, a többszólamú hosszúköltemények

és a rímtelen szabadversekig minden megtalálható a kötetekben. A formai változatossághoz képest viszont a tematikus háló sokkal zártabb, sokkal egyirányúbb. Az első pályaszakasz központi motívuma a „frissvizű gyerekkor", illetve az „elárult gyerekkor". A városba kerülés traumatikus folyamata, a kis közösségből való kiszakadás fájdalma azáltal oldódik, hogy mindennapi használati eszközök (egy kanál, egy üres lavór stb.), illetve a falusi munkák kellékei (bádogvödör, fagerenda, vasreszelék) önmagukon túlmutatóan jelennek meg a versekben. Tájszavakkal való megnevezésük pedig még jobban kiemeli azt a kontrasztot, ami a múlt családiassága, biztonsága és a versbeli jelen elidegenedettsége között van. Az *Emlékek választása* és a *Tárgyak ideje* verseinek az idő múlása épp azért válik eminens élményévé, mert ennek az ellentétnek a felismerhetőségét, illetve elmondhatóságát teszi lehetővé. Ebből a feszültségből pedig csöppet sem mellékesen az is kitudódik, hogy nem csak mi választjuk az emlékeket, hanem az emlékek is választanak minket.

A leíró, tárgyias jellegű költészetet a szimbolikus, elvontabb kifejezésmódok teszik többrétegűvé, amilyenek például az ekkor nagyon gyakori anekdotaszerű elemek. A gyermekkor alakjai, érzései, helyzetei egy-egy, a vers kezdő soraiban kirajzolódó pillanatképen keresztül, a téma és reflexió kettősségének kompozíciós elvét követve válnak a vers központjává, lehetővé teszik, hogy a szövegek viszonylag könnyen alkalmazkodjanak egy epikus olvasathoz. Ugyanígy azokban a versekben, ahol a lírai én saját helyzetében és döntéseiben mitikus alaphelyzetekre ismer, és az ottani történetben tükrözteti jelenkori dilemmáit. Ilyen vers például a *Jónás tűnődése az utolsó leckéztetés után* című, ahol Bertók az ismert történet szinte minden elemét felhasználja a hivatás vállalásának terhét mérlegre téve. Ez a költemény persze azért is figyelmet érdemel, mert beillik a magyar költészet Jónás-verseinek sorába, ami Babitsnál kezdődött és legutóbb Rába Györgynél exponálódott. És míg Babits művében Jónás a központi alak, ahogy Rábánál a cethal, addig Bertóknál a versbeli beszélő válik főszereplővé, aki valójában a Jónás-történet olvasója, és még inkább értelmezője. Olvasásának tétje pedig bevallottan az események és a következmények megértésén keresztül történő önmegértés.

Már ekkor látszik, milyen fontos szerepet kapnak Bertók köteteiben a ciklusok, azok a ciklusok amelyek most sajnos felismerhetetlenek. A gyűjteményes kötetek sajátja, hogy sokszor szinte rekonstruálhatatlanok az eredeti könyvek határai, vagy ha azok igen, akkor a ciklusok határai, vagy épp a versek eredeti sorrendje. Ha például egy átlagos József Attila összest lapozgatunk, legfeljebb az évszámok alapján tudjuk visszakeresni a egyes versek helyét, de azt már nem tudnánk megmondani, hogy hogyan formálódott mondjuk a *Medvetánc* kötet. Bertók válogatott versei esetében csak kevéssel kedvezőbb a helyzet. Fel vannak ugyan tüntetve a kötethatárok, de a ciklusok, címeikkel együtt elvesztek, egymásba olvadtak, ami nyilván annak is köszönhető, hogy válogatott versekről lévén szó, az eredeti ciklusok úgy is csak töredékesen szerepelhetnének. Ez azonban nem változtat azon, hogy miközben oly gyakran leírjuk, hogy mennyi pluszt kaphat egy vers, ha a többivel együtt kötetként olvassuk, a legfontosabb esetekben erről mintha megfeledkeznénk, és a szöveget magára hagyva, legfeljebb az életmű igen tág, és egy kötethez képest igencsak esetleges kontextusában olvassuk.

A *Hóból a lábnyom* után már csak egy lépés vezetett a szonettekig. Ez a közbülső állomás A *kettészakadt villamos* című kötet volt, amit a korabeli kritika meglehetősen visszafogottan értékelt. Ennek leg-

főbb oka a kötet egyenetlenséggel vegyes eklektikussága, az, hogy Bertók itt szinte ciklusonként más versbeszéddel próbálkozott és szinte skálázott a repertoárjába tartózó poétikai lehetőségeken, és egyszersmind számba is vette a továbblépés lehetséges irányait. Ekkor már jelen van a háromszor négy plusz két soros szonettforma, de még a hosszabb, tíz szótagos sorokkal. A disztichonok egy egészen új formát hoznak Bertók költészetében, ami azóta sem lett továbbgondolva, holott az így megszólaló negyven epigramma épp az ekkor kiteljesedő gondolatiság miatt jelentős része az életműnek. Aztán ott vannak a hommage-versek, melyek nem pusztán a hagyományhoz való viszony Bertóknál többször is hangsúlyosan felvetett kérdését fogalmazzák újra, hanem legalább annyira stílusimitációk is, vagyis az „idegen" hangon való megszólalás próbái, és így az intertextuális játék lehetőségeinek számbavételei is. Ugyanakkor épp a címadó vers előlegzi a későbbi bertóki szonettet, de ekkor még bújtatottan, a strófahatárok jelölése nélkül. Ezzel immár megfellebbezhetetlenül bebizonyosodott, hogy Bertók líraoptikája kellően tág ahhoz, hogy a világértelmezés azon problémáit is költészetének problémájává tegye, melyek az egységes személyiség fokozatos háttérbeszorulásából keletkeznek. Voltaképp tehát itt erősödik meg a korkritikai elemeket is használó vallomásköltészet ellenében az inkább nyelvi-esztétikai problémákra figyelő versbeszéd. A kötet jelentősége abban is van, hogy utat nyit az epikus versépítkezéssel szemben helyet követelő gondolati költészetnek, és megvalósul az, amiről Bertók a *Hóból a lábnyom* után beszél, vagyis mélyül, több rétegűvé válik a már megtalált motívum- és eszközkészlet. Ugyanakkor a kötet mégiscsak a próbálkozás és a keresgélés kötete maradt, és mint ilyen, jobbára csak epizódnak tekinthető a Bertók-költészetben.

Különösen a szonettekhez képest, melyekről nem lehet elégszer elmondani, mennyire fontos részei nem csak szerzőjük életművének, de az egész modern magyar lírának is. A bertóki szonett jellegzetességeiről – a háromszor négy plusz két soros tagolás, a mindössze két rím végigfuttatása, a nyolc szótagos sorok –, már többen leírták, hogy minden kötöttségük ellenére valójában a klasszikus szonettformával való szakítást, vagyis a kötöttségek alóli felszabadulást demonstrálják. Az előre lefektetett szigorú formai követelmények azonban nem csak próbatételt jelentettek, hanem lehetőséget egy olyan jellegű saját versbeszéd kialakítására, amely természetes módon kötődik a hagyományos költői beszédhez. A legzártabb formát Bertók még zártabbá teszi azzal, hogy csak két rímpárt engedélyez. Ez a mutatvánnyá is alakítható feladat azonban Bertók keze alatt, épp a nagy számú ismétlés miatt folyamatos beszéddé tudott változni, ami a huszadik vers után már rég nem csak a forma tökéletességével gyönyörködtet. Az első lépésben Bertók lerázza verséről az elvárások szorítását – ez még nem unikális esemény, pláne a huszadik század végén –, majd megalkotott egy még szigorúbb és még kikezdhetetlenebb formát, amihez közel tíz éven át makacsul és kizárólagosan tartotta magát. De ez a ragaszkodás is csak úgy definiálhatta önmagát, hogy közben a hagyományos vers(jelölő)-formákhoz való viszony játékos-ironikus, és sokszor önreflexív újraalkotására is hangsúlyt helyezett, és magát a szonettet, illetve részeit, a sorokat, a rímeket és a beszédmód elemeit is tematizálta.

De témává tud válni a Bertók-szonett egyik legfőbb jellemzője a töredékesség és a hiányosság is. A verssorok formai kitöltetlensége, a versmondatok befejezésének, illetve kezdetének elhagyása, vagy éppen a szavak a szintaxis által amúgy megkövetelt toldalékainak, vonzatainak elhagyása

nem csak a szigorúan zárt forma megtartásának funkcióját segíti, hanem legalább annyira a szemantikai sűrítés eszközeként is szerepel. A bertóki szonett ezzel együtt gyakran él az olyan későmodern, nyugatosnak, újholdasnak nevezhető, egyébként hatásos poétikai elemekkel, melyek az elhallgatás vagy a csönd köré szerveződve, a „szabályos" nyelvi magatartástól jelentősen eltérő mondatstruktúrákat eredményeznek. Az így töredékessé váló beszéd sajátossága, hogy látszólag nem reprezentálja az értelemegészt, de a jelentésalkotás folyamán, az olvasás szerepét kidomborítva ezt mégis megalkothatóvá teszi. A „hiány, ami összemos" – írja egyik szonettjében, épp erre a kulcsmozzanatra mutatva rá. A szonettek poétikáját ezért bátran nevezhetjük a hiány költészetének, ahol az elrejtés és a üresen hagyás játéka is szerepet kap – mert nem biztos, hogy a hiány jele mögött mindig feltétlenül van is valami.

Míg a *Kő a tollpihén,* a szonettkönyv első részének versei az írásjelek hiánya miatt különölnek el a többitől, és hogy ennek köszönhetően pergőbbek, gyorsabbak, addig a *Ha van a világon tető* szonettjei azáltal, hogy szinte hemzsegnek bennük az olvasást széttördelő, lassító írásjelek, majd a szonettek utolsó harmadában belépnek a gondolatjelek és a zárójelek, melyek a kiszólásokat, a szövegbe való direkt belenyúlás lehetőségét teremtik meg (Például: „kocsonyában békapete, / fel-felszálló (rossz rím, de) pont" *Tehát a bal szemem a jobb).* Bertók költői praxisa részévé teszi, hogy az írásjelek, a hiányos mondatok költői eszközök, amivel nagyon sokrétűen és nagyon hatásosan lehet élni. Ettől ezek a versek még szaggatottabbak, még szerteágazóbbakká válnak. Az első időkben minden töredezettség ellenére egy irányba haladt a vers, folyamosnak volt tekinthető, szemben az újabbakkal, melyek már akadozóbbak, a közlést sokszor azért tartják vissza, hogy aztán újra útjára engedjék.

Talán kérdésessé tehetjük, hogy vajon miért gondolta Bertók, hogy a válogatáskötetben az összes szonettnek szerepelnie kell – azt üzenve ezzel, hogy mind a kétszáznegyvenhárom szonett az életmű legcsúcsán van –, miközben mondjuk a legújabb kötetének kétharmadát minden további nélkül kihagyta. Ez a kérdés nem csak a válogatás megítélése szempontjából fontos, hanem azért is, mert megmutathatja, hogyan képzeli el Bertók a szonett létmódját, és mit jelent az, hogy egy kötet mint egész előbb megalkothatóvá, majd sérthetetlenné válik. Ehhez elsőként az kell, hogy az esztétikai szempontok a koncepciónak rendelődjenek alá, ráadásul egy olyan koncepciónak, ami egy matematikai formulára, azaz egy absztrakt pontra alapozódik.

Bertók utószavában magyarázza a válogatási elveket, és külön hangsúlyozza, hogy *Három az ötödiken*t, a szonettkönyvet eleve megbonthatatlannak vélte, ezért – és mert fő művének tekinti – teljes egészében közli. Egy kötet megbonthatatlansága azt feltételezi, hogy az egyes versek egymást kiegészítve szólnak, bármelyik hiánya az összes többi interpretálhatóságát rontaná. A szonett verssé vált pillanatként a világegész megszerkesztettségének igényével, az egész kötelező részeként lép fel. A teljességet pedig a matematikai fogalmakkal való tökéletes leírás szavatolja. Kezdve ott, hogy a három és az öt matematikai viszonyában benne van a tizenöt lehetősége is, ami azonban épp egyenlő egy címmel együtt olvasott szonett sorainak számával. Csűrös Miklós leírta, hogy a három szakrális jelentésével van jelen Bertók költészetében, a világegész leírhatóságát jelöli, míg az öt tradicionálisan az embert szimbolizáló szám. A két- és a négysoros strófákból épülő versek pedig, melyek hét tagú rímoszlopokon állnak, a hárommal és az öttel leírható, kilenc ciklusba rendeződő struktúrába szerveződve olyan egészt alkotnak,

melyben a számsor első tíz tagja kivétel nélkül érintve van. Ezen számjegyek segítségével pedig már az egész számsor leírható, és ezáltal minden, ami matematikai fogalmakkal definiálható. Így pedig megteremtődik egy mind makrokozmikus, mind mikrokozmikus szinten működő poétikai rendszer (Jász Attila), és sem elvenni belőle, sem hozzáadni többé nem lehet.

Bertók döntése mellett még egy érv felhozható, és ez a sajátos és minden csodálatot megérdemlő rímtechnikával függ össze. Abból, hogy egy versben csak két rímoszlop fut végig, már sejthető, hogy a kétszer 243, azaz 486 rímoszlop között lesznek ismétlődések. Ezek az ismétlődések azonban nemhogy nem csökkentik a mű érdemeit, hanem az egyik fontos része a kötetkompozíciónak. Mégpedig azáltal, hogy az egymással kapcsolatban lévő rímek összekötik a kötetben egymástól távol eső verseket. A gyakoribb rímek ily módon akár tíz verset is összeköthetnek, de ez a tíz a másik rímoszlopon keresztül további öt-hat szöveggel kerül kapcsolatba, és így tovább. Ráadásul – mint Oláh Szabolcs felhívta rá a figyelmet (*Alföld*, 1994/4.) – az így létesülő rímszótár-háló más szerzők rímjátékaival is párbeszédhelyzetbe kerül, ami a jelentéstulajdonításnak immár végeláthatatlan lehetőségeit kölcsönzi az adott szövegeknek. Miközben a szigorodó, asszociatívabbá váló mondatfűzés szintén egyre nagyobb mozgásteret kínál az olvasónak.

A szonettek után a *Deszkatavasz*ban újra a rímtelen szabadversek kapnak teret, amiben teljes egészében benne van a szonett szorításától való szabadulás gesztusa. A 243 szonett ugyanis olyannyira kész könyvet eredményezett, ami mindenféle továbbírást lehetetlenné tesz, és nem csak Bertók számára. Ez olyan bejárt út, ami már nem kecsegtet további eredményekkel, és ezért váltani kellett. Ennek a váltásnak azonban radikálisnak kellett lennie, nem csak a szonettől mint formától, hanem még rímtől, sőt a strófikus építkezéstől is szabadulni kellett. A *Deszkatavasz* legjobb versei azok, amelyek akár a verssé, tizenöt-húsz sorrá terebélyesedő mondatok sodrását vállalják.

Nem akármilyen metafora a kötetcím, a *Deszkatavasz* sem. Egyfelől ott van a nyilván nem véletlen összecsengés az első kötet címével, a *Fák felvonulásával,* amelynek versbeli feloldása a tavaszra mutat: „ha kő repült, azt mondta: madár / tavasszal azt: / kezdődik a fák felvonulása” *(Egymás örömére)* Másfelől viszont a „deszka” sűríti az egész kötet szerteágazó motivikáját, melynek közös pontja, hogy valamiképpen a halál kérdése köré szerveződik. A „deszka” ugyanis magának a koporsónak a szinesztézikus jelölője. A „deszkatavasz” összetétel így oximoronként olvasható, hiszen egyszerre tematizálja a halálproblémát és az újrakezdés, vagy ha tetszik a feltámadás kérdéseit. Mindamellett nem mulasztja el a halál szinte fizikai jelenvalósága ellenére sem kinyilvánítani a költészet erejébe vetett hitét: „szükség lehet az utolsó / pontosan leírt / betűre is” *(Bizonytalan).*

Feltűnő az új versek között a válogatáskötetbe is bekerült *Ongürü csitáti* című vers, alcíme szerint „Ótörök-finnugor könyörgés”, amely egy fiktív nyelven, értelmezhetetlen hangsorokból épít hagyományos szonettet, ami érdekes módon a hangköltészethez van közel. Ha pedig a vers „programját” próbálnánk megfejteni, akkor alighanem a magyar előnyelveinek tekinthető ótörök és finnugor ősnyelvek imitációja és a jellegzetesen nyugat-európai versforma együttes megjelenése körül kellene keresgélnünk. Ily módon létrejött ugyanis a tökéletes szonett, ahol helyén van minden jambus, végig azonos a szótagszám és tökéletesek a rímek. Formai szempontból tehát innen valóban nincs tovább. Valószínűleg ebben az irányban nem is lesz tovább, de ezzel az egyszer

megírható verssel Bertók egy újabb, külön elemzést igénylő megszólalást vont be költészetének terébe.

A *Deszkatavasz* versei az egész életműre visszahatóan azt is megmutatják, hogy a játékosság és a komolyság menynyire nem ellentétei egymásnak. Bertók ugyanis játszik, ahol lehet, a rímekkel, a szavakkal, a szófajokkal, de még a mondattan szabályaival is. De eközben sohasem könnyelmű, a verset, és a versbeli beszédet mindig komolyan veszi, és ha ironikus is, sohasem gunyoros, hiszen iróniája eredendően önirónia. És költészetének ez az egyik kulcsa: még ott is róla szól a vers, ő van jelen a sorok között, ahol nem csak a lírai én, nem csak a grammatikai én, de egyáltalán az alany is hiányzik vagy épp megfejthetetlenül elrejtett. Bármi következzen is költészetében ezután, egy bizonyos, Bertók teljesen autonóm módon, önmaga belső kérdésfelvetéseire választ keresve fog eljutni az újabb és újabb, érvényesebbnél érvényesebb költői beszédhelyzetekig.

Bedecs László

PATAKI FERENC: KŐBEZÁRT SZÜLETÉS

„Légy fegyelmezett"

LÁSZLÓFFY ALADÁR KÖNYVÉRŐL

Lászlóffy Aladár verseskötete, a *Felhősödik a mondatokban* fekszik előttem. Az erdélyi költő nem először jelentkezett olyan verseskötettel, mely európaiságunkra, közép-európaiságunkra és emberségünkre egyszerre figyelmeztet. Általam olvasott legutóbbi kötete a *Symphonia antiqua*, Heim András grafikáival, mintha a „nyugati" emberiség eddigi történetének lírai önvallomása lett volna. Ilyen értelemben (és csak ilyen értelemben) folytatója – ez a kötet is – annak a humanista ihletettségű megszólalásnak, mely művesen vigyáz az európai hagyományra, Michelangelo, Dante vagy Mozart örökségére, hiszen – úgy tűnik – korunkban jobban kell erre a törékeny létezőre ügyelni, mint eddig bármikor. A *Felhősödik a mondatokban* azonban sokkal peszszimistább, mint a „Symphonia", mintha az időközben eltelt idő reányomta volna a bélyegét a költő világlátására és az emberiségről alkotott véleményére. Így most akként (is) olvashatjuk a költő sorait, mint Vörösmartyéit („Midőn ezt írtam") vagy Tamási Áronéit („Ez akkor történt."). Csakhogy ezek a sorok sokkal inkább az egyetemesnek érezhető, állítólag létező európai kultúra és civilizáció ezredvégi helyzetét-helyét is jelölik, illetve jelölni akarják. A szerző borúlátása mellett az emberi természet eredendő jóságába és egy bizonyos, talán isteninek nevezhető gondviselésbe vetett hite olykor már-már megmosolyogtató, mivel a költemények feltételezhető olvasója legalább annyira tisztában van jelenkori, ezredvégi helyzetével és a kozmosznak a tulajdonságaival, amelyben él, mint a borongó hangulatú versek írója.

Már az előző kötettel kapcsolatban is meglepődve tapasztaltam, de ezúttal – úgy érzem – nem hallgathatom el: vajon miért van az, hogy a szerző egyéb versei, melyeket az egyes köteteinek megjelenése között eltelt időben jelentetett meg különböző sajtóorgánumokban, rendre kimaradnak a versgyűjteményekből? Különösen érdekes ez abban a tekintetben, hogy az említett versek véleményem szerint igen gyakran poétikailag egységesebb, megformáltabb benyomást tesznek olvasójukra, mint a kötetekben megjelentetettek. Mindenesetre nem Lászlóffy Aladár az egyetlen a jelenkori magyar költők közül, akire érvényesnek tekinthető ez a megállapítás. Kovács András Ferenc éppígy kihagyja bizonyos műveit soron következő köteteiből, számomra teljesen érthetetlen módon, mint ahogy Szőcs Géza sem jelentetett meg több verseskötetet

Kortárs Kiadó
Budapest, 1998
92 oldal, 750,- Ft

ama bizonyos „utolsó” óta, jóllehet írt verseket, melyek közül néhányat például a *Ki cserélte el a népet?* című művében közölt. Lászlóffy verseivel kapcsolatban – sajnos – különösen hiányoznak ezek az említett művek, mivel valószínűleg a költő utóbbi éveinek legnívósabb alkotásairól van szó.

A *Felhősödik a mondatokban* kötet mindezzel együtt is egységesnek tűnik. A gyűjtemény verseinek hangulatából következtetni lehet arra, hogy a költemények szerzője hol vonja meg a több évezredes Európa határait, ez a vélemény azonban, mintha egy kissé megkésett lenne korunkban, melyet Umberto Eco „Új Középkor”-ként jellemzett. Ráadásul úgy tűnik, hogy bevallottan és vállaltan megkésett. A civilizáció eltűnésén való eltűnődésként hatnak a szerző sorai, miközben egy olyan világ értékrendszerét emlegetik fel, mely már régen a múlté:

A mi Anjou-kertünk már Európát virágzott
s nagyapám fogarasi juhásza is Pisában
taníttatta a fiát, Janus bátyám meg
Provence-ból hozhatott volna, feleséget,
ha nem határoz úgy, hogy Istennek szenteli
életét. Ezért csak könyveket hozatott.

A Bethlenek, Apáczai Cserék, Mentovichok, sőt – úgy tűnik – a Szilágyi Domokosok kora végleg letűnni látszik. Helyettük itt a McDonald’s, a computer, a techno, a CD-ROM korszaka, mely akár rosszabb, akár jobb, de mindenképpen *más*, mégpedig visszavonhatatlanul és visszahozhatatlanul az. Ezzel párhuzamosan sejlik fel a versekből (Madách Imre eszkimó színjére rímelőn) a „Karabach-Európa” rémképe. Azé a földrészé, melyet a kisebbségek tiportatása miatt elszabadult pokol ural éppoly igazságtalanul, mint amilyen igazságtalan volt az egyes nemzettestek politikai hovatartozásának egykori megállapítása. Lászlóffy Aladár verseiből mindenesetre a történelmi tényeket rezignált nyugalommal figyelő, de nemzeti örökségére és hovatartozására büszkén vigyázó személy portréja rajzolódik ki, olyan alkotóé, aki felelősnek érzi magát az anyanyelvi megszólalás aktusának minőségét illetően.

Már rács se őriz, szerte mégse széled
e társaság, ismeri jól a széled
és hosszad is, ó maradék hazám –
és ezt már fegyelemnek mondanám.

A versek erős kontúrokkal rendelkező másik csoportja a személyes líra körébe sorolható. A lírai én hétköznapi léttapasztalatát verssé érlelő költői szólalás úgy küzdi le a témaválasztás triviális voltából adódó közönségességet, hogy az örökkévaló pillanatba, a mindig tartó mostba helyezi a vers megszületésének pillanatát, mely adott pillanat szinte mindig megegyezőnek (avagy a megegyezés látszatát fenntartani kívánónak) tűnik az éppen aktuális léttapasztalat időpillanatával. Ekképpen igazolódhat a költemények témájának, hangulatának poétikai jogosultsága. Ilyen vers a *Nyitott ablak*, a *Múzeum-város téli alkonyatban*, a *Színház a kórházablakon*, az *Idill* vagy *A pontos idő* Profán, hétköznapi gondolatok éppúgy megjelennek ezekben a költeményekben, mint a fehér papírtól való, immár talán Mallarmé hagyományosnak nevezhető félelem, mely Lászlóffy Aladár lírájában nem is meghökkentő módon ugyanennek az üzenethordozónak a tiszteletével párosul. Az *Ólomorgona* című vers az előzőekkel párhuzamosan a Gutenberg-galaxis búcsúztatójaként is értelmezhető. Makacs hitvallás a könyv, a kézirat, a nyomtatott szó jövője mellett.

Jöhet idő, hogy kinn a nyelv alatt
elfogy az ösvény, palló beszakad,
a magán-hangzó magyari szavak
elkeveredve mássalhangzanak,
jöhet Heródes-karácsony, lehet
legyilkolni a gyermek-könyveket.

De minden könyvet, minden szót soha.
Erre volt jó az ólomorgona.

Apokaliptikus ezredvégi látásmód párosul az emberi kultúra értékeit számbavevő, de ígéretes folytatást már nem nagyon remélő költői magatartással Lászlóffy Aladár legutóbbi kötetében. Pesszimista a – feltehetőleg a szerzőtől származó – hátlapszöveg is. Az olvasó azonban remélheti, hogy talán nem valósulnak meg a kolozsvári költő szavai: „Lemegy a poézis? Másodszor nem lesz világ sem."

Kelemen Zoltán

PATAKI FERENC: LUCA

„Evilága a vers"

FRIED ISTVÁN TANULMÁNYAI BAKA ISTVÁNRÓL

A Baka István költészetéről írott tanulmányait *Árnyak közt mulandó árny* címmel összegyűjtő Fried István egyhelyütt megjegyzi, hogy újabban elfogadott gyakorlattá vált a versek alatt lábjegyzetben közölni a költő rövid életrajzát, mintegy afféle kapaszkodót is adva a versek megértéséhez. Lábjegyzet helyett itt, ennek a rövid írásnak az elején hadd foglaljam össze pár mondatban azt, mit kell tudnia annak, aki Fried István kötetét érteni akarja. Kezdem a kezdetek kezdetén: Baka István Szekszárdon született 1948-ban, egyetemi hallgatóként került Szegedre, magyar-orosz szakot végzett, az orosz irodalom iránti érdeklődése meghatározta műfordítói munkáját, s hatott költészetére is. Szegeden vált elismert költővé, itt élt haláláig, 1995-ig, de nem lett szegedi költővé a kifejezés Juhász Gyula-i értelmében, ő mindig inkább szekszárdinak vallotta magát, időnként visszahúzódott szülővárosába, írni-pihenni, de alakja hozzánőtt Szegedhez, a város „irodalmi közéletében" hangsúlyosan jelen volt, ami azt jelentette, hogy voltak páran, akik betértek hozzá a Kincskereső szerkesztőségébe, s hogy voltak páran, akikkel beszélgetni tudott. Költészete a hatvanas évek végétől bontakozott ki, jó ideig azonos utat járt nemzedéktársaival, talán csak a képalkotáshoz való következetes ragaszkodása egyénítette. Aztán – véleményem szerint műfordítói munkái révén is – átalakult a költészete, egyre egyénibb hangot kapott, a korábbi történelmi szerepversei helyére egészen sajátos áttételek révén vallomásos szerepversei kerültek, betegsége tragikus erőt adott ezeknek a verseknek. A kilencvenes évek elején már az egyik legelismertebb magyar költő és műfordító, halálakor jó páran tudták, hogy ki távozott közülünk. Versei megjelentek összegyűjtve és az Unikornis Kiadó által gondozott magyar költészeti kincsestárban is. Halála után pár irodalmi folyóirat tematikus számot adott közre életútjáról, költészetéről, ám azt hiszem az irodalmi „birtokbavétel" még csak most kezdődik el, noha versei aligha kaphatják meg végleges értelmezésüket, mert gazdagabbak minden leírásnál, bemutatásnál. A mi nemzedékünk Baka István sorsában és költészetében figyelte meg azt, amit Radnóti vett észre József Attila halála után: a halál különös fényt ad a verseinek, véglegessé, megváltoztathatalanná, s az időben gazdagodóvá formálja őket... Baka versei túllépnek az aktualitásokon, az irodalmi és politikai mozgalmakon, az emberről és annak küzdelmeiről szólnak – nem múló érvénnyel...

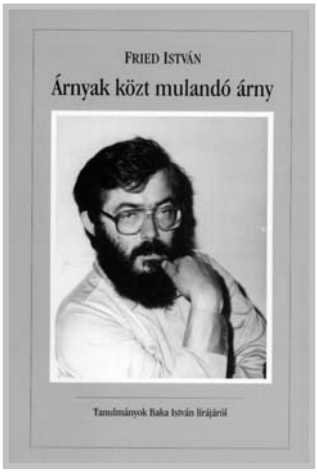

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 1999
206 oldal, 640,- Ft

Fried István, a szegedi egyetem tanára Baka István életében több dolgozatot tett közzé a költő verseiről, köteteiről – mostani könyvében ezek a dolgozatok kapnak helyet, s hozzájuk társul a Tiszatáj Baka-emlékszámában közreadott, az *Egy és megkettőzöttség* című *összegzés*. Amikor Fried elkezdett Bakáról írni, Baka István már ismert költőnek számított, de nem volt még kanonizált költő. Azt hiszem kanonizált költővé nem is vált, nem bírta volna elviselni a kiosztott szerepeket, ám tény, hogy egyre többet hivatkoztak rá, egyre ismertebbekké váltak versei, s egyre több írás is jelent meg köteteiről. Ezek között az írások között jutott fontos szerep Fried István dolgozatainak: az irodalomtudomány eszközeivel több fontos jelenséget elemzett-értelmezett, így járult hozzá Baka költészetének megismeréséhez. Nem portrét rajzolt, nem pályaképet írt, a szó szoros értelmében irodalmi jelenségeket, párhuzamokat, motívumokat tárt fel, írt le. Ha egyszer pályakép, „monográfia" íródik majd Bakáról, akkor látjuk majd azt, hogy milyen fontosak is ezek a mélyreható és alapos elemzések. Fried István az összehasonlító irodalomtudomány professzora – tudásával, felkészültségével olyan összefüggéseket vett észre, amelyek más előtt könnyen feltáratlanul, értelmezhetetlenül maradtak volna. Soha nem végleges képet rajzolt Bakáról, jól tudta, hogy formálódó, bontakozó, fejlődő pálya a Bakáé, így a végleges értelmezések helyett inkább megjegyzéseket, következtetéseket fogalmazott meg, s figyelte, hogy a költő pályája merre megy tovább, milyen új jelenségek hívódnak életre. Az általunk már ismert távlatból, a halál távlatából megdöbbentő, hogy még az utolsó időszak verseiben is érzékelte a továbblépés, a kibontás, a költői-logikai rendszer továbbfejlődésének lehetőségét, mondván: *„belépve a hagyománytörténésbe a hagyománnyal folytatott vita új alakzatok létrehozására késztetheti a lírikust."* Másutt pedig azt emelte ki, hogy az *Üzenet Új-Huligániából* című versben *a „továbblépés lehetőségeit"* is fölfedezni véli...

Fried István létezési terét – ha szabad ezt a kifejezést használnom – szellemi értelemben mindenképpen a motívumok szinte az egész világirodalmat behálózó sora rajzolja ki. Tisztában van azzal, hogy *„a tárgyak, a motívumok az egész világirodalmi folyamatot át- és befogó sort alkothatnak"*, ám mivel látja azt is, hogy ennek következtében szinte minden mű minden művel rokonítható lenne, jónéhány megszorító megjegyzést tesz, s ugyancsak jónéhány elemzéssort gondol végig, míg eljut annak a megállapításáig, hogy Baka valóban archetipikus módon kezeli az általa megszólaltatott figurákat, s archetipikus módon láttatja az általa megjelenített helyzeteket. Ezekben a különböző és egymástól formailag elváló tanulmányokban (gyűjteményes kötetről van szó!) egységes gondolatmenet mutatkozik meg, s a főbb megállapítások ennek az egységes gondolatmenetnek képezik a részét. Az alábbiakban azokat a megállapításokat próbálom kiemelni, amelyek a számomra (de talán nem csak a számomra) fontossággal bírnak.

Az első kiemelendő megállapítás Baka István költészetének „rendszertani" helyére vonatkozik. Baka ugyanis úgy volt modern – modern? posztmodern? – költő, hogy költészetének számos elemében felidézte a klasszikus költészetet is. E jelenség kapcsán írja Fried: *„tudatában volt ugyan – költészetének tanúsága szerint – a korszakváltásnak, a korszakküszöb átlépése sürgető igényének, poétikai elveit tekintve azonban mintha az utómodernség eszköztárát vélte volna a leginkább megbízhatónak én-hasadtsága, vagy ami evvel azonosnak tetszik, én-sokszorozódása verssé formálására. ...a verset nyelvek találkozásává képes avatni, s e líra az életmű legjobb darabjaiban olyan kultúratörténéssé válik, amely szuverén módon emeli be egy másik (nyelvű) kultúra tapasztalatait a maga versvilágába*

(mint az a Pehotnij-versekkel megtörtént).” Pontos szavak, sokat fogják még idézni őket...

A másik lényegi megállapítás a költőnek a verséhez való viszonyára vonatkozik. Korszakhatáron élünk, szó volt erről az előbb kiragadott szövegrészletben is, korszakhatáron, amikor a vers léte is megkérdőjeleződik, s már régen nem úgy jelenti a cselekvést, ahogyan mondjuk a tizenkilencedik században jelentette. Ebben a helyzetben a költő a gyakorlati cselekvés kedvéért lemondhat a költészetről, eltávolodhat tőle, abbahagyhatja az írást, vagy – átlátva a helyzetet, ironikus távolságot teremthet verse és műve között, harmadik esetben pedig magát a verset ruházhatja fel a teljesség jellemzőivel, s így a vers válhat a világává. Ez utóbbi történt Baka Istvánnál is, s ez sokat megmagyaráz a költő mindennapjaiból is, a való világban való botladozásaiból – miközben elvi jelentőségű kérdésekben mindig következetes álláspontot képviselt –, de abból is, hogy szinte élete utolsó pillanatáig, önmagát, betegségét a kívülről néző ember szemével is tudta figyelni. Erre utal Fried István, amikor a következőket mondja: *„A vers* – a *Háry János búcsúpohara* című versről van szó, F. L. – *Háry Jánosának keserű szójátékra, szinte anagrammára is telik ironizáló tudatából..., a halál zord mindenhatóságát a lét rendjébe állítja, súlyos és közönséges egyensúlyával illeszti be élete világába, a* lábomhalálom *rím fogcsikorgatóan játékos kongása”,* később pedig erre a rímre utalva mondja a következőket: *„Ahol a 'halálom' is csupán rím, vagy elsősorban rím, ott az öntudatában erős szubjektum jelenlétét tapasztaljuk, a mulandóságnak mindennapos tudomásul vétele a létfelejtés ellen munkálkodik.”* Ez a meditáció-sor készíti elő végleges megállapítását: *„evilága versszerű, evilága a vers.”* Másutt ehhez még hozzáteszi: *„Miközben épül a REND, Baka létének háza a verseiből épül...”*

Fried István harmadik fontos megállapítása Baka alakmásaihoz, szerepverseihez kapcsolódik. Ismeretes, már Baka pályájának kezdetén megjelentek az ún. azonosuló-megidéző szerepversek, főképpen történelmi-kultúrtörténeti szereplők, helyzetek megidézése révén. Később Liszt Ferenc, Széchenyi István, Ady Endre megidézésével az ilyen jellegű versek költészetének legjellemzőbb darabjaivá váltak, pályája utolsó szakaszában viszont a korábbiakhoz képest új típusú szerepversek jelentek meg, nem történeti jelentőségű, hanem inkább hétköznapi figurákhoz kapcsolódva. Baka ennek a „teóriáját” is megteremtette: önmagát nem tartotta érdekes egyéniségnek, inkább annak a lehetőségét kereste, hogy önmagát megemelje mások alakjának felidézésével. *„Szerepjátékos vagyok, ezek különböző maszkok, és az embernek mindent végig kell próbálnia... Minél határozottabb az álarc, annál személyesebb. Az én személyem nem jelent semmit az embereknek. Középszerű minden tettem és gondolatom. Egy valami talán nem az: hogy én meg tudok bizonyos dolgokat fogalmazni... Mitológiai és történelmi személyekhez kötök, akiknek van már jelentéstartományuk”* – mondta. Hadd tegyem hozzá ehhez a költői önjellemzéshez, hogy ezeknek a jelentéstartományoknak a felidézésével Baka önmagáról is sokat elmondott... Fried István két vonatkozásban is foglakozik a szereppel, maszkkal. Egyrészt az én-költészet megújhodását figyeli bennük, mondván, hogy *„költeményei tanúskodnak a lírai jellegű versszerűség megújulása mellett... Baka István számára a 'szerepvers', az 'idegen' jelmezbe bújás nem egyszerűen énrejtő-álcás reagálás a mind kevésbé körülírható érzéki 'valóság'-ra, hanem lényegében azonosulási gesztus: az irodalom, a költészet, a művelődés által feltárt, ismertté tett világokra reagál olyképpen, hogy a megszólalás különféle lehetőségeiben a maga helyzetét és tapasztalatát, világérzékelését és világtudását mutatja föl”*. Másrészt érzi en-

nek a szerepjátéknak a bonyolultságát, drámaiságát és tragikusságát is, ezért írja, hogy „*verse középpontjába emeli maszk és szerep lényeggé, önálló 'státussal' rendelkező költői alakká építésének 'drámáját'*”. Igen, drámává változott ez a költészet, az önmegőrzés kísérletének és a pusztulásnak a tragikus ütközésévé, drámájává. Feltehetően ez a drámaiság élteti ma is Baka István verseit...

Csupán néhány motívumát emeltem ki annak a motívum-rendszernek, amelynek segítségével Fried István Baka István verseit elemezte, értelmezte, motívumait nyomon követte, ám talán sikerült érzékeltetnem, hogy tanulmányai immáron megkerülhetetlen segítői lehetnek azoknak, akik Baka István költészetének sajátos vonásait akarják megtalálni. Összegyűjtésük nem csupán egymás mellé emelte ezeket a tanulmányokat, hanem „meg is emelte” őket: együtt többek, mint ahogy eddig a folyóiratokban önmagukban álltak: nem csupán egy nagy költő megértésére tett kísérletek, hanem arra is példát adnak, hogy a jelentős költészet az irodalomtudomány eszközeivel értelmezhető és megérthető...

Füzi László

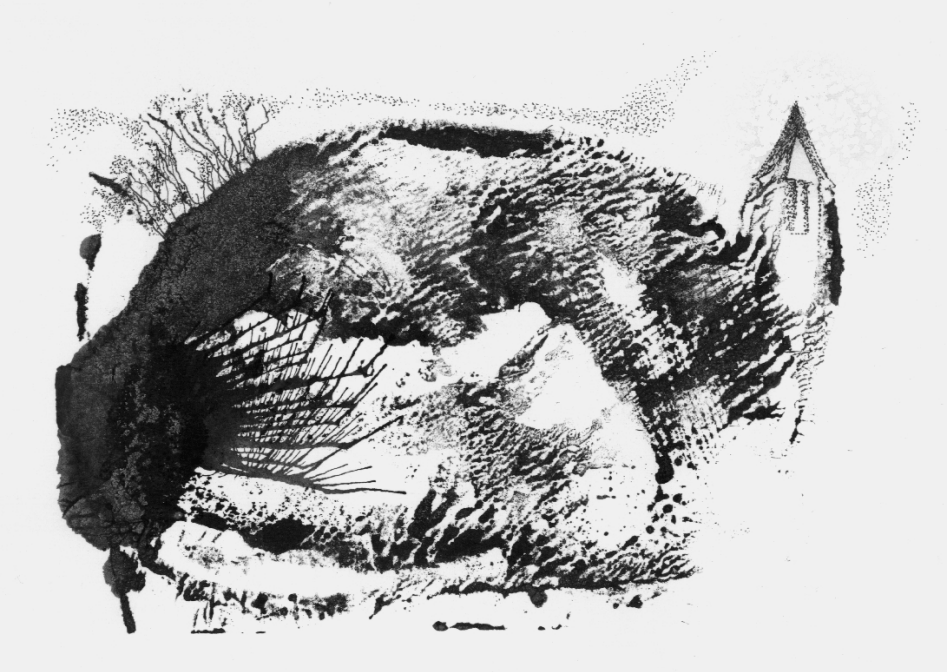

PATAKI FERENC: FEHÉR KARÁCSONY

„Kultúrtörténések" Baka István verseiben

FRIED ISTVÁN: ÁRNYAK KÖZT MULANDÓ ÁRNY

„Ha kifelé bezárul minden út, / Itt legbelül lesz tágasabb a tér..." – írja Baka István egyik kései versében, a *Vadszőlő*ben. A Baka-versek e tágas, belső terét, amely kulturális tér is egyben, vizsgálja Fried István tanulmánykötetében. A szerző szándéka szerint nem monográfiát akar írni, a hét tanulmányban azonban Baka István költészetének legfontosabb motívumait elemzi, feltárja a versek kulturális kontexusát, hű portrét rajzol a maszkok mögé rejtőző és a maszkokban önmagát felmutató lírai énről. A könyv tulajdonképpeni tárgya Baka utolsó három kötete, az 1990-es évek érett versei; s Fried István ezzel a választásával akaratlanul is értékítéletet mond; vagyis Baka költészete akkor válik a magyar irodalomban meghatározóvá, mikor létjogosultságot nyernek azok az „utómodernre" (Fried szívesebben használja ezt a szót, mint a posztmodernt) jellemző poétikai eljárásmódok, melyekkel mintegy rehabilitálódik a költő nyelv- és világteremtő ereje, mivel már nincs értelme, hogy a költészet önmaga céljain és eszközein kívül más, „külső" célokra és elvárásokra is reagáljon.

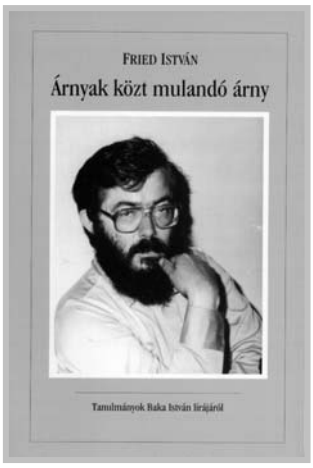

Számomra Fried István könyvének legszimpatikusabb vonása, hogy szigorúan csak az irodalomról szól; benne az irodalom és a hozzá kapcsolódó elmélet ugyanakkor nem zárt rendszer, nem is kinyilatkoztatás vagy prófécia, hanem eleven folyam, amely a szó szoros értelmében mind a versben, mind az interpretáció folyamatában „megtörténik", s ily módon az olvasót szintén kalandozásra, felfedezésre csábítja – a Baka-versen innen és túlra, a kultúrtörténet tágas terében. Már a kötet bevezető tanulmánya, amely a magyar költészet állapotát elemzi az 1990-es évtizedben, az értelmezés szabadsága mellett száll síkra. A mai líra jellemzői közül két törekvést állít előtérbe, melyek többek között Baka lírájában is meghatározóak: a magyar helyzettudat és a világlíra idő- és térbeli egyeztetésének kísérletét, valamint a líra objektivizálására irányuló akaratot. Fried István másik érdeme, hogy rendkívül óvatos a minősítésekben. Mikor a ciklusképző szándék egyre gyakoribb megjelenéséről beszél a mai magyar költészetben (Kovács András Ferencnél, Visky Andrásnál és másoknál), nem kívánja eldönteni, hogy főtendenciáról van-e szó vagy időleges irányzatról. Hiszen minden feltevést a szövegekből kiinduló vizsgálatnak kell igazolnia.

A Baka-értelmezések sorát a *Caspar Hauser* című versről írott tanulmány nyitja, az *Árnyak közt múlandó árny*, amely egyben a kötet címadója is. Baka versvilágának a lényegét a következőkben fogalmazza meg: „... Baka István költői világáról akkor kapunk talán megbízhatóbb információkat, ha nem kizárólag

Tiszatáj Könyvek
Szeged, 1999
206 oldal, 640,- Ft

a költők, elődök példaképek radikális poéta-értelmezőjeként, hanem a költők, elődök, példaképek költői világának „megértő" átírójaként, csöndes vitapartnereként, még pontosabban szólva: az általuk emberi léthelyzetek paradigmatikus esettanulmányaként feldolgozott alakok, tárgyak, motívumok újra-elbeszélőjeként, egyszóval: a motívumok belső szerkezetének újragondolójaként látjuk." (43.) Ebből az előfeltevésből kiindulva értelmezi Baka „szöveguniverzumát", amely megteremtette a maga „világirodalmát". Adott tehát a „kultúrtörténés" színtere: a vers a maga *előszövegeivel* (a *Caspar* Hauser esetében, ahogy Fried István finoman felfejti, Novalis, Verlaine, Trakl, Juhász Gyula versei és Jacob Wassermann regénye) és *utószövegeivel* – lábjegyzetben közli a szerző, hogy Balla Zsófia 1998-ban *Caspar Hauser-variációk* címen írt verset (majd később e versnek párja is született), Baka István versét választva kiindulási pontul. Szemtanúi lehetünk a keletkező szövegek végtelen kultúrtörténeti folyamának, s miként az utószöveg megjelenése is bizonyítja, Fried István választott módszere – az intertextualitás – hitelességéhez nem férhet kétség.

A *Baka István hetvenkedő katonája. A tragikus Háry János* című tanulmány a magyar irodalom és a világirodalom kontextusában tárja fel Baka Háry-ciklusában a NIX-képzet forrásait („*A Nix-be ejt le prüsszentő halálom*"– Háry János bordala), amely a Semmi-Minden lényegi azonosságán alapul. Az értelmező bátorságára vall az az első pillanatra meghökkentőnek tűnő feltételezés, mely szerint a *Háry János búcsúpohara* nem áll oly messze Adrian Leverkühn kozmogóniai elképzeléseitől sem Thomas Mann *Doktor Faustus* című regényéből. Ezzel párhuzamban a verselemzés folyamatában Fried István mintaszerűen mutatja be Baka poétikájának egyik lényeges eljárásmódját, az interiorizálást, vagyis azt, ahogy a költő a külső világteret szinte rilkei módon belső világtérré *(Weltinnenraum)* alakítja át, melynek következtében értelmet nyer a meglepő Leverkühn-párhuzam: „Baka a külső világ vaskos leírását poetizálja át egy belső világ víziójává, miként Leverkühn a maga tengermélyi és világűrbeli utazását (csakhogy Baka versbe, Leverkühn zenébe kényszeríti a víziók és a hallucinációk széttartó elemeit). Tér és idő ekképpen zsugorodik emberi léptékűvé [...], ugyanakkor tágul ki, lesz világteremtéssé..." (71.) E tanulmány szintén hozzájárul a Baka István költészetében domináns *szerepvers* fogalmának elméleti tisztázásához, valamint az *öntudat* versteremtő erejének bemutatásához.

A *Sztyepan Pehotnij testamentuma* című kötet értelmezése áll a *Van Gogh szalmaszéke* című tanulmány középpontjában. Sztyepan Pehotnij, az „alterego", a „dvojnyik" Fried interpretációjában sajátos lélekvezető: „...kalauzzá válik, aki a *benső világtér* labirintusában igazít el, mert vezetője a zene, az irodalom, amely a létfelejtés ellen vívott küzdelem tere felé irányítja az Európa évszázadait meg az örök száműzöttség évezredeit állandóan, tehát a pillanat jelenében átélő, az ittlétbe kényszerítő, a nyelv foszló lehetőségeibe fogózó *(magyar)* peregrinust." (82.) Ugyanakkor feltűnő, hogy a tanulmányban kevéssé kidolgozott az orosz irodalmi kontexus, annál inkább az európai zenei és filozófiai. Úgy gondolom, hogy az orosz kultúra „bensővé tétele" a Sztyepan Pehotnij-ciklus egyik meghatározó eleme és elve, sőt, életrajzi tétje – különösen a Mandelstam-, Brodszkij- és Hodaszevics-fordítások után a saját versbe szervesen beépülő, „idegen" motívumok okán –, e nélkül nem tárható fel teljességében a szöveg intertexusa. A tanulmány egyik lényeges, apró megfigyelése is mindenképp közzétételre méltó, már csak azért is, mert bizonyítja Fried István minden részletre kiterjedő, finom elemző készségét: a filozófiai és zenei összefüggések felfejtése során még azt is észrevette, hogy a ciklus verseiben gyakran felbukkan a Baka-név ana-

grammája. A tanulmány végkövetkeztetésével egyébként fenntartások nélkül egyetérthetünk: a Sztyepan Pehotnij-kötet, mint a költői létmegértés összegezése, küzdelem az autentikus beszédért, vízió erről a világról, „a napjainkban még lehetséges költészetről, amely az összes eddig volt költészet továbbgondolása". (108.)

A *Baka István benső világtere* című tanulmányát Fried István a költő utolsó kötetének, a *November angyalá*nak szenteli. A megrázó erejű utolsó versek (többek között a *Pygmalion* és a *Carmen*) hiteles értelmezésének kulcsát Fried a megtartó emlékezet bakai paradoxonában véli felfedezni. Rendkívül fontos az a megállapítás, amely a versek halálközeliségének élményét írja le, vagyis azt a folyamatot, amely ezt az élményt költészetté változtatja át: „Az emlékezet összetartó ereje is véges, a kezdet és a vég a körülmények hatalmát igazolja; mégsem vereségtől vereségig ível a költő, a költészet, a vers útja, hanem a megélt vég felől szemlélt úton halad a felismerések, a ráismerések és így a dolgok-tárgyak világa felé, a kulturális emlékezet irányában". (116.)

Fried István kötetének számos érdeme közül az is kiemelendő, hogy mindig az elemzés tárgyát képező vers vagy versek határozzák meg az alkalmazott műértelmezési stratégiát, melynek segítségével elindítja a „kultúrtörténéseket". Jó példa erre a *Puskin és Baka István Sellője* című etűd, amelyben a pszichoanalitikus megközelítési módszer szöveghez illő fogalmait és szimbólumait használja fel eredményesen, s mond újat nem csak a Baka-versről, hanem Puskin *Sellő*jéről is, az orosz irodalomban oly fontos, női princípiumhoz való visszatérésként értelmezve a költeményt. Baka *Sellő-szonett*je Fried szerint szinte ott folytatta, ahol Puskin abbahagyta: ám míg Puskin a történetet a szimbolikusba, a regébe csengeti ki, addig Baka önéletrajzi mítosszá növeli.

A kötetet összegző tanulmányában (*Egy és megkettőzöttség*) Fried István már a költő halála után megjelent *Tájkép fohásszal* című kötet alapján tesz Baka lírájának egészét érintő, elemző megállapításokat, melyek megszívlelendők a további kutatások szempontjából is. A természet és költészet összefüggéseit vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy a „tájban bolyongó költő" hitbéli hányattatásainak igazi tétje a „költői írás révén föltalálható tökéletes nyelv". Tehát Baka úgynevezett „istenes verseiben" célszerűbb allegóriát vagy jelképiséget keresni, mintsem a vallási-teokratikus világképre utaló ideologikus vagy mitologikus tartalmat. Baka a „versek Istenét, a költő Istent" szólítja meg, a látomását vetíti ki a kozmoszba, amely számára nem más, mint az irodalom, a nyelv által körülhatárolt tér. E körülménnyel függ össze az is, hogy a Baka-versekből kibomló lírai ént a megszólalás tétje mellett az alakváltoztatásban rejlő esélyek foglalkoztatják igazán. Fried Istvánnal egyetértve, én is azt gondolom, hogy a kutatásnak Baka lírájában mindenekelőtt a maszkok, díszletek és jelmezek feltérképezésére és magyarázatára kell irányulnia. Egyébként érdekes lenne, ha a jövőben egy tipológiai vizsgálat feltárná a mai magyar költészet szerepverseinek sajátosságait, melyben bizonyára Baka István költészetének is kiemelt hely jutna, s amely egyúttal hozzásegítene ahhoz is, hogy árnyaltabban tudjuk meghatározni lírájának egyediségét az irodalmi folyamatban.

Baka István már több mint négy éve nincs közöttünk. A veszteséget gyógyító idő azonban arra is kötelezi értelmezőit, hogy az emlékezésen túl, a külső – nem irodalmi – körülményektől immár kellő távolságot tartva, egyedül költészetének immanens valósága legyen a vizsgálat tárgya. Fried István könyve – mind a szándékot, mind a megvalósulás színvonalát tekintve – az első fontos lépés ezen az úton.

Szőke Katalin

„...a felemás zoknim én vagyok"

BAKA ISTVÁN: AZ IDŐ TÉRKÉPJELEI

Baka István a kilencvenes évek elején nemcsak verseket, hanem tárcákat, portrévázlatokat is írt. A napi- és hetilapokban megjelent írások bizonyítják, hogy – költészetéhez és prózájához hasonlóan – Baka publicisztikája is figyelemre méltó, kiegészíti és árnyalja a költőről és műfordítóról alkotott képet. A kötetben olvasható szövegek alapján kijelenthetjük, hogy Baka István nem volt újságíró: a publicisztikát is ugyanolyan esztétikai mércével mérte, mint a költészetet, és az önmaga által kiszabott művészi követelményeknek megfelelően írt tárcát vagy tárcanovellát. Mégis: sokkal személyesebb ezekben az írásokban. Nem ölt maszkot, mint verseiben; nem bújtatja (lánc)metaforákba, hasonlatokba érzéseit; ironikus-önironikus szemlélettel közelít a kevéssé mulatságos, egyáltalán nem kacagtató kérdésekhez, élethelyzetekhez is. Bombitz Attila fejtette ki Baka publicisztikájáról szóló tanulmányában: „A lírikus bonyolult metafora-világával, a prózista mesélő hasonlat-világával szemben a publicista egy eltűnt, mostanra újból divatját élő anekdotavilágot támaszt fel, és legyen bár mégoly súlyos is olykor mondanivalója, könnyed hangon, lényegretörően, szabadon adja elő azt is." (*Forrás*, 1996/5. 81.)

Az idő térképjelei című kötet – melyet Bombitz Attila válogatott és rendezett sajtó alá – öt „felvonásból" áll, akár a klasszikus drámák: *Az orosz irodalom mártíriuma, Portrévázlatok az orosz költészetből, Alakok és művek, Kortársaim, Történetek.* Az első fejezetben az orosz irodalomtörténetet kiegészítő írásokat találunk. 1991 szeptemberétől 1992 februárjáig – zömmel – a Délmagyarország hasábjain jelentek meg az orosz nyelvű irodalom kevésbé ismert művészeiről szóló szövegek, melyek Puskin, Dosztojevszkij, Gumiljov, Jeszenyin, Mandelstam, Cvetajeva, Hodaszevics, Arszenyij Tarkovszkij, Szosznora, Brodszkij, Tomas Venclova, Gennadij Ajgi alakját idézik. A kötet nyitódarabjában *(Ki ölte meg Puskint?)* a kultúra egyetemességére és határok nélküliségére figyelmeztet: „A mi tájainkon a rendszerváltások azzal járnak, hogy nemcsak a fürdővizet öntik ki a gyerekkel együtt, hanem gyakran még a fürdőkádat is utánahajítják. Ez történt 1948 után a nyugati civilizáció értékeivel és intézményeivel, s ez zajlik manapság a »barbár« kelettől való elfordulás jegyében, különös tekintettel mindarra, ami orosz, azaz »szovjet«, halott e két dolognak vajmi kevés köze van egymáshoz [...]."

Baka István szenvedélyesen szerette az orosz irodalmat. Kedves költője volt „a szimbolizmus diadala idején jelentkező" Hodaszevics „ironikus világfölé-

Élő Irodalom – Jelenkor Kiadó
Pécs, 1999
128 oldal, 990,- Ft

emelkedettségét" csodálta és irigyelte; igyekezett megfejteni Cvetajeva és Arszenyij Tarkovszkij (egy idősödő nő és egy fiatalember) kapcsolatának titkát. Szosznoráról megállapította, hogy „a villoni sors és a modern ember életérzése ötvöződik alakjában". Jeszenyin öngyilkossága kapcsán megjegyzi: „...az elpattanó idegeket ő maga feszítette túl..., de minek erről beszélni? Aki verset ír, önmagát égeti – szép csendesen, idejében lecsippentett kanóccal, mint Goethe vagy Arany János, vagy mindkét végéről, rohamosan fogyva, mint Jeszenyin és József Attila." Akár fájdalmas önjellemzésnek is tekinthető e néhány sor...

A kötet középső egységének élén a *Döbling* című vers ihletőjéről, Széchenyi Istvánról vall a költő. „A legnagyobb magyarhoz" fűződő élményeit a „Széchenyi István pokla a mi poklunk" kijelentésben összegzi. A történelem és az irodalom mellett a zene is meghatározó szerepet játszik Baka István életében. Leonard Bernstein Mahler-felvételeit hallgatva az első találkozás élményét eleveníti fel: „Szokol rádiómból egy primitív orsós magnóra vettem fel – merő kíváncsiságból – a *III. szimfónia* első tételét. Visszajátszva ugyanúgy hangzott, mintha szappanosdoboz-zörgést vécécsésze-zubogással próbálnánk visszaadni, amit viszont így is sikerült kihallanom ebből a hörgésből-vartyogásból, még így is lenyűgöző volt". A zene és az irodalom olyan szoros egységet alkot Baka István írásaiban, hogy az sem meglepő, ha Mahler-művet Rilke-elégiával állít párhuzamba, ha Lorca kapcsán Manuel de Falla és Szokolay Sándor neve kerül elő, ha szülővárosáról, Szekszárdról szólva az álmában együtt sétálgató Babits Mihály, Mészöly Miklós és Liszt Ferenc alakját idézi.

A *Kortársaim* című fejezetben Baka István pályatársai tűnnek fel egy-egy személyes hangvételű írásban. Kormos István, Hervay Gizella, Balla Zsófia, Tóth Bálint és a „szegedi klán" három tagja, Petri Csathó Ferenc, Szepesi Attila, Zalán Tibor. Valamennyi portrében közös, hogy egy-egy konkrét élmény adja a gondolatmenet alapját. Balla Zsófiával például akkor ismerkedett meg, amikor egy „ikarusznyi fiatal magyar író indult Kolozsvárra, hogy az erdélyi nemzedéktársakkal – nemcsak magyarokkal, románokkal is – találkozzék". Hervay Gizelláról – „az árvaság költőjéről" – szólva lelkiismeret-furdalását említi: „Engem megkért, vigyem ki a Maros-torkolathoz [...], neki látnia kell, hogyan találkozik a Tiszával. Én meg már belefáradtam Gizi lobogásába, és azt mondtam: – Majd máskor, lesz még rá idő! – Sohasem bocsátom meg magamnak, hogy nem teljesítettem a kívánságát."

Hogy az irodalom–zene–képzőművészet „szentháromsága" teljes legyen, Pataki Ferenc festőművészről is képet kaphatunk. Baka István több kötetének borítóját a festőművész-barát képei díszítik. Baka értékelése szerint „Pataki Ferenc festményei műalkotások. Tehát: aki szeretettel közeledik feléjük, beléphet a képbe, bejárhatja vörösen-sárgán izzó vagy acélhideg kék tájait, együtt álmodhatja a piktorral a gomolygó álomalakokat, ihat a borából, megtörheti a kenyerét."

Az Ilia Mihályról szóló töredékben Baka arról vall, hogy tanára „alig észrevehető, de határozott szellemi irányításának" köszönheti, hogy nemzeti költő lett („ehhez némi ezoterikát és ateizmust elegyítve"), és azt is megtanulta mesterétől, hogy „magyarnak lenni ízlés kérdése is, nemcsak elhatározásé, hogy ezért »ebbe« mégsem lehet úgy belépni, mint egy pártba". Baka szól arról is, hogy Ilia Mihálytól kapta a legtöbb levelet, annak ellenére, hogy ugyanabban a városban laktak: „...azt hiszem, időnként kileste, mikor nem vagyok bent a munkahelyemen, s gyorsan bedobott az újságosládába egy-egy öt-tíz soros episztolát, amellyel új és páratlan műfajt alkotott a magyar iro-

dalomtörténetben: a levél-epigrammát". (A *Tiszatáj* 1996. szeptemberi Baka-emlékszámából kiderül, hogy a költő is szívesen írt vidám, verses üzeneteket, „episztolákat" munkatársainak; néha Horatius, Majakovszkij vagy Zrínyi Miklós stílusában, néha pedig a szavakkal vagy akár a magánhangzókkal is takarékoskodva.)

A kötet zárófejezetében összegyűjtött történetek közül a *Felemás zokni* önironikus-ironikus soraiban Baka István személyiségének érdekes vonását fedezhetjük föl: „Igen, a felemás zoknim én vagyok. Egyik zoknim a fény, a másik a sötétség. Egyik zoknim a jin, a másik a jang. Egyik zoknim hagyománytisztelő, a másik avantgárd. Ezért estére az egyik lábam nemesen érett, a másik fiatalosan nyers illatot áraszt. Az egyik zoknim népnemzeti, a másik szociálliberális. Még a lyukak sem egyformák. [...] Felemás zoknim politikai és művészi hitvallás; pólusai vannak, de ezek a pólusok nem különülnek el jobb-, illetve baloldalira. (Cipő esetén, bizony, már színt kell vallani!)"

Hasonlóan személyes, ám ezúttal fájdalmas élményeket elevenít föl *Az álomgyűjtő* című írás, amely arról is tanúskodik, hogy Baka István súlyos betegsége alatt is megőrizte humorát. Műtétjére a *Felemás zokni*ban is fellelhető iróniával emlékezik vissza, ám most – éppen a betegség és a halál fenyegető képei miatt – fájdalmas grimaszba torzul arcunk. Az altatóorvos talán álmokat gyűjt, s éppen a költő okoz neki csalódást azzal, hogy álomtalanul tér vissza az ébrenlétbe. „Mert a költők [...] állandóan álmaikkal bíbelődnek, s az álmok ébrenlétük minden percét kitöltik. Ezért aztán az alvás – sőt, az altatás – idejére már semmi sem marad belőlük, elálmodták ébren valamennyit."

Bakó András történetei parabolák. A szerző öreg barátot teremtett magának, aki talán önnön lelkének másik fele, talán a maszkok, alteregók kalitkájába zárt, ám az elfojtásra lázadással, a lélek legmélyebb üregeinek felfedezésével és napvilágra hozatalával felelő valódi énje. A *Válami van...* című írás a múltidézés misztikus bűvöletében keletkezhetett, és a letűnt korok szellemisége utáni nosztalgia hívhatta elő a prédikációnak is beillő szavakat: „Meg aztán itt vannak a házaitok. Istent keresitek, a vallásos érzést próbáljátok visszahozni kiszikkadt lelketekbe, de hát megy ez úgy, hogy közben kietlen betonkalitkában laktok? Azt hiszitek, Isten a tapéta mögül fog előbújni, csótányok kíséretében? Az én gyerekkoromban még igazi házakban éltünk – igaz, összkomfort nélkül, de minden háznak volt pincéje és padlása, azaz mindegyik tükrözte a kozmikus világrendet: pokol, föld, mennyország." A *Váltók között* a halálfélelem szorongató, ugyanakkor tanulságos voltáról szól; a szimbólum és a metafora segítségével késztet töprengésre. Az egyedüllét értékén negatív példázatban merengő Bakó András–Baka István a *Micimackó-változat*ban bebizonyítja, hogy a „semmiből" ugyan nem lehet „valamit" teremteni, de a magányból, a sérülésekből táplálkozó fájdalomból is születhet remekmű. Aki képes a nyüzsgő, egyre zajosabb világtól eltávolodni, és egy délutánt vagy estét egyedül tölteni, az tudja, átérzi, amit Bakó András Micimackója: az egyedüllét, „a természettel való tökéletes és harmonikus egybeolvadás gyönyöre" olyan kiveszőfélben lévő érték, melyet „se méz, se vajas zsemle, se felszínes baráti csevegés nem pótolhat..."

A filozofikus írások mellett könnyedebb téma is előkerül: Baka kemény iróniával, mondhatni szarkazmussal állítja pellengérre a televízióban gyakran látható, a Sunlicht nevű mosogatószert népszerűsítő reklámklippet *(Sunlicht).* „...felmutatják a mosogatószer dicsfényövezte flakonját, s már búcsúznunk kell a klaszszikusokhoz méltó, feszültséggel teli, érlelődő és egyszerre kirobbanó konfliktust

hordozó, alig egy-két perces jelenettől, amely fölött Anton Pavlovics Csehov és Ingmar Bergman, sőt, Sigmund Freud szelleme lebeg. Mindig katarzist élek át, ha látom...” Nem is lenne igazi költő a költő, ha nem pergetné tovább fantáziájában a meghatározó élményt: a lány, aki a reklámklipp elején hamiskás félmosollyal közölte anyjával a megdöbbentő tényt – „nekem a Sunlicht a barátom” –, mérgében – hogy anyja „ezüstbajszú gavallérja karján távozik” a „csatatérről” – földhöz vágja a tányérokat és üvegtálakat, és a tökéletes bosszú érdekében a lefolyóba önti a maradék Sunlichtot.

A kötet záródarabja az 1994-ben keletkezett *A káosz árvái* vízió és példázat, helyzetkép és jóslat, amelyet a boszniai erőszaktételek kapcsán felvillanó *Káosz* című film egy megrázó jelenete ihletett. A Taviani-testvérek alkotásában egy szicíliai anya levelet vár Amerikába szakadt fiaitól. Mindennap kimegy a kikötőbe, ám hiába faggatja a matrózokat. Erőszakból született fiát gyűlöli, eltaszítja magától, bármennyire ragaszkodik is hozzá az apja bűneiért vezeklő gyermek. A fogolytáborokban erőszakot szenvedett bosnyák és horvát asszonyok hasonlóan tudni sem akarnak gyalázatban fogant gyermekeikről. Szeretetre vágyó, korán megkeseredett árvák bolyonganak a romok között, „homlokukon születésük bélyege sötétlik”. Az „élőhalottak nemzedéke” Baka szerint megdöbbentően hasonlít ránk: „Szomorú szemű, fiatal férfiak és nők vagyunk mi is, Közép-Kelet-Európa népei, akik hiába esengünk szeretetért, megértésért Európa-anyánkhoz. Erőszakból születtünk, az Európa lágy alsótestébe falloszként behatoló hatalmak nemzettek [...]. Messziről, kitartóan lopakodva kísérjük anyánkat.” A látomás csattanója – ismerve az európai viszonyokat és történéseket – ma is időszerű és elgondolkodtató képet rajzol a vén kontinensről: „Ahogy öregszik, egyre többet jár a kikötőbe. Levelet vár. Amerikából.”

Baka István halála után vált igazán ismertté és elismertté. Radnóti Miklós írja *À la recherche* című versében: „mert ami volt, annak más távlatot ád a halál már...” Ezt a sort József Attila halála óta egyre gyakrabban kell idéznünk. A napi- és hetilapokban megjelent publicisztikai írásokban Baka István élményeinek mozaikcserepei csillognak, legkedvesebb költőiről, olvasmányairól vall, az alkotással és az élettel együtt járó gyötrelem titkait osztja meg az olvasóval. Életrajzának, életművének megkerülhetetlen elemei ezek az írások.

Gajdó Ágnes

PANEK SÁNDOR

Álló századok, álló pillanat

MITIKUS TÉMÁK PATAKI FERENC FESTÉSZETÉBEN

Pataki Ferenc tagad és vall egyszerre. „...nem lógok a mesék tején, / hörpintek valódi világot, / habzó éggel a tetején." – mondja József Attilával legutóbbi, Mesék és mítoszok című kiállításán, mintha amúgy letagadhatná, hogy múltból eredő történetei és érzékenysége a mindennapi dolgokban meghúzódó transzcendenciák iránt milyen közel vitték őt a mesékhez. Bohumil Hrabal – Pataki választott „gyöngéd barbár" társa – idős korában ingerülten utasította vissza, hogy prózái mesék, magán- és kisközösségi mítoszok lennének, ahogyan pedig a közirodalmi értelmezés, igaz jórészt Jiři Menzel filmjei nyomán, kezeli őket. Hrabal tiltakozása ma is fogas kérdés elé állítja olvasóját, aki végső soron, talán szociológiailag is kimutathatóan, a szerző rigolyájának, írói bogarának tekinti, amikor a mester életből ellesettnek, szigorúan realistának nevezi történeteit, azokat is, amelyekben pedig rendre ott van a meseszövés, a személyes történetmesélés összetéveszthetetlen múltideje. A tagadva valló Pataki kiállításlátogatója hasonló kétség előtt áll, amikor a mítosz nyomait keresi. A festő jellegzetesen természetelvű képein a színek és formák mögött reális tapasztalatok vannak, a felhasznált anyagok pedig sokszor egyenesen hétköznapi rátalálásokból származnak. Egy szabályos mintázatú fekete cipődoboz, kiürült festékestubusok, Tisza-parton lelt fakérgek. Semmi direkt kozmikum, semmi tudós időutazás.

Micsoda tehát Pataki mítosza?

Pataki Ferenc, ha már önvallomásba kezdett, mítoszi vétetésű képei közül azokat vitte közönség elé, amelyek legbeszédesebben hallgatnak eredeti céljáról, az élet titkának dicséretéről. Pataki számára a mítosz olyan történet, amely az élet eredetét, értelmét és célját mondja el. Az ő mítosza nem sztori, és nem is régészet. Nem Európa-rablás, aranygyapjú-kutatás vagy falovas hadicsel, hanem jóval a saját sorsát odüsszeuszi módon kezébe fogó ember előtti időkre néz vissza. Képein elgondolása nem is ölt antropomorf jelleget, talán éppen azért, mert végső soron az emberi emlékezet mélystruktúráinak elemzését végzi, amelyben a különböző bestiáriumok és növényi ősvilágok régóta jótékony humusszá dolgozódtak fel. Patakit a mítosz értelmezési lehetőségeinél jobban foglalkoztatja személyes természeti élményeinek visszavezethetősége. Várkonyi Nándor írja, hogy a természet a mítosz által kimondja magát. Bármennyire igyekszik – sajnos egyre jogosabb óvatossággal – környezetnek nevezni a mai szóhasználat azt, ami a természetből az ember körül még megmaradt, a fény reggeli áradása, a zöld tavaszi kibomlása vagy a fehér tél a festői szemnek mindig a természeti eredet kérdését veti fel. A zenéhez hasonlóan a képzőművészet is akkor vesztette el legszélesebb köznyelvi jellegét, és vált egyre intellektuálisabb üggyé, amikor természeti jelrendszerét át-átalakította.

Pataki Ferenc titkos felfedezése, hogy mára ezek a stílusváltások a történelmi léptékű emberiség egyre jobban siető biológiai óráját jelentik. Petrarca öltözékéről alighanem ismerősebb már, mint szonettjeiről. A képi ősgondolkodás diadala ez. A múlt-

idő képi stációi, ha akarjuk, ha nem, számjelek lettek egy Descartes által soha szét nem szedhető óra lapján. Bach hallgatása után lépjünk ki egyszer a templomi koncertről a motorzajos körútra: az idő problémája úgy fog meglepni, mint a búvárbetegség. Az idő, amelyről oly kényelmes dolog fizikai megállapításokat tenni, mert iránya a legáltalánosabb fizikai törvények számára is közömbös, zavarba ejtővé válik, ha arra gondolunk, hogy az emberiség lényegében történeti naptára mögé rejtette biológiai élettörténetének utolsó szakaszát. (Mérem, Uram, mérem, de nem tudom, hogy mi az! – kiáltott már Ágoston bosszúsan). A tény, hogy sem a történelem, sem az élettan nem tekinthet el a múltba vesző és a jövőbe haladó idő irányától, legalábbis elgondolkodtató. Vajon megvan-e még Johann Sebastian Bach XVIII-ik százada? Egytől egyig halott mindenki benne. Létezik tán, aki legalább Kossuthot látta volna Szegeden beszélni? Biológiai értelemben egyedül vagyunk kortársaink körében. De az egymásra következő nemzedékek olyan örökséget hagytak hátra, amely nem enged nyugodni: mindegyre megújítandó mítoszokkal kell ébren tartanunk a biológiai magányt áthidaló közös memóriát. A mítosz, egyedül a mítosz képes válaszolni Marcel Proustnak, hogy micsoda az emlék, amire nem emlékezünk.

Pataki Ferenc 1994-ben készített Babiloni könyvtár című képe, illetve annak későbbi, Bizánc című 1998–1999-ből való ikerdarabja e szellemi kontinuitás reprezentatív művei. Ahogy Pataki több fontos művének, e két képnek is előtörténete, mondhatni saját mítosza van: a festő éveken át összegyűjtött festékes tubusait metszette fel, hajtogatta ki, és illesztette közös tablóra, mint egymás mellé kinyitott könyveket. Festeni alig festett rajtuk, a színek megegyeznek azokkal, amelyek a tubusokból korábbi képeire kerültek – maga sem tudja, melyekre. A Babiloni könyvtár közös, egyesített memóriájának történetét egy tűzlobogást idéző színösszetételű kép meséli el. A másik kép színkompozíciója pedig érett aranyfüstös alaptónusával súlyos díszítésű bizánci szentélybelsőket idéz. A képek a maguk abszolút színnyelvén is képesek beszélni. Ez a két szólam gyakori jellemzője Pataki Ferenc munkáinak: az allúziókat ébresztő, folytonosan szellemi históriákra utaló anyagokra, formákra személyes, élményteli színnyelv reagál. Hasonló, bár még sokkal személyesebb témát rejt Hrabal útjelzői című kompozíciója, amely ugyancsak talált anyagból, a Tisza által leúsztatott fakérgekből készült (Pataki terminusa: „utamba készített tárgyak"), és téli jelzéseivel azokat a csak Hrabal által ismert erdei utakat beszéli el, amelyeken az író állítólag odvakba rejtett pálinkáit követve talált haza Kerskóba. Hogy ez a kétszólamúság milyen szélsőértékek között lehetséges, érdemes egymás mellé tenni a mozdulatlan idő öröknek tűnő Bizáncát és Pataki Ferenc 1970-ben készített gipszöntvényét, amelynek mintája a Tisza jegének egy pillanatnyi formába fagyott hullámtaraja volt.

Az álló századok és az álló pillanat rokon formázhatósága láttán az a kérdés, milyen mély lehet e történelmi-biológiai mítosz időkútja. A ember hajlamos azt hinni, hogy az aranykorok és paradicsomi idők emlékezete beláthatatlan mélységű évezredekre nyúlik vissza. Pataki képei óvatosabbá tesznek: olyanok, mint nagyapánk kiszínezett elbeszélései, amelyekből – ellentétben az időtlen királyságokba temetkezett mesékkel – időérzékünk is tapasztalatot szerzett. Nem egy képe elsősorban idődimenziójával állít meg, noha nem törekszik arra, hogy „megmérje" az idő mélyét. Ami történt, történhetett tegnap is. A fontos az, hogy volt, és ha a riportszerű történet ki is esett az emlékezetből, ősképei beépültek abba az élményfolyamba, amelyet nem az üres vászon, hanem már a reggeli fény bekapcsol a festő számára.

Tegyük hozzá: Pataki Ferenc nem aktualizál. A korok jeleire, a történelmi idő fentebb már említett képi stációira igen kényes. Jelzései visszafogottak, mert, ahogy lenni szokott, a túlságosan jellegzetest, a kiemelkedően jellemzőt, vagyis a legjobb példákat gyorsan koptatja a művészet. A legendafestés divatos szélesvásznú Jurassic Park-os, Ryan közlegényes világát eleve elveti, mi több, talán legerősebb színei és legszélesebb távlatai azok, amelyek legkevésbé teátrálisak. A gyermekként átélt háborús időkről festett képén (Emlékem a háborúról, 1971), az egyszerű, nyers deszkalapon lecsúszó, alámerülő fekete tömeg és a helyén maradó, kitölthetetlen fehér hiány a legőszintébb vallomás, amely a bajt és boldogságot egyformán feledtető időről szólhat. Ma, amikor az utóideológiák szinte kötelezővé teszik, hogy a háborúról a televíziós borzalomképsorok emlékét őrizze (büntető okulásul?) az is, akinek nem kellett átélnie, Pataki idődimenziós vallomása oly jólesően emberi és barátságos, mint egy lámpaoltás utáni beszélgetés.

A fent említett kép, Patakira jellemző módon közvetlenül a létezéssel, és nem a létezésről folytatott politikai és filozófiai vitákkal kapcsolatos. Ez azért lehetséges, mert Pataki Ferenc személyes festő; még azok a képei is emberszeretően személyesek, amelyeken csak távoli jelzésként tűnik fel egy-egy antropomorf elem (Tükör sorozat, 1998), s amúgy mitológiai, teológiai vagy őstermészeti témát ragadnak meg. Olyan festő, akinek személyes élménytára legfőbb művészi kincse. Egy árnyékot vető zöld üveg édesapja asztalán, a sokszínű nyári kert, egy nehéz műtét megpróbáltatása vagy egy utazás a Mediterraneumban – és Pataki Ferenc az élményből az emlékképet annak meditatív kiterjesztésével együtt festi: a zöld üvegből önelemző emlékezés (Zöld üveg árnyéka (Apám emlékére, 1998), a kerti virágokból a természet aranykorának mítosza (Érintetlen élet, 1999), a műtétből az eredet és a vég kutatása (Életerő, 1999), az utazásból pedig a tengernek és a szárazföldnek színekbe sűrített esszenciája lesz (A mediterrán kék, 1999). Legutóbb festett munkáin, a Szunnyadó világ (1999) és az Ébredő világ (1999) festményparon, a meditáció és a cselekvés, álom és ébrenlét alsó és felső világát kutatja fel, némileg hasonlatosan a Hajnali részegség Kosztolányijához.

Mindent egybevéve Pataki Ferenc mélyen természetelvű festő. Ez nemcsak formáira és színkompozícióira érthető, hanem általában gondolkodási módjára. Ahogyan Várkonyi megjegyzi, a mítosz abból az időből, abból a pszichikai állapotból származik, „midőn a szó még azonos önmagával: a képpel, melyet megjelöl, közvetlenül, minden hasonlatszerűség, átvitel nélkül". A nyelvi struktúra mintájára Pataki ugyanígy kezeli a mítoszt: mint „képélményt", a képeknek diskurzus nélküli felmerülését a tudatból, egy olyan aktust, amely megelőzi a metaforikus absztrakciókat és megelőz minden bölcseleti értelmezési eshetőséget. A festő új kiállításán bemutatott új-kaledóniai és guaraní indián mítoszok és mesék (1981) című szöveges grafikasorozata ennek a felismerésnek egyik első terméke volt. A „gondolkodj úgy, mint a hegyek" Aldo Leopold-i ökológiai felhívásának forrása van e rajzokban; egy természeti közösség egyszerű meséiben olyan témákról, amelyeket bonyolultabb módon sem lehet jobban megfejteni. Pataki felfigyelt rá, hogy a tudományos világkép, amely elvetette a vallásos paradigmákat, megválaszolatlan hipotézisei burkában maga is naiv metafizikai csírákat nevel. Számít-e, hogy a kezdetet, a teremtést az ősrobbanás képviseli, a vég, a megsemmisülés funkciója pedig alkalmasint átszállt a fekete lyukakra? Biztosra veheti-e valaki, hogy az asztrofizikai hipotézisek végső soron többet mondanak a világ keletkezéséről, mint egy polinéz mese?

Vajon apánk emléke információ-e még az információs világban?

Mégis, túl messzire mentek ezek a kérdések. Pataki Ferenc meg nem állapodó, kísérletező festő, de nem programművész. A program szükségszerűen tézisekre támaszkodik, vagyis nem bízhat egyedül a színek és formák abszolút nyelvében. Márpedig Pataki nem félig elolvasott tanulmányok és jól hangzó bibliai mottók nyelvén, hanem ezen a forma- és színnyelven szólal meg. Festői ablaka szerencsésen a kertre, az utcára, saját emberi valóságára, és nem a mindannyiunkat körülvevő információs gyár hátsó lerakatára nyílik. Egyetlen képe reagál csak az akció és az azonnaliság terrorjára, s jellemző módon ez is egy őséletszerű virágzást, mítoszi témáinak hordozóját választja viszonyításnak. A kép címében – Virágháló (1999) – bujkáló malícia kozmikus sötét térbe festett édenkerti virágcsendéletben ölt formát. Az Univerzum sötét mélysége és szenvtelen, egyenletes hálója nem más, mint egy széthajtott cipődoboz hálómintás feketéje.

Erre festette rá a mester a legföldibben virágzó csokrot, amivel a nyár idén kicsalogatta a kertbe.

Szerkesztői asztal

A *Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma* november 2-án adta át idei díjait. 1999-ben Bethlen Gábor-díjat kapott Tempfli József nagyváradi megyéspüspök. Márton Áron emlékéremmel Berszán Lajos gyimesfelsőloki esperes-plébános, Prágay Dezső vegyészprofesszor (München) és Zalabai Zsigmond irodalomtörténész (Somorja) munkásságát ismerték el. Tamási Áron-díjat Cselényi László filmrendezőnek adományoztak.

*

A Magyar Írószövetség október 23-i ünnepségén *Arany János-díjban* részesült Kabdebó Tamás, Kertész Ákos és Szalay Károly író. *Arany János-jutalmat* kapott: Lászlóffy Csaba író, Olasz Sándor irodalomtörténész és Tóth Erzsébet költő.

*

Mesterek tanítványok címmel ünnepi tanulmánykötetet adott ki a Magvető a hetvenéves Csetri Lajos professzor tiszteletére. A harmincöt szerző tanulmányát közlő könyvet Szajbély Mihály szerkesztette. A „Csetri Lajos munkássága" c. bibliográfia Gyuris György munkája.

*

Hetvenegy éves korában elhunyt *Kiss Ferenc irodalomtörténész*, lapunk régi, megbecsült munkatársa. Következő számunkban búcsúzunk tőle.

*

Életének 75. évében meghalt *Lőkös Zoltán újságíró*, aki 1947-ben, a szerkesztőbizottság tagjaként az induló Tiszatáj körül is bábáskodott. 1948–50-ben a Tiszatáj főmunkatársa volt. 1956 után a Délmagyarország, a Magyar Hírlap, a Pest Megyei Hírlap, a Magyar Nemzet, a Vasárnapi Hírek és az Esti Hírlap főszerkesztőjeként vagy főszerkesztő-helyetteseként dolgozott.

*

Néhány szerzőnkről: BALOG JÓZSEF a Magyar Rádió Szegedi Körzeti Stúdiójának vezetője. BALOGH TAMÁS és HUBA MÁRK (diákmellékletünk szerzője) a szegedi bölcsészkar ötödéves hallgatói. GALGÓCZY ÁRPÁD József Attila-díjas műfordító. BEDECS LÁSZLÓ és GAJDÓ ÁGNES PhD-hallgató a miskolci illetve a szegedi egyetemen. PANEK SÁNDOR a Délmagyarország kulturális rovatának vezetője.

Januári számunk tartalmából:

JUHÁSZ FERENC, KISS BENEDEK, KIBÉDI VARGA ÁRON versei

MÁRTON LÁSZLÓ, KÁLNAY ADÉL prózája

JUHÁSZ ANIKÓ, TAKÁTS JÓZSEF, VÖRÖS ISTVÁN tanulmánya

„HONNAN JÖVÜNK? MIK VAGYUNK? HOVÁ MEGYÜNK?"

(*Balassa Péter, Balogh Tibor* írása)

Diákmelléklet: Alföldy Jenő *Pilinszky* Apokrif c. verséről

A TISZATÁJ DIÁKMELLÉKLETE

1999. DECEMBER 65. SZÁM

HUBA MÁRK

Az előszó, és ami *mögötte* van

I.

BEVEZETÉS

A műfajok között az előszónak a meghatározása a legegyértelműbb – talán. Etimológiailag vizsgálva maga a megnevezés is lefedi a tartalmát: elő-, azaz valamit megelőző, előtte álló; -szó, -hang, gondolat, azaz a szöveg a legtágabb értelemben. Időbeliséget sugároz a műfaji megnevezés, ami térben is megjelenik: tehát az előszó kapcsán előszóról beszélünk akkor, ha egy szöveg, gondolati egység megelőz egy másikat. Az előbbit nevezzük előszónak.[1] Ez az elgondolás meglehetősen logikus és elfogadott. Mit mond a szakirodalom?

Az elméleti írásokban, lexikonokban a fent felvázolt terminusban szerepel az előszó fogalma: *„szépirodalmi vagy tudományos művet megelőző rövid bevezető rész* [...]" – írja a Világirodalmi Lexikon. Ugyanakkor Alföldy Jenő fogalommagyarázatában már más is van, egy kicsit többet mond: *„Önállóan is megállhat, főleg a lírában"* (A. J.:218.). Alföldy ezt a kijelentését Vörösmarty ismert versére alapozza, illetve ezt említi fel példaként. Csakhogy ez a megállapítás – még ha érvényes is, akkor sem fogadható el önmagában, mert hiányzik az indoklása.[2]

Dolgozatomban ennek az űrnek a betöltésére teszek kísérletet, azaz elméleti megalapozást kívánok adni ahhoz, hogy az előszó műfaja miként állhat önmagában úgy, hogy annak szövegét a szó szoros értelmében, azaz gyakorlatilag, fizikailag nem követi semmiféle szövegkorpusz.

MILYEN SZÖVEGEKET TEKINTHETÜNK ELŐSZAVAKNAK?

Azokat a szövegeket sorolom ide, amelyek a szerzői szándéknak megfelelően már prológusnak készültek, és ezt a szándékot a szerző úgy hozza az olvasó tudtára, hogy írásának a címében utal arra.[3] A másik követelmény természetesen még mindig az, hogy a szövegeket ne kövesse kimondottan írásos szöveg. Itt olyan probléma léphet fel, hogy irodalomtörténetileg esetleg létezik magyarázat egy vers prológ mivoltára, tehát a szerzőben élt esetleg egy olyan intenció, hogy az előszava valóban megelőzzön egy művet, de ez annyira bizonytalan, és hiteles adatokkal alá nem támasztott, hogy a közönség (iskolások, olvasók stb.) nem tekinti annak, nem úgy tanulja.

AZ ELŐSZÓ MŰFAJI SAJÁTSÁGA

A téma vizsgálatához az előszó műfaji fogalma nyújthat segítséget. Szövegtanilag elfogadott és elvárt követelmény, hogy a cím és jelöltje között, tehát jelen esetben a szöveg között, egyértelmű megfeleltetés legyen. Nem szükséges természetesen ez a kölcsönös egyértelműség, mert a címadásnak rengeteg variációja létezik. Pl.: Vörös és fekete – láthatóan olyan cím, amely nem rendeli egyértelműen önmaga alá a szöveget, mert a cím által megjelölt fogalmi kontextusba csak szimbolikusan illeszthető a regény. Viszont ha egy műfaji megjelölés szerepel címként, akkor annak már olyan elfogadott jelentése van, amely bárki számára hozzáférhető.[4] A prológus fogalma már önmagában is él, nem kell hozzá olyan médium, amelynek útján életre kel.

Az előszóról, ha úgy tetszik, tudjuk, hogy micsoda, ismerjük funkcióját. Így az előszó: *„A szerzői előszóban az író rendszerint közvetlenül szól az olvasóhoz, igazolja műve szükségességét, magyarázatot, értelmezést ad a műben felmerülő lényeges kérdésekhez, esetleg kifejti elvi nézeteit, bevezeti olvasóját az írói műhely világába, és gyakran köszönetét nyilvánítja a mű létrejöttét, megjelenítését elősegítőknek."* (V. L.) Ez az értelmezés feltételezi, hogy van még az előhang után valami, egy szöveg, amihez magyarázat szükséges, esetleg értelmezés, igazolás. De vajon ezek az ismérvek megállnak-e önmagukban, szükséges-e hozzájuk az a kiegészítés, ami utánuk áll, ami teljessé teszi őket?

Fontos kiemelni a fenti definíciónak egy szegmensét, amely közös minden előszóban, amelyet mindenki elfogad és egyetért vele. Ez a prológusok által kiválasztott célszemély, tehát az olvasó maga. Kérdés lehet, hogy akkor a köszönetnyilvánítás során megcímzett személy mennyire olvasó. Mondhatjuk, hogy ugyanannyira, mint a többi, hiszen köszönetet lehet mondani levélben is, nem szükségszerű, hogy az nyilvános legyen. Tehát az előszavaknak egy jellegzetes sajátosságuk, hogy konkrétan vett közönséggel operálnak, szólni kívánnak valakihez, az olvasóhoz.

Fontos ezt a lényegi különbséget kiemelni. Ennek oka abban van, hogy egy lírai műnél létezhet pusztán önkifejezés is, amely nem igényli a közönséget.[5] Itt viszont egy kinyilvánított szándékról van szó, a valakihez szólásnak a szándékáról. Minden előszó egy aktív közönséget feltételez, ahol aktív az író abban az értelemben, hogy jelen van, dialogizál, közvetlenül szól az olvasójához; és teszi ezt abban a reményben, hogy meghallgatásra lel. Ezért mindenféle előszóban feltételezhetünk egy mély szerzői szándékot, amely élénk befogadói aktivitást igényel.

AZ ELŐSZÓ ÖNMAGÁBAN

A hagyományos előszó-koncepcióban[6] a prológus funkciója nem más, mint az azt követő szövegegység előkészítése, az olvasó felkészítése, és bizonyos alapgondolatok megalapozása. Ez az elképzelés arra épít, ami mögötte van, tehát ha az előszó még értelmetlen lenne, értelmet lel az őt követő gondolatok tükrében. Ehhez az elgondoláshoz járul még hozzá az a nézet, miszerint igazán jó előszót csak a főmű befejezése után lehet írni, tehát egy egész alkotás ismeretében. Ezt tudva, az előszó írója már átértékelődik, beavatottsága nyilvánvalóvá válik, hiszen most már tudjuk, hogy a szerzőben magában sem mint csak valamiféle ködös elképzelésként van jelen az egész szöveg, hanem az már létezik, elnyerte végső formáját.

ÖSSZEGEZVE

Összegezve az eddigi lényeges elemeket – amelyek a hagyományos előszó-koncepcióból származnak: 1. az előszó írója az olvasóhoz szól, nagyon szorosan és kimondottan ezzel a szándékkal; 2. az előszó írója feltétlen tudatában van mondanivalójának, tudja, miről beszél, mit akar.

Ha pszichológiailag vizsgáljuk ezt a helyzetet, akkor mindenképpen megállapítható az, hogy az olvasó frusztrálódik, vár, és talán számít is valamire, amit megkaphat, ha továbbolvas. Lélektanilag nagyon kiélezett a helyzet, az olvasó a feloldásra vár. Vajon mi történik akkor, ha nem kapja meg ezt a feloldozást – nem találkozik újabb szövegrésszel –, kétségekben marad-e akkor is?

Ha a hagyományos koncepciót vesszük alapul, akkor igen, és innen nézve Alföldy azon megállapítása miszerint önállóan is megállhat az előszó, elveszíti létjogosultságát, mert ha nem áll az előszó mögött semmi, akkor „baj van". Az én célom azt igazolni, hogy az Előszó[7] önmagában is létezhet.

II.

ELMÉLET

Lényeges megvizsgálni a befogadó szerepét a szövegértésben. Ehhez Wolfgang Iser recepcióelméleti elgondolását hívom segítségül. Ennek az elméletnek jelentős szerepe van, ha meg akarjuk érteni a befogadás mikéntjét. Különösen fontos ez akkor, ha ilyen kérdést vizsgálunk, mint a jelen esetben. Ekkor ugyanis élénkebben jön elő Iser koncepciója, aki a szöveg és az olvasó interakciójáról beszél.

Az olvasók mindegyikében él egy világ, amely számára a fogalmi és gondolati jeleket, sémákat tartalmazza. Ez természetesen meghatározott, így minden befogadó-értelmező ezt a már ismert rendszert mozgatja meg elsősorban, ennek elemeit használja, és ezt a vázat igyekszik kiegészíteni az új információkkal, miközben olvas.

Elképzelhetnénk azt is, hogy a befogadó egyének nem merítenek máshonnan, mint önmagukból. Ekkor viszont egy olyan helyzet állhatna elő, hogy senki más nem értené meg egy ugyanahhoz a szöveghez kapcsolódó másik egyén értelmezését, hiszen mindenki egyéniségének és saját pszichikus alkatának megfelelően nyúlt volna egy alkotáshoz. Viszont mivel ez láthatóan nem így van, hanem az egyes egyének megértik egymás értelmezéseit, kell lennie egy olyan közös térnek, amelyben közös és kölcsönösen érthető jelrendszerek segítségével azonos világban, közegben élhetnek. Ennek lehetőségét adja meg egy közös *szociális tér*[8].

Miért fontos ez a felvázolt elmélet? Tekintve azt, hogy a befogadás aktusát vizsgáljuk, könnyen elképzelhetjük, hogy kapcsolat található egy jelölő forma, azaz egy irodalmi alkotás és befogadója között is. Hogy ezt belássuk, egy pillanatra vissza kell hoznunk egy szereplőt, ez pedig a szerző. Mivel a szerző kortársa a befogadó személynek, így ugyanabban a társadalmi kontextusban létezik. De ha nem az, akkor is mindenképpen körülvette egy társadalmi környezet, amely a jelenben megismerhető. Tehát mindkettejüknek van – de legalábbis lehet – fogalma a másikról; ha nem is konkrétan a másikról, de arról a világról, amelyben él vagy élt. Ezért közös ismeretrendszerben léteznek, tudásuk van egymásról, illetve egymás dolgairól.

Ez a közös háttér azt engedi sejtetni, hogy a szerző és befogadó között dialógus alakulhat ki, hiszen képesek lennének egymást megérteni. Csakhogy az olvasásnak egy jellegzetessége, hogy általában nincs jelen a szerző, hanem a szöveg befejeztével visszavonul.[9] Ekkor mi történik? Nyilván egy olyan interakcióban, ahol két fél teljes személyével jelen van, könnyen lefolytatható a kommunikáció.[10] Ebben a helyzetben viszont nem. Itt úgy kell a szöveget megérteni, vagy értelemmel feltölteni, hogy a másik fél nincsen jelen, nincs mód visszakérdezésre. Egyáltalán elképzelhető így egy interakció? Interakciós viszonyba kerülhet-e a befogadó egyén és az olvasott szöveg?

Interakció

A befogadás létrejöttének emberi feltételei vannak. Azaz egy szöveg befogadása mindenképpen emberi aktivitást igényel, amely ebben az esetben belső irányultságú.[11] Ahhoz, hogy egy egyénben létrejöjjön valamiféle esztétikai élmény, az egyénnek különböző hatásokkal kell konfrontálódnia. Ennek legjobb feltétele az interakció. Ennek során különböző vélemények, információk cserélnek gazdát, amelyek az egyénre hatással vannak.[12] Viszont ezeknek az eseményeknek be kell következniük, hogy befogadói élmény történhessen.

A szöveg és a befogadó kapcsolatát szerkezetileg vizsgálva azt tapasztalhatjuk, hogy kettejük között nem jöhet létre információáramlás, azaz a szöveg statikus, dologi valóság, amely nem tud érdemi információkat közölni, és a befogadó maga hiába beszél egy szöveghez, az nem fogja szavait sohasem megérteni. Mégis létrejön a megértés, a befogadás élménye[13] – de nem így.

Interakció a szociális terek között

A már fentebb említett közös szociális tér tartalmazza a lehetőségeknek azt a széles tárházát, amely megnyitja az utat a kölcsönös interakció irányába. Mert attól függetlenül, hogy nincsen közös szituáció, van közös szociális tere a két félnek, amely hozzásegíti őket a szoros kapcsolat kibontakoztatásához. Szociális világaik nemcsak szituációs megnyilvánulásaikban nyújtanak segítséget, hanem ez a világismeretük *előfeltevéseket* is tartalmaz, amelyek *projektálódnak*: mind a szöveg, mind a befogadó előre vetíti az általa ismert és képviselt társadalmi kontextust. Ezt egymástól függetlenül teszik, ezt a mozzanatot nem korlátozza semmi: mindenki a sajátját vetíti ki, és csak a sajátjából képes meríteni.

Interakció akkor történik, amikor a két előrevetített világ horizontjai találkoznak, azaz társadalmi vonatkozású hátterük közös elemeket tartalmaz. Nyilvánvaló, hogy a szöveg világa nem „érez", nem tudja, hogy milyen a másik, ebben az értelemben tehát mozdulatlan. A befogadó személy viszont már reagál és érez. Számára nem mindegy, hogy a kérdéses mű milyen világot hordoz magában. Kettejük kapcsolata csak akkor fog elmélyülni és kiszélesedni, ha a szöveg világa *releváns tartalmat*[14] hordoz a befogadó számára: meg tudja-e fogni a mű a szemlélőjét, avagy az továbbhalad.

„Üres helyek"

A szöveg és befogadója szembekerül egymással: interakció indul be közöttük, amelynek alapját az alkotja, hogy közös a szociális világuk. A műalkotás fix horizontot képvisel. Ezzel kerül viszonyba a befogadó társadalmi világát hordozó projekció.

Kapcsolatukban dialógus indul be, amelynek lehetősége azzal teremtődik meg, hogy egyikük világa sem tudja tökéletesen lefedni a másikét.[15] A valóságban – illetve az általános befogadói gyakorlatban – egy *kölcsönös kontingencia* érvényesül. Ebben az esetben a résztvevők arra törekszenek, hogy mindenkori reakcióikat a saját viselkedésprogrammal és a partner reakcióival egyeztessék. Tehát interakciójuk társadalmi meghatározottságuk alapján fog lezajlani. Ezt a meghatározottságot hordozza a szociális világuk.

Mivel a szöveg tárgya, azaz a jelölő forma hordozója nem rendelkezik olyan adekvát tartalommal, amely az első pillanatban lehetővé tenné annak értelmezését, így konstitúciós aktivitásra készteti a befogadót. Ez a hajtóerő az alkotások úgynevezett *„üres helyein"* jön létre. Üres helyeken azokat a pontokat értem, ahol nincs tartalommal feltöltve a szöveg, ahol argumentációra szorul. Ezeken a helyeken a befogadó kérdéseket tud megfogalmazni magában, vagy kíváncsiság önti el, hogy felfedje ezeknek a pontoknak az eredetét és denotált tartalmát. Ezeken a helyeken indul el a befogadói aktivitás: az egyén jelentést, okot, magyarázatot keres ezeknek a pontoknak az értelmezéséhez.

III.

AZ ELŐSZÓ

Hogyan vetíthető ki ez az elméleti elgondolás az Előszavakra, a szövegekre? Ezt könnyen megtehetjük, hiszen a fent felvázolt koncepcióba igen könnyen beilleszthető az előszó műfaji sajátossága révén: az előszót éppen egy nagy „üres hely" követi, amely nincs feltöltve, teljesen hiányzik. Ez a hiány itt fizikailag (is) fennáll, mert magát a szövegtestet nem követi egy újabb szöveg. Tehát ha az előszót úgy fogadjuk el, mint önálló műfajt, akkor kimondottan is ott rejlik a szöveg mögött egy betöltetlen (és talán betöltendő) űr, azaz a szöveg argumentációra szorul.

Az argumentáció egy lényeges eleme az üres helyekről való beszédnek. Ez különösen akkor erősödik fel, ha maga a szöveg is erre épít, azaz úgy szerveződik már az írói szándék szerint is, hogy majd az olvasó tölti fel azt releváns – számára fontos – tartalommal.[16]

Az irodalmi mű viszont más sajátosságokkal bír. Ha az olvasó egy szövegben olyan helyekkel találkozik, amelyek elsőre nem érthetők – feltöltetlenek –, akkor vagy beindul az olvasói aktivitás, az interakció, vagy annyiban marad az egész, „leteszi a könyvet".[17] Talán abban van a szövegek lényege, „sava-borsa", hogy nincs egyedül a szöveg, hanem azt olvasója tölti fel. Erre alapul Umberto Econak az az elgondolása, hogy a szöveg „nyitottan" áll, bármikor kész és rendelkezésére áll az olvasó számára, hogy azt elővegye, foglalkozzon vele. Ekkor pedig jelentés rakódik a szövegek testére, amely sokban függ a környezeti viszonyoktól, a szöveget övező kulturális világtól. Ezért ha valaki újra elővesz egy szöveget, akkor találkozhat, illetve megismerhet más, korábbi értelmezéseket, amelyek a szöveghez íródtak. Így az új olvasó interpretációjában már támaszkodhat és részben hagyatkozhat a korábbi értelmezőkre. Ebben áll a mű nyitottsága Umberto Eco szerint. Ehhez jön még, hogy minden értelmezés csakis a mi kultúránk vívmányainak fényében lehetséges.

Megállapíthatjuk, hogy a prológusokban ott él az a lehetőség, hogy egy betöltetlen, hiányos műfajjal legyen dolgunk. Mégis mind irodalomtörténetileg, mind érzéseinkben azt állíthatjuk, hogy egy teljes és lezárt szöveget olvasunk. Honnan jön ez az érzés?

AZ ELŐSZÓ „TELÍTETTSÉGE"

Először elméletileg igazolnám, hogy miként válik, válhat teljessé bennünk az az érzés, amely az előszó olvasása közben, illetve után kialakul; ezután pedig mindezt konkrét szövegeken is végigkísérném.

Elméleti rész

Egy előszóban két fő helyen találkozhatunk „üres helyekkel": egyrészt a szövegben magában, argumentációs aktivitást megkövetelve az olvasótól; másrészt pedig a már említett helyen, a szöveg egésze *mögött*. Melyik a lényegesebb hely? Mondhatjuk, hogy az utóbbi, hiszen az előszó lényegét ez adja meg. Vajon fellelhető-e valamilyen kapcsolat, viszony a két főpólus között: a szövegben, illetve az utána álló „üres helyek" között?

Egy ilyen kapcsolatnak feltétlenül léteznie kell. A szövegek koherensen szerveződnek – ami minimális követelmény velük szemben –, így elvárható, hogy a szöveg szervezettsége élénk kapcsolatban áll alkotóelemeivel. A már említett globális kohézió (cím-szöveg) mellett létezik és jelen van a lineáris kohézió is, tehát a szöveg egyes elemei viszonyrendszerbe állíthatók. És mivel a prológusok lényegi elemét alkotja az utánuk következő hiány[18] – ettől előszó az előszó –, a szöveg egésze és az utánaálló – ez esetben *zérus* – rész is intenzív kapcsolatban áll egymással.[19] Így ez a kapcsolat akár informatív is lehet, tehát a szöveg feltölti (feltöltheti) az utána következő űrt. Persze nem csupán a szövegnek van információs tartalma, hanem a szöveg–olvasó interakciós viszony is hozzásegíthet a megértéshez vagy értelmezéshez, azaz a szociális terek érintkezése kiegészíti a hiányzó, argumentációra szoruló részeket.

Az előszó lényegi részét alkotó rész, azaz az a zérus-egység, amely a szöveghez kapcsolódik, tartalommal telítődik, megszűnik „üres helynek" lenni. Mindezt a szöveg elemei, illetve az olvasói aktivitás teszik lehetővé, az a dialógus, amely a szöveg és olvasója között lezajlik. Természetesen ez a tartalommal való feltöltés nem bizonyosan ér véget. Az „üres" rész első kitöltése tovább folyhat: vagy a megfeleltetett tartalom ad alkalmat újabb asszociációkra, vagy az egyén, az olvasó keres újabb megfeleltetéseket a zérus-részekhez, de ez ekkor már pszichológiai síkon zajlik.[20]

Szövegeken igazolva

VÖRÖSMARTY MIHÁLY: ELŐSZÓ című versét vizsgálva megzavarhatnak bizonyos irodalomtörténeti hipotézisek (Gyulai Pál), miszerint Vörösmarty ezt a verset valóban előszónak szánta – a szó hagyományos értelmében. Tegyük most félre ezt a feltételezést! A szöveget szemlélve valóban szembeötlő tény ugyan, hogy nyomban a felütő sorban utalást találunk egy másik szövegre: *„Midőn ezt írtam"*. Tehát egy hivatkozással találkozunk; kérdés, hogyan értelmezhetjük ezt a gondolatot.

Mindenképpen lényegi megállapítás ez, hiszen a vers egésze ezt a tézist részletezi, azaz valóban egy (vagy pedig: *az*) *írásműre* utal. A korábbi értelmezések egy nagyobb mű (Három rege) előszavának tekintették a verset, mégpedig egy olyan szimbolikus megfeleltetéssel, miszerint a vers időben is a múlt-jelen-jövő, valamint a remény-szabadságharc-elbukás hármasságára épül.[21]

A hármasságot megtartva egy kicsit más oldalról közelítve a szöveghez: valóban az időbeli hármasság van jelen, de nem a nemzeti hőstett, a szabadságharc elbeszélése áll a fókuszban, hanem sokkal inkább az intellektus, a szellemi világ, azon belül is a *szó*,

azaz a szofistáktól kezdődően az értelmiség fegyvere, eszköze. A vers időbelisége a szó alakulását követi nyomon, mutatja be: a szó átváltozik, elhalványul, csönddé lesz. Végigkövetve a versben: a szó – és a hozzá kapcsolódó ember – csendben dolgozott, a szellem működött, lángolt az ész, a szív remélt, vágyták a *szózatot;* majd a vész előtt rövid ideig csend lett, ezután *ordított* a vész, *átkot* szórt; most a jelenben pedig *csend* van.

Ez az alakulás a szó változásait mutatja. Itt jelentés tulajdonítható annak, vagy értelmezés kérdése, hogy metaforikusan mit jelenthet a *szó* egy költő számára. Ismerve, hogy a vers a szó metamorfózisát kíséri nyomon, más értelmet kaphat az Előszó cím maga is. Metaforikussá válik, jelentése többsíkúvá lesz: nem csak a vers előszó mivoltát jelenti – felhívva a figyelmet az „üres hely" lehetőségére –, hanem utal a vers témájára, a *szóra* is.

Tehát Vörösmartynál megvalósulni látszik már a címben is az elméleti részben felvázolt utalásrendszer, hogy a szöveg egésze információt nyújt az „üres helyek" kitöltéséhez. Az „üres helyet" a szöveg maga tölti ki: az előszó után következő zérus-helyet, a *„Midőn ezt írtam" ezt*-jét az egész szöveg önmaga teszi egésszé, azaz a szövegben megjelenő utalás a *szóra* magára. Sőt, az ezt tárgyas mutató névmás *ad absurdum* vonatkozhat önmagára is, arra a szövegre, amelyben szerepel. Ezt igazolja, hogy az előszó ugyan íródhatott időben a főszöveg[22] után is – ekkor az a koncepció érvényes, miszerint a szöveget követi egy fiktív vagy nem fiktív szöveg fizikailag is –, de íródhatott a főszöveg előtt is, ekkor pedig már csak önmagára utalhat a vers. És most feltehető az a kérdés, hogy mi van az előszó *mögött*: valami más vagy önmaga?

Vörösmartyval szemben BABITS MIHÁLY: ELŐSZÓ című verse már egészen más csöndről beszél. A csönd itt nem negatív, nem a teljes elhallgatás hangtalanságát idézi, hanem azt a Csöndet, amelyet a *„tücskök zaja"* tesz csönddé. Ez a toposz egyértelműen idézi a költészet világát, ahol a tücsök a zenész, a művész, az író metaforája lehet.

A vers kísértetiesen hasonlít Vörösmartyéra. A felütése így kezdődik: *„Egyszerű megint a versem –"*. Ennek a kezdésnek a kapcsán ugyanaz mondható el, mint ami az imént Vörösmartyról: mire utal az előszó szövege: arra a szövegre-e, amely majd utána következik, vagy önmagára?

Nem csak itt található rokon elem Vörösmartyval, hanem az önreflektivitás kérdésében. Az előszó kifejezés maga, egyetlen szót idéz fel, amely gyorsan kimondható, kiejthető. Ez a követelmény megvalósul a versben poétikailag, mert egyetlen, többszörösen összetett mondat az egész szöveg, amely dinamikájában rendkívül magával-ragadó, és „egy szuszra" ejtendő.

Az olvasó és szöveg közötti interakciót nem csak közös ismereti világuk segíti elő, hanem emellett – különösen irodalmi szövegeknél – az irodalmi metafora és szimbólumrendszer. Ennek igen sok reprezentánsát találhatjuk a babitsi szövegben.

KARINTHY FRIGYES: ELŐSZÓ címmel írt költeményében megfogalmazni látunk egy gondolatot, miszerint a lírai én a szószék felé törekszik, és valami eddig kimondatlan szó kimondására készül. Csakhogy mindez mégsem teljes, hiszen ez az eddig kimondatlan szó nem csak kimondatlan, de kimondhatatlan is. Eddig még nemhogy a nagyközönség előtt nem hangzott el, de még senki sem hallotta ezt a gondolatot, eszmét, *szót*. Úr támad a véghezvinni kívánt tett és a kimondani kívánt szó között. Alaposabb olvasásakor derül ki, hogy nem konstituálódik semmiféle konkrétum a prológusban, nincs meg az eszme, amiért majd érdemes lenne a szószékhez is eljutni.

A beszélő csak érzéseket és magasztosnak tűnő gondolatokat vázol, de mindez elvész a homályban, a bizonytalanságban. Nem tudjuk, hogy minek az előszavát akarja kimondani, hiány áll elő. Ez a hiány nélkülöz minden belső jelentést, tartalmat, egy nagy ürességet van a versben.

Mind e mellett az ürességet mellett bonyolult utalásrendszer alakul ki a szövegben, dialógus jön létre az olvasó és a szöveg között: az olvasó elkezdi keresni a szöveg jelentését, a kimondhatatlanként létező, de még ismeretlen szót. Ezt hogyan teszi? Olvasóként kérdéseket fogalmaz meg, és visszafordul a szerzőhöz, azaz újraolvassa a szöveget. Ez az újraolvasás két szólamot hoz létre – pontosabban: csak még egy másikat a szerző, azaz a szöveg szólama mellett, ez pedig az olvasóé. A szövegbeli beszélő sorsközösséget vállalt az emberekkel: *„Mindenkinek rokona ismerőse, / Mindenkinek utódja, őse”.* Ez teszi lehetővé, hogy a beszélő és az olvasó közös térbe kerülhet, és így beszélővé válhat *bárki.* Nem az teszi izgalmassá a refrént, hogy kinek szólhat, hanem attól válik azzá, hogy látszólag valakihez szól, keresi azt, akihez szólhat, s ezáltal mindenki beszél(het). Megszűnik az egyes egyén elszigetelt kísérlete arra, hogy szóljon, már egyének közös testvéri beszédéről van szó. Bárki lehet az, aki elmondja, amit el akar mondani. Az előszó az olvasó bevonásával többé lesz, kiegészül egy teljes, továbbélő szöveggé.

RADNÓTI MIKLÓS: ELŐHANG című verse vajon mennyiben tekinthető valóban előszónak? Itt már részben módosul a vers szerkezete: nem látható egyértelműen, hogy esetleg a szöveg valamilyen másik textust előzne meg, viszont a vers önreflexív volta egyértelműen kitűnik. A vers szerzője önmagát szólítja meg, önmagát szólítja éneklésre, írásra. Így mintegy a saját hangját mutatja fel, hogy miként fog szólni. Csupán ezt nézve a vers költői előszó, ars poetica. De kiteljesedése nem csak a későbbiekben bontakozik ki, hanem már maga a vers is azt a hangot hordozza.

ÖSSZEFOGLALÁS

Láthattuk, hogy az előszó egy sajátossággal rendelkezik: fel tudja tölteni önmagában is a *mögötte* álló „üres helyet”, az előszó önmagában is megáll, önmaga is élni tud. Az előszó a szólni akarás igényével bír, és mintha a költő részéről ars poeticaként szólna a közönséghez. Igen erős a szándéka abban, hogy közönségére hasson. Az előszó megmozgat, kitölt és kifejez. *Megmozgat* abban az értelemben, hogy a címben kifejtett szándékával is kíváncsiságot indukál, felkelti az érdeklődést önmaga iránt. Ugyanakkor egymaga áll, nincs mellette semmi, mégis *kitölti* ezt a helyet, nem marad kétség. Ha pedig nem válik teljessé önmagában, úgy megmozgat, elindít, továbbgondolásra késztet. *Kifejező* ereje pedig tömörségében áll, abban, hogy egy előszó képtelen kifejezni a teljességet – a szó hagyományos értelmében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ALFÖLDY Jenő: *Irodalmi fogalomtár*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1992.

BABITS Mihály: *Előszó*. In.: BABITS Mihály: *Válogatott versek*. (Válogatta: FERENCZ Győző) Európa Diákkönyvtár. Budapest, 1992.

ECO, Umberto: *A nyitott mű. (Válogatott tanulmányok).* Gondolat. Budapest, 1976. (5-59. o.)

ISER, Wolfgang: *Az olvasás aktusa. Az esztétikai hatás elmélete.* In.: *Testes könyv I.* Szerk.: KISS Attila Atilla – KOVÁCS Sándor s. k. – ODORICS Ferenc. Ictus és JATE, Irodalomelméleti Csoport. Szeged, 1996.

KARINTHY Frigyes: *Előszó*. In.: KARINTHY Frigyes: *Nem mondhatom el senkinek*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1977.

RADNÓTI Miklós: *Előhang*. In.: RADNÓTI Miklós: *Művei*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1978.

VÖRÖSMARTY Mihály: *Előszó*. In.: VÖRÖSMARTY Mihály: *Összes költeményei*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest, 1963.

Világirodalmi Lexikon. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1989.

JEGYZETEK

1 Itt tartom szükségesnek megjegyezni, hogy dolgozatom további részében az előszó, prológus (prológ), előhang, elöljáró beszéd fogalmakat szinonimákként használom. Teszem ezt azért, mert a köztudatban sem válik élesen szét ezek jelentése, használati köre. Én inkább csak stiláris különbséget érzek közöttük.

2 Érdemes megemlíteni, hogy a zenében is van, illetve lehet nyitány vagy nyitányfantázia. Lehet, hogy a nyitány eredetileg egy operát vezetett be, de mára az operát már nem játsszák, viszont a nyitányt hangversenyeken igen.

3 Ez a fajta előszó-meghatározás talán majd tágulhat annyiban, hogy a dolgozat egészének ismeretében már csak az elvből kiindulva ráérthetjük ezt a definíciót más alkotásokra is, amelyek megfelelnek a kritériumoknak, de címük nem előszó.

4 Hozzáférhető egy szótár, lexikon segítségével. Az említett Vörös és fekete címnél is fellapozható a szimbólumtár, de ott nem találhatjuk a regény létezése nélkül azt, amit esetleg találhatunk, mert ezt a címet a regény tölti fel tartalommal.

5 Ez a kérdés további viták kiindulópontja lehetne, hogy esetleg az öncélú, érzelemkifejező lírai alkotások csak akkor lennének igazán magánjellegűek, ha azokat az íróján kívül senki más nem olvasná, így beszélni sem lehetne róla. Tehát itt tág értelemben vett kérdés az, hogy mi a műalkotás.

6 Értem ezen azt a felfogást, miszerint minden prológust szöveg követ.

7 'Előszó' – nagybetűvel, azért, mert itt már nem csak a műfajt értem rajta, hanem bármelyik tetszőlegesen választott *ilyen* című verset.

8 A szociális tér fogalmát a társadalmi kontextus szinonimájaként használom. Értem ezen azoknak a legtágabb értelemben vett társadalmi viszonyrendszereknek halmazát, amelyekben a befogadó és a szöveg található (állam, politikai rendszer, intézmények, vallás, kultúra, erkölcs stb.).

[9] Természetesen a felolvasásokra meg szokták hívni magát a szerzőt is. Hogy egy ilyen helyzetben a szöveg üzenetére vonatkozó feltett kérdésekre mit válaszol az alkotó, az érdekes problémát vet fel.

[10] Például amikor jelen van a szerző.

[11] Tehát nem látványos, hanem belül, a gondolatokban zajlik.

[12] Az információnak és az interakciónak az emberre gyakorolt hatását nem kívánom részletezni, és pszichologizálni sem akarok, nem is ez a célja a dolgozatnak, hanem csak a kibontakozó interakció kölcsönös megalapozottságára szeretnék rávilágítani.

[13] Akár pozitív, akár negatív értelemben.

[14] Releváns tartalmon azt a lényegi adathalmazt értem, amely mind a mű, mind a befogadó társadalmában létezik, és a befogadó számára lényegi dolgot képvisel.

[15] Bár elképzelhető egy ilyen helyzet: ekkor a katarzis élménye rögtön megvalósul, az egyén nem időzik el egy alkotás élvezetével, nem „rágja" meg azt. Ekkor aszimmetrikus kontingencia valósul meg: a befogadó vagy lemond saját világáról, viselkedésprogramjáról, vagy éppen azzal szembesül, ami őt magát is teljességgel tartalmazza és jellemzi.

[16] Az argumentatív kifejezésmód akkor válik fontossá és érthetővé, ha a mozifilmek előzeteseire, a filmmontázsokra gondolunk. Ott a vágók úgy állítják össze a képkockákat, hogy a néző ne csak sejtse, hanem szinte a végletekig meg is ismerje a filmet, de azt csak a saját gondolataiban tudja végigélni. Ekkor támad fel a nézőben az az igény, hogy kíváncsivá válik a filmre, ott hogyan valósul meg az, amit ő esetleg a gondolataiban ígéretesnek talált. Így ha megnézi a filmet, akkor teljesen kielégül, a hiányzó helyeket teljesen feltöltik a filmkockák, és megszűnik a kíváncsisága (hacsak nem találkozik újabb „üres helyekkel" a filmben).

[17] Természetesen léteznek olyan szövegek, amelyek teljesen feloldanak mindenféle „kételyt". Ilyenek például a krimik. (De ezeket az irodalmi alkotásokat jelen dolgozatomban nem kívánom sem minősíteni, sem pedig érdemben foglalkozni velük.)

[18] A hiány szót az „üres hely" szinonimájaként használom.

[19] Itt, a 'zérus'-kifejezés említésekor tartom szükségesnek megjegyezni az érthetőség miatt, hogy a nyelvészet is azt tartja, hogy az igeragozás egyes szám 3. személyű alakjaiban is ott van az igei személyrag, csak *zérus-fokon.*

[20] Pszichológiai síkon az értelmezésnek azt a részét értem, amikor a befogadón már nem követhető nyomon a szöveg hatása pusztán irodalmi eszközökkel, fogalmakkal, hanem annak gondolataiban, személyiségében él és formálódik tovább a befogadás okozta élmény, és ez esetleg magatartási szinten lenne nyomon követhető.

[21] Ezt a szabadságharcos teóriát én itt nem kívánom cáfolni, mindenesetre elgondolkodtató, hogy a világirodalmi szimbolizmus megjelenését megelőzve mennyiben, milyen mértékben értelmezhető Vörösmarty szimbolistának e versében; minden esetre az elvitathatatlan tény, hogy a szabadságharc – vagy arra konkrétan utaló kifejezés – nem szerepel a műben.

[22] Az a szöveg (jelen esetben „zérus-fokon"), amely térben az előszó után következik.

VÖRÖSMARTY MIHÁLY

Előszó

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a föld ormain.
Munkában élt az ember mint a hangya:
Küzdött a kéz, a szellem működött,
Lángolt a gondos ész, a szív remélt,
S a béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, melyért fáradott.
Ünnepre fordúlt a természet, ami
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje.
Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Viszhangozák azt. S a nagy egyetem
Megszünt forogni egy pillantatig.
Mély csend lön, mint szokott a vész előtt.
A vész kitört. Vérfagylaló keze
Emberfejekkel lapdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Lélekzetétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialutt,
S az elsötétült égnek arcain
Vad fénnyel a villámok rajzolák le
Az ellenséges istenek haragját.
És folyton-folyvást ordított a vész,
Mint egy veszetté bőszült szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közől;
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál.

A föld megőszült;
Nem hajszálanként, mint a boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtvén a világot, embert,
E félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendéghajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üvegszemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jókedvet és ifjuságot hazud:
Kérdjétek akkor ezt a vén kacért,
Hová tevé boldogtalan fiait?

Baracska, 1850–1851 telén, télutóján

BABITS MIHÁLY

Előszó

Egyszerü megint a versem – de mi ez a fáradt egyszerüség?
Nem fiatal madár szárnyverésének egyszerüsége, nem fiatal szív
dobogásának egyszerüsége már – hanem bágyadtan primitív
mint öregek gyermekes mozdulata – mert nincsen gyönyörüség

számomra már, csak kevésben – mert elborított a Sok,
rámszakadt hirtelen, mint elbűvölt várban titkos befolyás
zápora százfelől – s megbénított az idegen varázs
hálója – mert idegen nekem a gonosz városok

levegője amelyben élek, és mint gonosz erdőben farkasok
tünnek elém az arcok az utcán, és rémít az élet ezer zaja,
mint egy betegség – mert minden zaj tályog és csúf nyavalya
a Csöndnek testén – mind legalább, mely nemcsak egyforma mintát susog

s zenél bele a Csönd szövetébe – mind legalább, mely nem annyira egy
a Csönddel, mint tücskök zaja őszi este – mint záporok
verése nyugodt és lágy földeken – vagy a hab ha zajog
tengerek messze síkjain – szél ha zúg – csillag ha megy

titkos zenével az égi pályán – ó, ha lankatag énekemet
ilyen *egyszerüségre hangolhatnám, hogy, ha egy drága barát*
meghallgatná egy este, nem tudná, szavakat hall-e, vagy a saját
szívét dobogni, vagy a szférák zenéjét, vagy engemet.

RADNÓTI MIKLÓS

Előhang

Izzad a késem s ugrálva villan át a harci poron,
melyet fölrúgtam e súnyó vidéken,
hol régóta élek bujdokolva
s kúszok szálkás karókra, mint a kerti bab;
ha fölállok itt, hát orvul támad az ellen
vagy szemes pofával figyeli suhanásom!

És mégis teli tenyérrel fogom a késemet immár,
bujdosva, de fennen villog ha nézed
s igy villog mindig az! emléked árkán is,
fiatal korokon majd, mikor szembe támad
ki ellened kél és kigyók marásától
jó csizmád véd akkor, mely a combodig ér!

Ó, fiatal korok lakósai, ti boldog földekről
növekedtek a pintyes levegőbe!
gondoljátok el: körbe harcoltunk
összetámasztva hátunkat társainkkal;
kúsztunk és buktunk s ha kellett
mesei süvegekkel röpültünk láthatatlan!

Ó, fiatal korok elvtársai! hősi kor ez!
hát hősmódra, késsel és durván énekelem!

1931–1933

KARINTHY FRIGYES

Előszó

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek

Próbáltam súgni, szájon és fülön,
Mindnyájatoknak, egyenként, külön.

A titkot, ami úgyis egyremegy
S amit nem tudhat más, csak egy meg egy

A titkot, amiért egykor titokban
Világrajöttem vérben és mocsokban,

A szót, a titkot, a piciny csodát,
Hogy megkeressem azt a másikat
S fülébe súgjam: add tovább.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Mert félig már ki is bukott, tudom
De mindig megrekedt a féluton.

Az egyik forró és piros lett tőle,
Ő is súgni akart: csók lett belőle.

A másik jéggé dermedt, megfagyott,
Elment a sírba, itthagyott.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

A harmadik csak rámnézett hitetlen,
Nevetni kezdett és én is nevettem.

Gyermekkoromban elszántam magam,
Hogy szólok istennek, ha van.

De nékem ő égő csipkefenyérben
Meg nem jelent, se borban és kenyérben,

Hiába vártam sóvár-irigyen,
Nem méltatott reá, hogy őt higgyem.

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Hogy fájt, mikor csúfoltak és kínoztak
És sokszor jobb lett volna lenni rossznak,

Mert álom a bűn és álom a jóság,
De minden álomnál több a valóság,

Hogy itt vagyok már és még itt vagyok
S tanuskodom a napról, hogy ragyog.

Én isten nem vagyok s nem egy világ,
Se északfény, se áloévirág.

Nem voltam jobb, se rosszabb senkinél,
Mégis a legtöbb: ember, aki él,

Mindenkinek rokona, ismerőse,
Mindenkinek utódja, őse,

Nem mondhatom el senkinek,
Elmondom hát mindenkinek.

Elmondom én, elmondanám,
De béna a kezem s dadog a szám.

Elmondanám, az út hová vezet,
Segítsetek hát, nyujtsatok kezet.

Emeljetek fel, szólni, látni, élni,
Itt lent a porban nem tudok beszélni.

A csörgőt eldobtam és nincs harangom,
Itt lent a porban rossz a hangom.

Egy láb mellemre lépett, eltaposta,
Emeljetek fel a magosba.

Egy szószéket a sok közül kibérlek,
Engedjetek fel lépcsőjére, kérlek.

Még nem tudom, mit mondok majd, nem én,
De úgy sejtem, örömhírt hoztam én.

Örömhírt, jó hírt, titkot és szivárványt
Nektek, kiket szerettem,
Állván tátott szemmel, csodára várván.

Amit nem mondhatok el senkinek,
Amit majd elmondok mindenkinek.